

- *Multikulturalizam i etnicitet*
Goran Bašić
- *Social Culture: Reevaluating the Paradigm*
Ljubomir Hristić
- *Slepe ulice istorije: Elita, (dis)kontinuitet i legitimitet*
Neven Cvetičanin
- *O ĩparagoksu ĩproĩpеса*
Владимир Ментус
- *Sudskomедицинска вештаченја u теорији i пракси медицинског права*
Hajrija Mujović
- *Nasilje i mi: Mediji o nasilju nad ženama*
Zorica Mršević
- *U susret regionalnoj depopulaciji u Srbiji*
Vladimir Nikitović
- *Генеџички u групи здравствени основи дискриминације на раду*
Сања Н. Стојковић Златановић
- *Populism, Stabilitocracy and Multiculturalism*
Zoran Lutovac
- *Pravni aspekti nasilja nad starijim osobama*
Marta Sjeničić
- *Демографска анализа уџицаја здравствене зашџише u јавној здравља на шрендове смрџиности сџановнишџва Србије*
Иван Маринковић
- *Tržišna ekonomija i poslovna kultura: Nemačka i Japan*
Marijana Maksimović
- *Oražanje i ĩulna spoznaja kod Tome Akvinskog*
Predrag Milidrag
- *Niske stope rađanja i rodne uloge: teorijski okvir i praktiĩni izazovi*
Ankica Šobot
- *Homo experimentalis – geografija socioloških eseja*
Veselin Mitrović
- *Pravni poloųaj investicionih društava na trųištu kapitala*
Ranko Sovilj
- *Bihevioralna ekonomija u funkciji odrųivog razvoja*
Predrag Jovanović
- *SELF: From One to Many and Back to None*
Janko Nešić
- *Institutions and Investment as Growth Drivers*
Jelena Zvezdanović Lobanova
- *Међународна академска мобилност u Србији: Од идеје покретача модерној друшџва до глобализације образовања*
Нена Васојевић

9 788670 932791

Рукопис не само да пружа допринос теоријској расправи и бољем разумевању и у друштвеном и у научно-истраживачком домену, неоправдано запостављене проблематике, међународне академске мобилности у Србији, већ даје и подстицај за шири развитак овог новог истраживачког поља код нас.

др Јелена Преодојевић-Деспих

Ауторка сложена питања која се односе на феномен академске мобилности, и по својој основи припадају социологији образовања, прати и кроз временски период. Ова монографија несумњиво добија мултидисциплинарну димензију, јер произилази из чињенице да се ауторка ухватила у коштац са питањима која су веома сложена и захтевала су укључивање социологије миграција, економије образовања и историје образовања.

Проф. др Мирка Филиповић

Тема истраживања је изузетно актуелна и значајна, а до сада није обрађивана из ове научне перспективе. Списак библиографских јединица које обухватају научну и стручну литературу сведочи о релевантности истраживања, као и о темељности и ширини научно-истраживачког приступа. Овај рукопис је драгоцен пример складне употребе методологије из више научних дисциплина, као и усклађене сразмере између коришћења теоријске и историјске литературе и статистичке анализе.

др Предраг Ј. Марковић

Ауторка је на систематичан начин анализирала питања која су сложена и захтевала су истраживања са становишта социологије образовања (првенствено образовне политике), социологије миграција, историје образовања и студија глобализације, што овој монографији несумњиво даје интердисциплинарну димензију.

Проф. др Урош Шуваковић

www.idn.org.rs

и

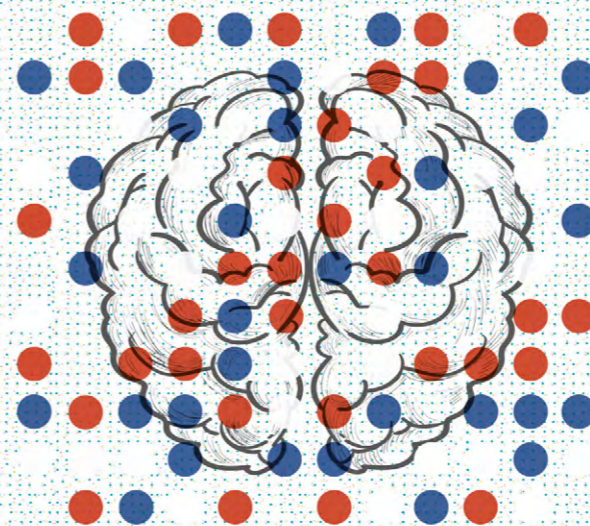
МЕЂУНАРОДНА АКАДЕМСКА ОД ИДЕЈЕ ПОКРЕТАЧА МОДЕРНОГ ДРУШТВА МОБИЛНОСТ У СРБИЈИ: ДО ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ОБРАЗОВАЊА

Нена Васојевић

Нена Васојевић

монографије

МЕЂУНАРОДНА АКАДЕМСКА МОБИЛНОСТ У СРБИЈИ: ОД ИДЕЈЕ ПОКРЕТАЧА МОДЕРНОГ ДРУШТВА ДО ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ОБРАЗОВАЊА

ИДН ИНСТИТУТ
ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Институт од националног значаја
за Републику Србију

о аутору

Нена А. Васојевић

Нена А. Васојевић завршила је основне и мастер студије на Факултету педагошких наука Универзитета у Крагујевцу. Докторску дисертацију одбранила је у јануару 2019. на Универзитету у Београду, смер Историја и филозофија природних наука и технологије. Од 2021. године запослена је у Институту друштвених наука, као научна сарадница Центра за социолошка и антрополошка истраживања. Поља њеног интересовања обухватају истраживања из социологије образовања, миграционих студија и историје науке. Ауторка је радова у часописима и зборницима међународног значаја, као и водећим часописима националног значаја.

МЕЂУНАРОДНА АКАДЕМСКА МОБИЛНОСТ У СРБИЈИ:
ОД ИДЕЈЕ ПОКРЕТАЧА МОДЕРНОГ ДРУШТВА
ДО ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ОБРАЗОВАЊА

Едиција
Монографије

Уредник едиције
др Предраг Милидраг

Издавач
Институт друштвених наука
Београд, 2024.

За издавача
др Горан Башић

Рецензенти
др Предраг Ј. Марковић
проф. др Мирко Филиповић
проф. др Урош Шваковић
др Јелена Предојевић-Деспич

ISBN 978-86-7093-279-1

Монографија је написана у оквиру
Програма истраживања Института друштвених наука
за 2024. годину, који подржава Министарство науке,
технолошког развоја и иновација Републике Србије.

Нена Васојевић

**МЕЂУНАРОДНА
АКАДЕМСКА
МОБИЛНОСТ У СРБИЈИ:
ОД ИДЕЈЕ ПОКРЕТАЧА
МОДЕРНОГ ДРУШТВА
ДО ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ
ОБРАЗОВАЊА**

● монографије

ИНСТИТУТ
ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Институт од националног значаја
за Републику Србију

Садржај

7	СПИСАК СКРАЋЕНИЦА
9	ПРЕДГОВОР
12	УВОД
16	1. МИГРАЦИОНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА И РАЗВОЈ ЉУДСКОГ КАПИТАЛА
16	1.1. Појам и значај људског капитала
22	1.2. Међународно школовање (стипендиста) и академска мобилност
27	1.3. Теоријски приступ: Привремене и трајне миграције
32	1.4. Међународно школовање студената (стипендиста) као инструмент меке моћи
35	2. ОСВРТ НА ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА „ПРИВРЕМЕНЕ МИГРАЦИЈЕ” И СРПСКА ЕЛИТА НА СТРАНИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА
35	2.1. Школовање студената стипендиста у иностранству у 19. и 20. веку
48	2.2. Улога државе у школовању стипендиста: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
56	2.3. Законски прописи школовања стипендиста као „облици меке дипломатије”
64	2.4. Међународно школовање студената стипендиста за време Федеративне Народне Републике Југославије
77	2.5. Међународна сарадња: Фондације за стипендирање и образовање југословенских научних кадрова и страних научних кадрова у Југославији
87	2.6. Југословенско-америчка сарадња
90	2.6.1. <i>Фулбрајт програм: резултати јодршке српским стипендистима и науци</i>
99	2.6.2. <i>Фондација „Alexander von Humboldt”: резултати јодршке српским стипендистима и науци</i>

104	3. МЕЂУНАРОДНО ОБРАЗОВАЊЕ СРПСКИХ СТУДЕНАТА СТИПЕНДИСТА У 21. ВЕКУ
115	4. ШКОЛОВАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА (СТИПЕНДИСТА) НА СРПСКИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА У 21. ВЕКУ
118	4.1. Владине стипендије за школовање међународних студената у Србији
133	ЛИТЕРАТУРА

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

AJ – Архив Југославије

AC – Државни архив Србије

ДХ – друштвено-хуманистичке науке

Др – докторске академске студије

IAB – Историјски архив Београд

ИАС – интегрисане академске студије

AvHF – Alexander von Humboldt Foundation (Александар фон Хумболт)

ARWU – Academic Ranking of World Universities (Академско рангирање светских универзитета – „Шангајска листа“)

GFNHTAY – Grants to Foreign Nationals Historical Total Academic Years (Донације страним држављанима, Историја укупне академске године)

DAAD – Deutscher Akademischer Austauschdienst (Немачка служба за академску размену)

„ДОСИТЕЈА“ – Фонд за младе таленте Републике Србије „Доситеја“

Други – узорак чине запослени у научним институтима (који нису у склопу универзитета), Српској академији наука и уметности и другим секторима.

ЕЕЗ – Европска економска заједница

ЕСПБ – Европски систем преноса бодова

ЕФТА – Европске асоцијације за слободну трговину

IS-MIGaIN – International Student Migration in the Serbian context and (Re)Construction of Identity: Main Issues and Inputs for Policy Making (Међународне миграције студената у контексту Србије и (ре)конструкција идентитета: Кључна питања и елементи за јавне политике)

KAS – Konrad Adenauer Stiftung (Конрад Аденауер фондација)

- КПЈ** – Комунистичка партија Југославије
- МА** – мастер академске студије
- Мед.** – медицинске науке
- OECD** – Organization for Economic Co-operation and Development (Организација за економску сарадњу и развој)
- ОАС** – основне академске студије
- ПНЗ** – Покрет несврстаних земаља
- RHARE** – Pologne et Hongrie – Aide á Restructuration Economique (Пољска и Мађарска – помоћ за економско реструктурирање)
- ПН** – природне науке
- РС** – Република Србија
- САД** – Сједињене Америчке Државе
- СССР** – Савез Совјетских Социјалистичких Република
- ССС** – специјалистичке струковне студије
- ТТ** – техничко-технолошке науке
- СФРЈ** – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
- УМ** – уметност
- ФНРЈ** – Федеративна Народна Република Југославија

ПРЕДГОВОР

Овако конципирана монографија има за циљ да пружи увид у процес стварања и развој академске мобилности из српског контекста, како би указали на „асиметричну динамику моћи у игри“, која долази као последица глобализације и утиче на интеграцију корисника – студената (стипендиста).

Од тридесетих година 19. века, па све до деведесетих година 20. века Србија је имала дугу традицију школовања стипендиста у иностранству, као и страних студената на српским универзитетима, у континуитету од средине 20. века. Међународно школовање стипендиста било је национално координирано са намером да се светски стандарди унесу у друштвени систем Србије и да образовна елита буде покретач и креатор модерног друштва. Идеја школовања српских студената у иностранству од стране Владе Републике Србије обновљена је 2005. године оснивањем Фонда за младе таленте Републике Србије. Такође, Влада Републике Србије је 2010. године усвојила програм у оквиру ког се реализује пројекат „Свет у Србији“, који за циљ има школовање страних студената (кандидата) на српским универзитетима. Корисници овог програма долазе из 127 држава, чланица и држава посматрача Покрета несврстаних земаља Африке, Азије, Централне и Јужне Америке. Међутим, данас је Србија атрактивнија дестинација и за међународне студенте који се школују у оквиру различитих билатералних програма, као и за оне студенте који сами сносе трошкове свог школовања. Импликације поменутих налаза јесу и то што је Србија важно регионално чвориште, јер се данас на Универзитетима у Републици Србији бележи велики број (уписаних) међународних студената који долазе из земаља региона.

На глобалном нивоу, стипендирање међународних студената има важну улогу када се говори о људском капиталу и развоју. Иако се у релевантној научној литератури могу

наћи подаци који указују на бенефите таквих стипендија за појединце и њихов утицај на стварање путева за друштвене промене, за сада нема системских истраживања о савременим миграцијама студената у српском контексту. За разлику од међународних истраживања, где су све више заступљена интердисциплинарна и мултидисциплинарна истраживања, код нас се и данас феномени и проблеми везани за међународно образовање студената појединачно изучавају у оквиру различитих научних области и дисциплина. Анализом садржаја доступних докумената, правилника, покушаћемо да сагледамо начин школовања међународних студената (стипендиста) из српског контекста некада и сада. С друге стране, за обраду прикупљених података коришћена је дескриптивна статистичка анализа како би се из временско-просторне перспективе представиле и истакле посматране карактеристике међународних студената.

Ова монографија даје и теоријски допринос истраживањима, јер с друге стране, бављење међународним образовањем и академском мобилношћу отвара многа значајна питања вредна социолошког проучавања, од питања односа моћи, циља донаторских програма, квалитета и услова који се нуде корисницима програма, преко дефинисаних обавеза између донатора и корисника стипендија, до позиције бољег академског развоја и професионалног усавршавања, могућности интеграције, али и упознавања култура других народа. Међународно школовање студената подстакнуто је бројним факторима, као што су жеља за образовањем светске класе, бољи економски изгледи и друштвена мобилност (Мога, Рипег, 2021).

Подстицај за дефинисање теме настао је током рада на пројекту *„Међународне миграције студената у контексту Србије и (ре)конструкција идентитета: Кључна питања и елементи за јавне политике“*, 1434, IS-MIGalN, који подржава Фонд за науку Републике Србије. Идеја за дефинисање теме пројекта проистекла је из претходних студија и научних резултата ауторке ове монографије. Такође, резултати који су прикупљени и објављени у склопу пројекта, а односе се на дефинисану популацију (српски студенти – стипендисти у

иностранству и страни студенти – стипендисти у Србији) из социолошког и историјског контекста су проширени и представљени у овој књизи. Колегиници Јелени Предојевић-Деспих дугујем нарочиту захвалност за коментаре и сугестије које су допринеле унапређењу квалитета текста монографије. Не мању колегијалну захвалност дугујем и колегиници др Невенки Кнежевић-Лукић на несебичној помоћи и конструктивним коментарима када је реч о анализи архивских извора. Свим колегама, члановима пројектног тима, као и руководиоцу пројекта, дугујем захвалност на сарадњи током рада на пројекту IS-MIGaIN.

Монографија *Међународна академска мобилност у Србији: Од идеје њокреишача модерној друштва до глобализације образовања* написана је и у оквиру Програма истраживања Института друштвених наука за 2024. годину уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије. Део овог рада је прерађена, допуњена верзија докторске дисертације *„Примена људских ресурса: Утицај стипендијског трансфера који су се школовали у иностранству на развој Србије“*, коју је ауторка одбранила јануара 2019. године на Универзитету у Београду, мултидисциплинарне студије при Универзитету у Београду, на смеру Историја и филозофија природних наука и технологије под менторством проф. др Мирка Филиповића и др Снежане Кирин – више научне сараднице, и пред комисијом проф. др емеритус Марија Богдановић, научни саветник др Предраг Ј. Марковић и проф. др Милош Миленковић. Користим прилику да се и овим путем захвалим менторима и члановима комисије за сугестије, коментаре и подршку током рада.

Захвалност упућујем Министарству просвете, Министарству науке и технолошког развоја, Републичком заводу за статистику и запосленим испред ових министарстава и ресора који су ми изашли у сусрет приликом прикупљања података и на тај начин ми омогућили да реализујем свој истраживачки задатак.

На крају, захвална сам свим рецензентима на њиховим драгоценим увидима.

УВОД

У 21. веку сведочимо експанзији глобалних миграција и пораста теоријских и емпиријских истраживања, што доводи и до пораста броја радова из ове области. Од 2006. године нарочито је забележен пораст у земљама попут Аустралије, Велике Британије и САД, где уједно постоји и највећи пријем међународних студената (Jing et al., 2020). У овим радовима аутори истражују теме које су повезане са миграцијама студената, док се друштвена интеграција, запошљавање дипломираних студената и задовољство студената појављује као нови тренд (Jing et al., 2020). Већа теоријска заступљеност условила је да данас имамо и велики број термина који описују феномен школовања студената у иностранству, попут: „међународно школовање“, „учење у иностранству“, „академска мобилност“, „студирање у иностранству“, „размена“ и тако даље (Васојевић, 2024б: 128). У српској литератури дуго се користио традиционални израз „школовање државних питомаца“ и „благочејници“ (Трговчевић, 2003; Перишић, 2012; Васојевић, 2024б) за ученике, а касније и за студенте који су бирани од стране државе и слати су на школовање у иностранство. Ови државни питомци школовани су на престижним универзитетима широм света, а потом су се враћали у матичну земљу и били покретачи и „градитељи“ модерног друштва. Како наводе историчари државни план у 19. веку виђен је као: „период када почиње превласт рационализма и са њиме високо уважавање разноликих знања, па самим тим науке и образовања“ (Трговчевић, 2003: 9). Студирање у иностранству није био само пут ка стицању образовања и стручног знања, већ и начин да се дође до драгоцених искустава, упознавања друге културе, усвајања нових идеја, спознавања друштвених кретања, откривања различитих политичких мишљења и развијања самосвести (Перишић, 2012). Интернализација је била национално координисана

са намером да се у друштвени систем Србије увезу светски стандарди. Како се образовање у иностранству мењало, али и како се развијало српско друштво, и термини су се мењали, па у домаћој литератури, али и у званичним документима можемо наићи на термине „школовање стипендиста”, „студирање у иностранству”. Данас су се чак и ови термини постепено променили, па у иностраној литератури као свеобухватни термин имамо „међународно школовање” (Васојевић, 2024б). Међутим, за дефинисање привременог учење и/или професионалних искустава у другој земљи у Европи су најзаступљенији термини „међународна мобилност студената”, „међународни студент размене”, „студирање у иностранству” (isto, 2024б), док у Јапану, термин *gyugaku* тј. размена, користи се за означавање свих облика међународне мобилности (Ogden, Streitwieser & Van Mol, 2021). Према дефиницији Организације за економску сарадњу и развој – OECD, међународни студент је студент који није стални становник земље у којој студира, или студент који је претходно образовање стекао у некој другој земљи (без обзира на држављанство) (OECD, 2013, према: Sevenhuijsen, 2016), а притом је студирао ван матичне земље (или земље боравка) у периоду од минимум 12 месеци (Springs, 2009). С друге стране, „академска литература све више обраћа пажњу на улогу коју мобилност вођена образовањем игра у томе како заједнице дијаспоре расту, трансформишу се и репозиционирају у земљи домаћина, где велики број постојећих стипендија обухвата прекограничну мобилност међународних студената” (Phan, 2023; Larsen, 2016; Liu and Phan, 2021; Васојевић, 2024б: 129–130) што није био случај у прошлом веку.

У 20. веку, у фокусу научника који су проучавали миграције и стручњака који су се бавили развојном политиком, углавном су биле негативне последице миграција (Vodrožić, 2014). Данас у свету расте број студија чији аутори указују на то да високообразовани исељеници који се враћају у земљу порекла – повратници – могу да стимулишу и подрже образовање и развој тих земаља (Лин, 2010). Истраживања феномена повратка високообразованих стручњака у земљу указују на то да повратници имају потенцијал да постану

њена развојна снага која се базира на људском капиталу (King, 2000). Реализација тог потенцијала зависи од баријера са којима се повратници суочавају, и подршке коју имају у њиховом превазилажењу (Bodrožić, 2014: 56; Васојевић, Крњајић и Кирин, 2018: 939). Проток високостручне радне снаге (*brain circulation*) од кључног је значаја за економију и савремено друштво знања. Мобилност високообразованих стручњака може да покрене кумулативни процес накнадне академске мобилности и умрежавање са стручњацима са којима су повратници сарађивали у иностранству (Jöns, 2009). На овај начин проток високообразованих стручњака доприноси њиховом личном професионалном развоју и развоју научне заједнице и друштва у матичној земљи (Lee & Kim, 2010).

У друштвеним, као и у научним круговима Србије, ретко се полемише о (младим) високообразованим кадровима који су одлучили да се врате у матичну земљу након школовања у иностранству, било да се говори о српским студентима стипендистима који се школују ван матице, или о иностраним студентима стипендистима који се школују такође ван матице, где су као дестинацију за живот одабрали Републику Србију. Преглед релевантне литературе указује исто. Тема трајних миграција је доминантнија, док је недовољно осветљена, прилично занемарена, али и потцењена (Недељковић, 2012) тема привремених миграција (младих) која обухвата оне (младе) високообразоване стручњаке који су се вратили у матичну земљу порекла и наставили да живе и раде у њој (Васојевић и Филиповић, 2017; Jöns, 2009; Lee & Kim, 2010). Недостају студије о њима, о профилу студената стипендиста (социо-професионални профил) који се школују у иностранству у оквиру програма Владе Републике Србије, истраживања о њиховим позитивним искуствима и утицају њиховог повратка на друштво, академску заједницу. Такође, у српској литератури нема студија које говоре о праћењу и развоју српских и иностраних студената (стипендиста у 21. веку), њиховом периоду школовања у иностранству, као и животно-професионалном току након повратка у матичну земљу или неку трећу земљу дестинацију.

Нови токови миграција и брзи раст миграција (размена) високообразованих кадрова захтевају (Васојевић, 2024б) нови истраживачки приступ. За сада, имамо изучавање спољне миграције, привремене академске миграције и проблематика везаних за академске миграције да се селективно изучава у оквиру различитих научних области у распону од историје, социологије, демографије, економије, а последњих деценија и у оквиру антропологије, лингвистике, културе, здравства (Maeva et al., 2021). Данас се у свету читаве научноистраживачке институције баве истраживањима академске мобилности и њеног значаја на различите друштвене факторе. На глобалном нивоу, студије о миграцијама могу се квалификовати као мултидисциплинарне, али последњих година њихов интердисциплинарни карактер је довео до креирања свог специфичног приступа, који је резултат мешања различитих аспеката научних области (Maeva et al., 2021) где долази до акумулирања великог броја истраживања из различитих земаља које се баве изучавањем привремених миграција.

Међународно образовање и усавршавање академских кадрова могу да донесу читав низ погодности за матичну земљу, али и за самог појединца повратника. Притом, одлазак младих и високообразованих кадрова из земље, и њихов повратак у њу, не могу да се третирају само као ствар личног избора, већ захтевају проучавање на макро плану, као и на нивоу заједнице у којој је појединац професионално ангажован. С обзиром на ширину ове теме, ауторка ове монографије тежи сагледавању развоја међународног образовања кроз временску призму и утврђивању значаја школовања српских студената на престижним светским универзитетима, али и иностраних студената на српским универзитетима. Иако тема рада у суштини припада социологији образовања и социологији миграција, она ће бити обрађена узимајући у обзир различите друштвено-историјске околности које су се јављале и постојале, што ће јој, без икакве сумње, дати одређену историјску димензију.

1. МИГРАЦИОНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА И РАЗВОЈ ЉУДСКОГ КАПИТАЛА

1.1. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ЉУДСКОГ КАПИТАЛА

Даровити и талентовани људи су креатори прогреса сваке земље. Због тога ниједна земља не треба себи да дозволи запостављање талената, јер би то значило губљење сопствених потенцијалних ресурса (Парламентарна скупштина Савет Европе, Уредба 1248, према: Кеверески, 2009). За развој талента, изузев надарености, значајни фактори су срећа, друштвена средина и мотивационе и емотивне особине (Gagné, 1991, према: Шуваковић, 2014: 494). Насупрот томе, у релевантној литератури о људском капиталу ретко се говори о миграцији (даровитих) студената (Baláž & Williams, 2004). Да бисмо уопште могли да створимо јасну слику о стипендистима и њиховом потенцијалу као људском ресурсу, пре свега морамо поћи од дефиниције самог појма „људски ресурси“.

Проучавање развоја људских ресурса у односу на друге научне дисциплине је релативно млада научна дисциплина. Појам „људски ресурси“ (*human resources*), у литератури се појављује од 70-их и 80-их година прошлог века, прво у релевантној научној литератури САД-а и Енглеске, одакле се проширио и на друге земље, а потом постаје присутан и у свакодневной комуникацији. Формирање теорије људског капитала везује се за рад америчког економисте Шулца (Schultz, 1975), који је предложио макроекономски приступ процени и управљању развојем људског капитала (Shutaleva et al., 2022). Аутори (Митровић и Кирин, 2015: 7) наводе да се у домаћој литератури овај појам употребљава од 90-их година прошлог века и да се сама академска дисциплина постепено развијала, стварајући добре темеље у пракси.

У литератури често наилазимо на изједначавање термина „људски капитал“ са „интелектуалним капиталом“. Митровић и Кирин користе термин људски капитал (или интелектуални капитал) да би описали вредност вештина и знања запослених за компанију (Митровић и Кирин, 2015: 14). Према Албиджанићу (Албиджанић, 2011: 121) интелектуални капитал (невидљиви капитал) састоји од људског капитала¹, структурног капитала и релацијског капитала. На основу ове дефиниције можемо рећи да је људски ресурс скуп компетенција², интуиција и ставова радне снаге. Као такав, људски ресурс условљава питања са којима се суочава нова економија, а која се тичу инвестирања у знање и мерења значаја тих инвестиција. Економију знања ОЕЦД (OECD) дефинише као економију која се базира на *производњи, распогели и уиошреби знања и информација*. У складу са овим, он дефинише људски ресурс као знање, вештине, компетенције и особине отелотворене у појединцу, које омогућавају стварање личног, друштвеног и економског благостања (Keeley, 2007). Међутим, развојем и изменом приступа људским ресурсима, мења се и дефиниција самог појма. Један од аутора који се бави овом проблематиком, Свонсон (Swanson) дао је приказ дефиниција појма људски ресурс, проистеклих из сагледавања људског ресурса из угла различитих наука и научних дисциплина (погледати: Swanson, 2001).

Људски ресурс обухвата знања, вештине, техничке способности и персоналне карактеристике као што су интелигенција, ставови, посвећеност и способност за учење, укључујући имагинацију и креативност; такође, обухвата жељу да се партиципира у тиму и фокусира на циљеве организације (Becker, 1964). Међутим, неки аутори људски ресурс виде као грану економије која се бави образовањем. Псакаропулос (Psacharopoulos, 1973: 1) је подржао ово становиште истакавши да постоји „нова област у економији, позната као економика људског капитала, која није пуко укључивање теорије

---

¹ У монографији ћемо користити појам ресурс уместо „капитал“.

² Под компетенцијама се подразумева синтезно језгро поседовања и коришћења изузетних способности, вештина и знања.

људског капитала у економију образовања". Међутим, број објављених научних публикација које се баве овом темом говоре другачије. Тако на пример, 1966. године забележено је 792 научна резултата (књиге, научне студије, научни чланци) где се аутори баве проучавањем тема које су везане за економију образовања (Blaug, 1966). Четири године касније, број тих публикација је порастао на 1350 (Blaug, 1970а), а 1976. године забележено је преко 2000 публикација (Blaug, 1978). Ако се теорија људских ресурса сагледа из угла повезаности са доделом Нобелове награде, долазимо до података да је после 1971. године пет награда додељено управо научницима који су проучавали ову тему (Becker, 1993; Wright, 1992; Solow, 1957).

Према Бекеру (Becker, 1993) држава више улаже у људске ресурсе када су њени приходи већи. Постоји јака веза између људског ресурса и економског раста, па што више земља улаже у своје образовне системе, то је њен економски учинак већи. Ширење и продубљивање образовања директно доводи до увећања економског раста (Keely, 2010). Аналитички оквир који подржава теорију људских ресурса, укључује алтернативне економске приступе који се могу користити за емпиријско информисање и подршку креаторима образовних политика. У том смислу, потенцијална вредност теорије људских ресурса, као средства информисања и подршке образовној политици, указује на значај те теорије и њеног проучавања.

Познато је да се применом теорије у пракси развијају одређени модели, који се затим операционализују у конкретне механизме. Модел развоја људског ресурса не препознајемо само у Европској унији, већ историчари економије указују на земље у снажном експанзивном развоју као што су Јапан, Јужна Кореја, Сједињене Америчке Државе, Индија, Ирска и Турска. образовање је имало важну улогу у контексту трансформације економије знања која утиче на елементе изградње државе (Green, 2013), где су квалификовани и високообразовани стручњаци кључни фактор конкурентности једне земље (Bol & Werfhorst, 2013; Zhanbayev et al., 2020; Shutaleva et al., 2022). Изванредан развој Јапана, Кореје итд. почива и

на примени модела у чијем се средишту налази „циркулација мозгава“ (*brain circulation*). Тај модел подразумева слање даровитих кадрова на школовање у иностранство, а затим њихов повратак у земљу, као и одржавање и јачање међународних веза са „моћним“ силама (Lee & Kim, 2010; Васојевић и Кирин, 2019). Неки аутори „циркулацију мозгава“ виде као неопходну појаву за јачање различитих фактора који повећавају економски раст земље, конкурентност, а уједно долази и до промоције друштвено-економског и социо-културног напретка земље (Ince, 2020). Још шездесетих година Сјастанд (Sjaastad, 1962) је посматрао миграцију на исти начин као и образовање, тј. као инвестицију у људску агенду. Међутим, данас у литератури све чешће имамо случај да се дискусија помера са „одлива мозгава“ на „циркулацију мозгава“. Аутор Ли (Le, 2008) сматра да до циркулације мозгава долази и приликом миграције људи у другу земљу, где „мигранти“ користе различите механизме за одржавање блиских односа са земљом порекла и на тај начин омогућавају да знање стечено од стране запослених у земљи пријема допринесе продуктивности у сопственој земљи (Le, 2008, према: Ince, 2020). За разлику од њега аутор (Rosenzweig, 2008) сматра да је циркулација мозгава феномен који може користити свима, јер је то витални процес за развој привреде земаља. Другим речима, одлив мозгава се може трансформисати у циркулацију мозгава, што га чини важном компонентом у развоју земље порекла (Kone & Ozden, 2017, према: Ince, 2020). Аутори Баталова и други (Batalova, Shymonyak & Sugiyarto, 2017: 30) истичу три основне динамике које промовишу циркулацију мозгава. То су повећана свест о улози и значају страних стручњака, потписивање споразума о међусобном признавању између земаља и развој образовне инфраструктуре (Batalova, Shymonyak & Sugiyarto, 2017: 30). Истовремено, без обзира на очекивања да матична земља треба да се ангажује и остане (по)везана са својом дијаспорском заједницом, само мали број земаља је успео да ово примени у својим стратегијама, па се свакако из овог угла као добар пример могу поминути Кина, Израел, Јужна Кореја и Индија (Bamberger, 2021; Kim & Bamberger, 2021). Међутим, с друге стране, аутори

(Brooks & Waters, 2021) показују како су Кина, Сингапур, Русија и Казахстан, које они називају „ауторитарним или квази-ауторитарним“ државама „без либералне-демократске традиције“ (Brooks & Waters, 2021: 563; Phan, 2023: 13) осмислиле политику за привлачење (повратак) својих међународних студената кући. Ове политике наглашавају важност школовања образованог кадра у иностранству, јер их виде као ресурс који ће служити у изградњи матичног друштва и утицати на националне идеје (идентитет, националност, лојалност, одговорност). Међутим, аутори Брукс и Ватерс (Brooks & Waters, 2021: 557) у оваквим стратегијама виде и ометајуће факторе када се говори о формирању прекоморске дијаспоре. Овакве стратегије „матичних земаља“ доводе у питање популарну циркулацију мозга и дијаспору знања, а у исто време показује колико су одређене државе одлучне у жељи да врате свој „школовани кадар“ из страха да не заостају за другим нацијама у глобалној трци за талентима (Phan, 2023; Brooks & Waters, 2021).

Многе земље путем различитих програма покушавају да привуку квалификовану радну снагу и да кроз примену модела циркулације мозга планирају развој научних кадрова, а све у складу са потребама и стратегијом земље. Овакав модел, осим у Јапану, може се видети и у Јужној Кореји која повратницима омогућава да наставе истраживање, усавршавање и развој свог предузетништва код куће, као и у сектору високог образовања, где постоји јака предност за запошљавање на факултетима и институтима за оне који су се школовали у Сједињеним Државама (Lee & Kim, 2010, према: Васојевић и Кирић, 2019) и углавном међународно образовање често изједначавају са знањем и меким капиталом (Phan, 2023). Стратегија ових земаља базира се на визионарском лидерству где имамо отвореност друштва према стручним међународним кадровима и пружање прилике за трансфер стеченог знања и његову примену у матичној земљи. Нису само велике и моћне земље примениле модел циркулације мозга, већ су и неке мале развијене земље, као и оне које теже развоју учиниле то исто (Васојевић и Кирић, 2019: 73). Захваљујући међународним кадровима који су образовање

стекли у иностранству, проширили су и унапредили своје тржиште рада. Ови кадрови су утицали на успостављање сарадње са земљама у којима је тај кадар образован. Последњих деценија ово се огледа кроз различита стратешка документа, било да је реч о марксистичкој економији или бурдијеовској социологији, где је препозната важност међународне мобилности студената (Gribble & Tran, 2016). На високообразовану радну снагу са међународним образовним искуством (European Commission, 2020, 2014, 2011; Васојевић, 2022а) гледа се као на важну стратегију за унапређење националне и индивидуалне конкурентности (Gribble & Tran, 2016; Tran & Gomes, 2017), јер је проток високостручне радне снаге (*brain circulation*) од кључног значаја за економију и савремени друштвени капитал (Васојевић, Крњачић и Кирин, 2018). Конкретно, међународна мобилност студената је пут ка акумулацији различитих облика капитала за производњу и репродукцију друштвене вредности (Lipuga & Collins, 2020). Према Бурдијеу (Bourdieu, 1986) чије су теорије постале камен темељац када се говори о међународном школовању студената (стипендиста), постоје три облика капитала: економски, културни и друштвени. Када се акумулирају заједно, повећавају укупни лични капитал појединца, утирући пут за узлазну социо-економску мобилност и повећан капитал за наредна путовања или даље студије (Brooks & Waters, 2021; Lipuga & Collins, 2020, према: Bourdieu, 1986). С друге стране, неки аутори гледају на међународно образовање и мобилност студената као на позитивну инвестицију, где студирање у иностранству студенту пружа могућност да створи конкурентну предност коју касније може искористити за своју каријеру и будућност (Pyvis & Chapman, 2007). Ова инвестиција се углавном спроводи за компетенције и материјалне резултате као што је диплома престижног универзитета, вештине страних језика, а посебно познавање енглеског језика и укупан академски капитал (Lipuga & Collins, 2020). Дакле, међународни студенти су специфична група која првенствено мигрира како би побољшала свој људски капитал, и то у тачно дефинисаним и одређеним временским периодима. С друге стране, високо образовање и високообразовне институције

креирају динамику миграције, академску мобилност, циркулацију мозга (Ince, 2020), где академска мобилност у будућности треба да донесе корист земљи корисника и земљи донатора. Група аутора (Altbach, Reisberg & Rumbley, 2009) проширује теорију светских система на институције високог образовања, тврдећи да универзитети у кључним земљама омогућавају неједнаку дистрибуцију истраживања и производњу знања због свог вишка ресурса, у којој су научници из периферних нација привучени њима и напуштају своје матичне земље. Такође, закључују да истраживачка продуктивност научника, чији су домови на периферији, зависи од партнерства са земљама у језгру (Altbach, Reisberg & Rumbley, 2009). Кроз глобализацију и савремени нагласак на економију знања, ове периферне институције касније пате од ниже перцепције академске изврности. Академска мобилност је квантитативни показатељ, и лако се може измерити, јер се дели на улазну и излазну мобилност (Krechtnikov & Mihina, 2019).

1.2. МЕЂУНАРОДНО ШКОЛОВАЊЕ (СТИПЕНДИСТА) И АКАДЕМСКА МОБИЛНОСТ

Међународни студенти³ одавно су део глобалне мобилности. Међутим, брзи раст миграција у последњих неколико деценија, односно размене високообразованих кадрова, допринео је да су у јавности и политичком дискурсу све више заступљени (Васојевић 2022: 905) као валоризовани пут ка личном развоју, успеху у каријери и репродукцији класе (Collins et al., 2017; Васојевић, 2024δ). Теоријско-методолошка питања миграција као глобалног феномена прво се јављају у радовима Каствеса и Милера (Castles & Miller) (Sassen, 1988), Тодора (Todara) и Коварибиаса (Covarrubias) (Harris & Todaro, 1970, према: Shutaleva et al., 2022).

---

³ Термин међународни студенти у овој монографији се користи за студенте који су напустили земљу боравка и преселили су се у неку „другу“ (донаторску) земљу ради стицања академске дипломе.

Данас је ова популација најбрже растућа група миграната (Czaika 2018; Riano & Piquet, 2016) што се може видети на основу података Организације за економску сарадњу и развој (OECD). Број међународних студената који се налазе на школовању изван земље боравка или матице у 2017. години био је три пута већи од броја који је забележен током 1995. године (Jing et al., 2020: 1–2). Рапидан раст се бележи и током задњих година, па је тако у 2000. години забележен број од нешто више од два милиона међународних студента, а у 2011. години број међународних студената је прешао четири милиона (OECD, 2013). Занимљиво је да половина ових међународних студената долази из земаља у развоју (OECD, 2012), као што су Кина и Индија, и они бирају земље OECD-а у којима се говори енглески језик (Lanati & Thiele, 2020: Весковић-Анђелковић & Васојевић, 2023; Васојевић, 2024б). За већину земаља OECD-а највећи извор страних студената долази из Индије, Саудијске Арабије и Вијетнама, али упркос овом броју недостају релевантне студије домаћих аутора који се баве проучавањем искустава својих студената (Jing et al., 2020). Према подацима ОЕЦД-а (OECD, 2011), највећи број међународних студената за дестинацију образовања бира традиционалне земље: САД, Уједињено Краљевство, Аустралију, Немачку, Француску, Канаду, Руску Федерацију, Јапан и Шпанију (OECD, 2011), док се као конкурентне земље последњих година јављају и Нови Зеланд, Кореје, Кина и Сингапур (De Wit et al., 2013). С друге стране, ако се погледа пропорција међународних студената према целокупном студентском телу једне земље, долази се до података да пет земаља има више од 10% међународних студената у односу на целокупни број студентског тела: Аустралија (21,5%), Велика Британија (15,3%), Аустрија (15,1%), Швајцарска (14,9%) и Нови Зеланд (14,6%) (OECD, 2011). Од 2020. године Уједињено Краљевство се налази на другом месту, после САД по броју (близу 8%) међународних студената на тржишту (Bitschnau, 2023) који углавном долазе из Кине, Индонезије и Пакистана. На основу овакве дистрибуције земаља може се уочити да велики удео мобилних студената (42%) одлази у земље енглеског говорног подручја (Аустралија, Канада, Нови Зеланд,

УК и САД) (OECD, 2011), а да академски системи енглеског говорног подручја доминирају и ова хегемонија ће остати у догледној будућности (Altbach, 2007a; Altbach, 2007b). Ситуација на глобалном нивоу и доминантна позиција енглеског језика утицале су на то да многе земље Европске уније уведу велики број студијских програма на енглеском језику (*isto*, 2007: 7). То се посебно може препознати код Данске, Финске, Холандије и Шведске (OECD, 2011) чиме су ове земље постале отворене и конкурентне за међународне студенте. Тако је у Јапану, земљи која је растући лидер у мобилности студената, увођење једногодишњих програма на енглеском језику резултирало привлачењем великог броја међународних студената (Ninomiya, Knight, & Watanabe, 2009). Свакако, један од разлога раста броја међународних студената је и недовољна понуда универзитетских места у земљама у развоју (Gribble, 2008), које условљавају појаву међународних студената на сцени високог образовања сваке године (Riaño et al., 2018b).

С обзиром на тенденцију раста међународних и страних терцијарних студената (OECD, 2021) на годишњем нивоу, предвиђања су да ће до 2025. године ова популација забележити скок од осам милиона (Batalova, Shymonyak & Sugiyarto, 2017; Васојевић, 2024б). Такође, ови аутори (Batalova, Shymonyak & Sugiyarto, 2017) констатују да сваки пети студент који студира у Сингапуру долази из друге земље. Само током 2023. године број међународних студената који студирају у Аустралији повећан је за 31% у односу на претходни период, па је забележен број од 746.080⁴ међународних студената из 162 земље (International Education Data and Research: Васојевић, 2024б). Према овим подацима, Република Србија се налази на 98 месту, тачније 69 српских студената се налази на школовању у овој земљи (International Education Data and Research: Васојевић, 2024б). Занимљиво је и да подаци о мобилности студената сугеришу да матичне земље, које имају традицију школовања својих студената у међународном простору, такође постају важне дестинације за стране студенте (OECD, 2013).

---

⁴ Период јануар–септембар 2023.

Квалитет образовања једне земље утиче на унутрашњу мобилност студената и обично се заснива на индикаторима као што су репутација високошколске установе и признање дипломе у матичној земљи или на међународном тржишту рада (Bourke, 1997; Park, 2009; Kahanec & Kralikova, 2011). Углед (репутација, статус) високообразовне институције мери се на основу позиције коју институција заузима на међународном рангу високообразованих институција. За разлику од претходних периода 19. и 20. века, када је нострификација диплома била „сложенији процес“ данас је ово формална процедура која је регулисана националним законодавством. Међутим, на одлуку „миграната“ утичу и други фактори који су такође важни за међународног студента, а то су: мултикултуралност, безбедност, временске прилике и љубазност локалног становништва (Park, 2009). Овоме у прилог иду истраживања која су урађена са корејским студентима где они више цене ове културно-друштвене факторе, а мање институционално-образовне, па из тог разлога имају тенденцију да бирају Аустралију у односу на Уједињено Краљевство или САД (isto, 2009).

Академске миграције имају велики утицај на професионални и друштвени живот миграната, где се посебно ослањамо на Бурдијеову теорију (Bourdieu, 1986) о капиталу која обухвата облик социјализације (Васојевић, 2024б: 132). Према економској теорији, висококвалификована имиграција генерално има позитивније резултате у односу на нискоквалификовану имиграцију (Kahanec & Kralikova, 2011) што доводи до лакше међународне размене идеја, знања, добара, услуга и капитала (Kahanec & Kralikova 2011; Васојевић, 2024б). Истраживање које је спровела Европска унија, показује да мобилност студената игра важну улогу у њиховом запошљавању (The Erasmus Impact Study, 2014, према: Васојевић и Филиповић, 2017). образовање у иностранству овој групи студената пружа могућност да се разликују од других дипломаца, да развију оне интеркултуралне вештине и компетенције које се вреднују на радном месту (Brooks & Waters, 2021; Васојевић, 2024б). Међународно мобилни студенти током боравка у иностранству развијају лингвистичке

вештине, културне вештине, долазе до веће самоефикасно-сти, што доводи до побољшања њихових интерперсоналних вештина (European Comission, 2016; Razack, 2002; Spitzberg & Changnon, 2009). Чак 64% послодаваца склоно је да захтевније и одговорније послове додели дипломцима који су имали „међународну“ школску „каријеру“ (Васојевић и Филиповић, 2017; Vasojević, Kirin & Marković, 2018, према: The Erasmus Impact Study, 2014: 14–19). Такође се показало да мобилност утиче и на друштвени живот студената, и да међу њима, сваки трећи има партнера друге националности (Васојевић и Филиповић, 2017, према: The Erasmus Impact Study, 2014: 14–19). Из свега наведеног произилази да капитал запошљавања укључује људски капитал, друштвени капитал, културни капитал, психолошки капитал и капитал идентитета (Tomlinson, 2017; Nghia, Ngo & Tran, 2024). Током школовања и боравка изван матице долази до стварања нових друштвених мрежа, које чине основу за напредовање после завршеног циклуса школовања. Међутим, у малим или мање развијеним земљама где је запослење несигурно, боравак у иностранству за студента (стипендисту) може се посматрати као стратегија за минимизирање будућег ризика на тржишту рада (Caigns, 2014, према: Brooks & Waters, 2021). С друге стране, резултати неких студија указују да је, по повратку у матичну земљу, велика вероватноћа да ће међународни дипломирани студент бити запослен на пословима који укључују могућности за међународне мобилности, за разлику од студента који се није школовао ван матичне земље (Collins et al., 2017). Читав спектар особености које доноси размена студената и стручњака (размена зарад њиховог усавршавања), могао би да се сматра као последица улагања у људске ресурсе. Завршетком студија у иностранству не обезбеђује се одређена путања животног тока већ „витална коњукура“ кроз коју се даље генеришу трансформације и мобилности (Johnson-Hanks, 2002, према: Collins et al., 2017).

Сагледавајући све изнете податке и теоријске окви-ре, и поред све већег значаја међународних студената за друштва пријема (донаторе) и порекла (кориснике), (Васојевић, 2022а: 905; Васојевић, 2024б) и даље се у одређеној

мери суочавамо са занемареним темама када се говори о истраживањима миграција (King & Raghuram, 2013; Васојевић, 2024б; Jing et al., 2020). Миграција студената често се категорише у миграцију вештина или општу међународну миграцију (King & Raghuram, 2013), тако да то представља важан разлог да се миграције студената ретко проучавају као посебно истраживачко поље. Такође, један од разлога што се ова област суочава са методолошким и концептуалним ограничењима јесу и та да су истраживања и даље углавном малог обима, ограничена на једну земљу и заснивају се на ограниченој величини узорка, што имплицира и ограничену генерализацију (Ogden, Streitwieser & Van Mol, 2021). Иако је данас доступан већи број поузданих инструмената који се користе за истраживање међународног школовања, често се у пракси наилази на неусклађеност у циљевима истраживања, методологији истраживања, (не)уједначеној терминологији и све ово доводи до ограничења за вршење компаративних анализа и давања генералних закључака. Међутим, и као такви утичу на богаћење и ширење постојеће литературе из квантитативне перспективе и пружају вредан увид и импликације за глобална истраживања везана за међународне студенте. И поред ових ограничења, цитирана литература у глобалном контексту пружа интересантне и важне податке о студентима који студирају ван својих матичних земаља (McKeown, Celaya & Ward, 2021) где долази до трајних или привремених миграција.

1.3. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП: ПРИВРЕМЕНЕ И ТРАЈНЕ МИГРАЦИЈЕ

Код трајних миграција (млади) академски образовани људи одлазе из матичних земаља, и за земље одредишта они представљају извор талента који може помоћи у подстицању економског развоја земље (Lanati & Thiele, 2020; Васојевић, 2022а), а у домаћој јавности се третирају као „одлив мозга“ односно као проблем губитка стручњака. Код привремених миграција млади образовани људи одлазе на школовање

(усавршавање) и после неког одређеног (и тачно дефинисаног) времена враћају се у матичну земљу са људским капиталом који није могао бити стечен код куће (Васојевић, 2022а: 905). У овом случају не долази до губитака, или су они мањи од добитака, и онда можемо да говоримо о „мобилности” или „умрежавању”. Неки студенти који одлазе у иностранство се „сматрају пролазним, јер се баве ‘кредитном мобилношћу’, остају у иностранству одређени број месеци, мање од годину дана и не стичу академску квалификацију (диплому) током међународног боравка” (Васојевић, 2022а: 905), већ стичу искуства студирања или рада у другачијем академском окружењу, али и учествују у ванакадемским активностима, како би, по повратку у матичну земљу допринели унапређењу система (Васојевић, 2022б: 34). Међутим, процес прилагођавања животу у новој земљи и институцијама, често се дефинише као транзиција где се мигрант „искључује” из старог света и „укључује” у нови, тј. процес који почиње завршетком и завршава се почетком (Bridges, 2003; Frances Caldwell & Nyams-Ssekasi, 2016: 590, према: Васојевић, 2024б: 133–134).

С друге стране, аутори који се баве узроцима миграције високообразованих кадрова ослањају се и на *push-pull* факторе (Васојевић и Филиповић, 2017: 191) где миграцију посматрају као селективу која је под утицајем фактора привлачења (*pull factors*) и фактора гурања (*push factors*) (Faridi, 2018). Теорију гурања (*push*) и повлачења (*pull*) први је увео Ли (Lee, 1966) и кроз њу он „осликава” токове миграције између матичне земље и земље пријема (одредишта). Фактори гурања који утичу на миграцију укључују услове који приморавају појединца да напусти своју домовину и могу се сврстати у економске, социјалне и политичке факторе (Urbański, 2022). Фактори привлачења (*pull factors*) су супротни од фактора гурања и обухватају разне позитивне аспекте који привлаче мигранте на одређену локацију. Такође, ови фактори се могу категорисати у економске (економско богатство и економско учешће земље у развоју) (McMahon, 1992), социјалне (репутација потенцијалне земље; репутација (квалитет) образовне институције одредишта; личне препоруке – родитеља, пријатеља и других људи о дестинацији; трошкови

земље пријема – вероватноћа дискриминације и општа безбедност) (Mazzarol & Soutar, 2002; Boliver, 2013; Sirin, 2005) и политичке факторе привлачења миграната (Rokita-Poskart et al., 2024; Urbański, 2022). Када се говори о миграцијама које се односе на међународне студенте, фактори који „гурају“ студента се генерално односе на мотивацију међународних студената да напусте своју матичну земљу, док су фактори „привлачења“ фактори који привлаче студенте на одређени универзитет (Mazzarol & Soutar, 2002). Земље пријема не карактеришу само фактори привлачења, као што земље „одлива“ не карактеришу само фактори гурања. Према аутору (Sevenhuijsen, 2016) процес доношења одлука је процес који одмерава факторе гурања и факторе привлачења земље „одлива“ наспрам фактора гурања и привлачења земље пријема (Sevenhuijsen, 2016: 6). Аутори (Mazzarol & Soutar, 2002) истичу постојање три различите фазе које међународни студент пролази у процесу бирања студијске дестинације у иностранству. „Прва фаза односи се на одлуку студента да студира у иностранству и то се догађа када фактори „гурања“ надмаше факторе привлачења матичне земље. Када је ова одлука донета, студент бира земљу пријема (домаћина), где важну улогу имају фактори привлачења. Трећа фаза укључује избор образовне институције. Овај процес доношења одлука је исти као и процес доношења одлука при избору најатрактивније земље“ (Mazzarol & Soutar, 2002, према: Sevenhuijsen, 2016: 7). У случају када су фактори привлачења земље пријема већи од фактора гурања, онда је ово „потенцијална земља“ у којој међународни студент види себе у будућности. Комбинација фактора гурања и привлачења земље „одлива“ наспрам фактора гурања и привлачења земље пријема је начин да се теоретизира и академски расправља о томе зашто студенти студирају у иностранству и зашто је њихов пут кретања онакав какав су они изабрали (Sevenhuijsen, 2016). Леон Кремонини и Доминик Антоновић (Cremolini & Antonowicz, 2009) спајају све факторе привлачења у једну димензију коју називају „академска привлачност“, мерена „академском популарношћу“ неке земље. Овај концепт о академској привлачности појачава централни значај компетенција

специфичних за место (Baláž & Williams, 2004) у објашњавању међународне мобилности студената. У овом контексту, међународно образовање је партнерство које укључује најмање две стране, тј. студента који подноси пријаву и институцију за пријем, а често и трећу страну, државну или приватну агенцију или организацију која пружа сва или део средстава за образовне програме.

Такође, када говоримо о привременим миграцијама студената и димензији међународног школовања „можемо посматрати две популације: студенте који сами сносе трошкове школовања и боравка у иностранству и студенте који користе средства донатора кроз различите облике стипендија како би покрили трошкове школовања и боравка у иностранству” (Васојевић, 2022а: 905–906; Васојевић, 2024б: 134). Аутор Дастан (Dustmann, 1999) даје разлику између миграције где је тачно дефинисано време боравка (миграција по уговору) и миграције где појединац сам одлучује када ће се вратити у земљу боравка. Када се говори о миграцијама по уговору, данас, донатори стипендија (влада страних земаља и приватни фондови) међународне студенте посматрају као драгоцен фонд будућих квалификованих радника. С временом и стипендија је постала све комплекснија и модернија (Bedenlier, Kondakci & Zawacki-Richter, 2018; Lewin, 2009; Velliaris & Coleman-George, 2016, према: Ogden, Streitwieser & Van Mol, 2021, према: Васојевић, 2024б) па је данас разликујемо по многим димензијама, аутори (Cosentino et al., 2019) издвајају: „1) организацију која их креира (влада, приватна филантропија или мултилатерална организација); 2) циљеве стипендије (подстицање културног разумевања, стварање веза са другим нацијама, промовисање људског капитала), јер неке нације користе програме за привлачење талената или за интернационализацију својих високошколских установа, док други настоје да „добују утицај и обликују међународне политичко понашање” (Perna et al., 2014), 3) ниво образовања (постдипломске, основне академске студије) или 4) подржано искуство (студије, истраживање или професионално искуство), 5) циљана популација (као што су држављани одређених нација, угрожена омладина или студенти

који траже каријере у одређеним областима), 5) трајање стипендије (једна година, више година и тако даље), 6) да ли обезбеђују потпуно или делимично финансирање, 7) да ли донаторска земља захтева да се корисници врате кући, и други фактори (Cosentino et al., 2019: 2, према: Васојевић, 2022а: 906). Сви ови фактори су важни када се говори о међународном образовању, јер појединачни фактори програма имају утицај на крајњи исход образовања стипендисте/а у иностранству. С друге стране, у релевантној иностраној литератури присутан је све већи број радова који проучавају међународно школовање кроз различите облике стипендирања. Последњих година заступљен је све већи број радова у којим се даје компаративни приказ програма и појединачних програмских компонената са циљем утврђивања разлика и њиховог утицаја на исходе међународног образовања (Roy et al., 2019), али и поред ових напора свеобухватне студије постојећих међународних програма стипендирања нису доступне (Васојевић, 2022а: 905–906). У истраживању аутора (Perna et al., 2014) идентификовано је 183 међународна програма стипендирања у 196 земаља (Perna et al., 2014, према: Cosentino et al., 2019, према: Васојевић, 2022а), што говори о образовању ка важном ресурсу „меке моћи“ који подстиче друштвене промене. Тако, група аутора (Dassin et al., 2018: 5) препознаје „пет путева“ кроз које стипендисти подстичу генерисање друштвених промена: „Пут ‘агенса промене’, где појединци генеришу друштвену промену кроз своје индивидуалне акције; Пут ‘друштвене мреже’, где алумни формирају удружења и групе како би подстакли друштвене промене кроз колективну акцију; Пут ‘проширења приступа’, при чему програми стипендирања доприносе побољшању друштвене мобилности ширењем приступа међународном образовању за друге студенте, посебно оних из маргинализованих заједница; Пут ‘академске разноликости’, на који алумни утичу на своју институцију домаћина да постану инклузивнији за нетрадиционалне ученике и пут ‘међународног разумевања’, коме доприносе програми стипендирања на бољу међукултурну комуникацију, толеранцију и сарадњу међу културама и земљама” (Dassin et al., 2018, 5; Jonbekova, 2023: 764–765).

1.4. МЕЂУНАРОДНО ШКОЛОВАЊЕ СТУДЕНАТА (СТИПЕНДИСТА) КАО ИНСТРУМЕНТ МЕКЕ МОЋИ

Улога високог образовања у спољној политици држава значајно се повећава последњих година (Gauttam et al., 2024), где се овакво стање (по)везује са смерницама трансформације у глобалној економији и „улоге“ моћи међу земљама. Свака земља настоји да учврсти своју позицију на глобалном нивоу, па додатни потенцијал за јачање види у образовним вредностима тј. препознају значај високог образовања као елемента меке моћи који експоненцијално расте у области међународних односа. Данашња парадигма међународног поретка и концепта моћи је драматично промењена и „тврда моћ“ је замењена „меком моћи“, где земље користе као свој потенцијал (наука, уметност, култура, спорт, образовање и сл.) за изградњу брэнда земље уместо војске, оружја и сл. (Snow, 2009: 3; Vasojević, 2024a). Заиста, програми размене тј. школовање међународних студената сматрају се најуспешнијим начином развоја тродимензионалне слике земље домаћина, која сама говори о својим идеалима, вредностима и уверењима, када то искуси међународни студент (Potter, 2002: 4). На овај начин међународни студент стиче различита искуства која се односе на економске, политичке и друштвене димензије земље пријема. Глобализација у образовању је међународна интеграција образовних система због њиховог међусобног зближавања, комплементарности и међузависности (Krechetnikov & Mihina, 2019). Значајан елемент процеса глобализације и интернационализације је академска мобилност, тј. могућност студената да се образују у различитим деловима света у складу са својим сопственим потребама, као и у зависности од могућности и потреба матичне земље за одређеним образовним профилима (Grigashkina, 2015). Други аутори, као на пример Најт (Knight, 1999), интернационализацију у високом образовању схватају као процес међународне интеграције, интеркултуралне и глобалне димензије у функцији образовне институције, као што су настава, истраживање и пружање услуге с циљем побољшања квалитета образовања и истраживања за све њене учеснике,

као и давање значајног јавног доприноса. Интернационализација у високом образовању функционише у транснационалном простору (Tran, Blackmore & Nguyen, 2024) и као таква неопходан је услов за све земље које теже стандардима глобализованог света. С друге стране, интернационализација гради меку моћ и кроз личне контакте које међународни студент на школовању (размени) остварује са запосленим особљем на високообразовним установама. У дискурсу који обухвата феномен дипломатије, све више су присутне теме које проучавају улогу образовања и академске размене у изградњи међународних односа и тај феномен се дефинише као „мека моћ“ (Peterson, 2014). Међутим, важно је феномен „меке моћи“ посматрати као двосмерни процес између земље донатора и земље корисника (Vasojević, 2024a). Аутор (Nye, 2011) овај феномен „меке моћи“ схвата као способност да добијете оно што желите кроз привлачност из културе једне земље и политике, а не кроз принуду или плаћање. За разлику од њега Путман (Putman, 1993) сам појам схвата као врсту друштвеног капитала, док Лукес (Lukes, 2007) указује на потенцијалност (Vasojević, 2024a). Аткинсон показује да, под одређеним околностима, пријем међународних студената може допринети промени политике земље порекла (Atkinson, 2010). У контексту меке дипломатије произилази да је међународна образовна размена начин побољшања имиџа земље и „пласирање“ спољне политике у повољном светлу. Међународни студенти се третирају као носиоци међународне академске културе, тј. културе која одражава норме и вредности великих метрополитанских универзитета (Altbach, 2004: 9). Велика Британија и Република Немачка деведесетих година, пријем и школовање међународних студената управо виделе су као модел иновације у нефлексибилном политичком систему (Bitschnau, 2023). Међутим, и мање развијене земље на међународно образовном тржишту, као што су Финска и Кина, виделе су потенцијал у образовању како би створиле додатну међународну вредност и такмичиле се са постојећим лидерима (Wojciuk, Michatek & Stormowska, 2015). И поред заступљености у „пракси“, димензија појма „мека дипломатија“ је једна од најмање развијених

у литератури када се говори о постојећим индексима меке моћи (Wojciuk, Michatek & Stormowska, 2015: 3). За разлику од других облика „меке моћи” који могу бити културолошки специфични и непривлачни за иностранство, образовање је универзална вредност и то је чини значајном на пољу меке дипломатије. Квалитет се цени без обзира на културу земље, па се перципира као неопходан услов за широко схватање благостања нације и њихов економски просперитет (Wojciuk, Michatek & Stormowska, 2015). Земље домаћини стипендију, тј. стипендирање страних држављана, виде како „алат” помоћу ког промовишу међународну размену и сарадњу (Hilal, 2013; Latief & Lefen, 2018), а уједно обезбеђују позитиван имиџ својој земљи, проширују политички утицај и ојачавају везе са другим нацијама (Abimbola et al., 2016; Boegen, 2018).

2. ОСВРТ НА ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА „ПРИВРЕМЕНЕ МИГРАЦИЈЕ” И СРПСКА ЕЛИТА НА СТРАНИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА

2.1. ШКОЛОВАЊЕ СТУДЕНАТА СТИПЕНДИСТА У ИНОСТРАНСТВУ У 19. И 20. ВЕКУ

На самом почетку 19. века приликом стварања Србије⁵ школовање стипендиста виђено је као једно од главних средстава и водећих начина за развој стручног и јаког друштва. Спречавањем одлива мозгава (*brain drain*) долази до контролисања негативног привредног утицаја земље и стварања јаког и модерног друштва, где се стипендисти препознају као приоритет. За стварање друштвене елите, посебно научне, није довољно само постојање талената. Од велике је важности да постоји одговарајућа друштвена средина која ће их препознати, подржати и пружити им могућности да се реализују. Развијање националног образовног система у Србији у 19. и 20. веку било је од посебног значаја. Школа је описмењавала људе, али и препознавала, подржавала и стварала будућу управљачку елиту. Овакво деловање било је повезано са повећањем вертикалне социјалне мобилности у друштву.

Са оснивањем Велике школе 1808. године, а касније 1838. године оснивање Лицеја⁶ који прераста у Универзитет у Београду 1905. године, долази до прекретнице у развоју школства у Србији. Чак 42,07% студената Лицеја били су државни стипендисти, и они су углавном потицали из

---

⁵ Кнежевина Србија, уставно име Књажевство Србија, постојала је у периоду од 1815. до 1882. године. Настала је после Другог српског устанка и постојала све док 1882. године није проглашена за Краљевину Србију.

⁶ Лицеј је основан у Крагујевцу 1838. године, а пресељен је у Београд три године касније, 1841. године и наставио је тамо где је стала устаничка Велика школа. Акт о његовом оснивању донео је кнез Милош Обреновић.

земљорадничких, занатлијских и удовичких породица (Павловић, 1988: 745–753). Стипендије (тзв. отечествене благоделинице) додељиване су ученицима који су потицали из сиромашних породица и који су постизали одличне резултате током школовања. Ови ученици су се, на основу свог талента, могли школовати као стипендисти, а након школовања заузимали су значајне управљачке функције, што потврђује постојање социјалне покретљивости (Шуваковић, 2009) у том периоду. Међутим, за странце је важило другачије правило и само у ретким ситуацијама су додељиване стипендије уз посебна одобрења Министарства просвете. Тадашње Министарство просвете је посебно пратило постигнућа ученика, и у случајевима лошег успеха и резултата су стипендије смањиване или у целости укидане.

Формирањем првог Универзитета стварала се потреба за научно-образованим кадровима. Као резултат тога долази до доношења првог указа о слању српских питомаца на студије у иностранство, чиме је учињен крупан корак у повећању нивоа одређених образовних структура. Тако долази до стварања обележја која ће разликовати модерно од традиционалног друштва. Подаци нам указују какви културни и образовни елементи су се развијали. Образовање је један од главних фактора који повлачи паралелу између традиционалног и модерног друштва. Формирају се обележја модерног и технолошког друштва која су плод веће количине знања и његове имплементације у различитим видовима људске делатности. У теоријама модернизације у последњим деценијама 20. века посебан значај се придаје образовању као важном фактору који утиче на карактеристике модерног друштва (повећање степена писмености, технолошка револуција, друштвена и културна мобилност) (Марковић, 1992). Процес модернизације аутори су углавном испитивали у развијеним друштвима, где су за изградњу платформи користили постојеће теорије које су повезивали са варијаблом времена. „То је време када почиње превласт рационализма и са њима високо уважавање разноликих знања, па самим тим науке и образовања“ (Трговчевић, 2003, према: Матијевић, 2011: 533).

У 19. веку широм света долази до убрзаног развоја, што се касније одразило и на промене у нашем друштву и оцртавало се кроз промену друштвеног статуса омладине. Образовање у већини модерних друштава постаје обавезно, чиме се пружају већа знања, једнаке могућности свим друштвеним сталожима, долази до стварања мобилности унутар земље, а касније и ван сопствених граница. Овакав вид мобилности доноси промену статуса која се огледа кроз културни, друштвени и политички живот. Долази до стварања друштвених слојева – елита, које су производ традиционалног или модерног друштва и његовог умножавања. Традиционалне елите настају из културе наслеђивања (породица, имовина), док за разлику од њих, модерне елите настају више на способностима које се испољавају као вид интелектуалног усавшавања (школовање, образовање) (Аврамовић, 2013; Аврамовић, 2009). Другим речима, савремено схватање елите обухвата даровите појединце и образовне институције. Образовању елите је увек придаван посебан значај, тако да је у овој монографији фокус на другој групацији, али никако не смео занемарити ни прву елитистичку групацију због њиховог прожимања.

Улога образовног система била је усмерена ка масовном описмењавању, али истовремено је вршена селекција из те популације. Они појединци који нису имали довољно материјалних средстава или нису потицали из породице високог друштвеног статуса, на основу само свог талента могли су се школовати као стипендисти (у Француској, тзв. *les boursiers*) у циљу каснијег заузимања значајних професионалних функција, што је одлика социјалне покретљивости и једнакости једног друштва.

Потребу за унапређењем и додатним развојем образовања и ван наших граница видео је кнез Милош Обреновић, 16. септембра 1830. године, када је донет Први указ о слању младих питомаца на науку у иностранство (Васојевић и Кутлача, 2014: 208), док су 1838/39. године послати први „државни питомци“, најбољи ученици који су потицали из сиромашних породица, и њихово слање на школовање у иностранство било је плански осмишљено (Трговчевић, 2003).

Ови „питомци“ послати су на универзитете западне и средње Европе ради изучавања државно-правних, медицинских и пољопривредних наука (Јањићијевић, 1984). Циљ је био да се школовањем најбољих студената утиче на мењање традиционалног друштва. Школовањем најбољих студената – стипендиста у иностранству стварала се кадровска база, која је омогућавала даљи развој образовног система Србије и стварање аутохтоне интелегенције. Управо, они су били зачетници и пионири у свом друштву (Васојевић, 2024б), јер им је било омогућено да у српско друштво продру и имплементирају нове идеје, пренесу најбоље резултате и открића из различитих научних области које су биле развијене у иностранству. Из њихових редова формиран су први српски државници, политичари, научници и уметници. На овај начин, држава је стварала друштвене слојеве интелектуалаца и интелигенције, неопходне за даљи развој друштава (Шуваковић, 2009).

Друштвено-политичке околности у земљи условљавале су да број студената/стипендиста који је слат на школовање у иностранство не буде сваке године исти. Број државних питомаца одређиван је на основу потреба државних служби. У складу са финансијским средствима, свако министарство имало је одређен број стипендиста на школовању. Сви владари и све власти нису имали једнака схватања за овакве врсте потреба, нити се Србија у свим годинама налазила у истим политичко-друштвеним околностима и могућностима. Процедура за добијање стипендије за „државног питомца“ одвијала се на тај начин што би надлежна државна установа исказала потребу за стручњацима одређеног профила, потом би ресорно министарство тај захтев разматрало и, уколико би га усвојило, расписиван је конкурс. „У другој половини XIX века редовно је на конкурсима било много више пријава него што је било места, па су комисије бирале међу пријављенима оне за које су сматрали да ће моћи да испуне захтеве даваоца помоћи“ (Трговчевић, 2003: 34). Овакав начин вођења образовне политике показује напор да се ускладе друштвене потребе (стратегије) и школовање стипендиста у иностранству. Пре одласка у иностранство државни питомци су потписивали једну врсту изјаве (Уговора), којом су се обавезивали да

школу заврше у року и да, по повратку у земљу, раде у државној служби. Обавезе које су наметане студентима некада су биле веома ригорозне, па је тако од њих тражено нпр. да пишу исцрпне извештаје о свом раду у току полугодишта, да дају преглед предавања која су похађали, чак и списак књига које су читали, о чему се може закључити из извештаја и документације која постоји о студирању у иностранству наших великана Богдана Поповића и Јована Цвијића (Трговчевић, 2003: 35). Избор места, факултета и области усавршавања вршила је држава на основу сопствених потреба, при чему стипендисти нису имали право премештаја (Таблица закона, 1835–1877: 80, према: Васојевић и Кутлача, 2014). Такође, они студенти који су одлазили на школовање о свом трошку, по повратку у земљу нису могли нострификовати своју диплому (Васојевић и Кутлача, 2014: 208). Поред државне стипендије која је била намењена студентима за стицање академске квалификације у тадашњем домаћем образовном систему, постоје и државне стипендије за усавршавање у иностранству. Државну стипендију за стручно усавршавање у иностранству добијали су само они који су постизали изузетне резултате у току свог рада. Ове стипендије додељиване су углавном у области образовања.⁷

Међу првим питомцима који су слати на школовање били су и студенти медицине. Министарство унутрашњих дела било је задужено за школовање и формирање лекарске елите⁸. Ово Министарство приликом школовања лекара

⁷ Тако је, 1874. године, захваљујући свом оданом и стручном раду, учитељица Персида Пинтеровић била послата на изучавање пруског образовног система. Оваква стипендија имала је за циљ унапређење женског образовног система путем имплементације нових педагошких и дидактичких метода у пракси (Васојевић, 2015). Овакви поступци показују да је држава имала планску стратегију за развој потребних кадрова и да је водила рачуна о појединцима који су се одликовали „изврсношћу“ у свом школовању или раду.

⁸ Значајно место у образовању српских младића имао је и Завод Текелијанум који је изнедрио значајан део српске елите која је снажно допринела модернизацији живота међу српским народом. У периоду од 1838. до 1878. године стипендирано је 179 питомаца, од чега је њих 32 завршило студије медицине. Међу њима се налазе пионири српске медицине (погледати: Vasojević et al., 2019).

водило је рачуна о уједначеној расподели стипендија, тј. број додељених стипендија био је одређиван према државним срезовима, што указује на стратегију која је имала за циљ равномерни развој државних области. Поред доктора медицине, ово Министарство је школовало и ветеринаре, којих је било мање него лекара (Партијалних државне касе, 1899–1900; 1901–1902). Питомци су слати и на студије других струка: право, филозофија, техника, економија, шумарство, пољопривреда⁹, грађевинарство, архитектура, теологија, страни језици¹⁰, војне науке, и тако даље (Урошевић, 1978). Током 1847. године српски питомци су се налазили у Паризу, Прагу, Хајденбергу, Цариграду, Пожуну, Хохенхајму¹¹, Бону, Кијеву¹², Халеу, Гетингену, Штутгарту и тако даље (*isto*, 1978: 659). Овакав одабир питаца са једне стране је била привилегија, улазна карта за најобразованији слој (елиту) српског друштва, а са друге стране су се налазили пред великим изазовима где су морали да одговоре на бројне и тешке задатке које су испуњавали у року, како би заиста били део образовне културне елите Србије.

Активности српске државе 19. века на „планирању елите” су подразумевале слање најбољих у иностранство, на студије на тамошње факултете. На овај начин, друштво је интелектуалце и интелигенцију препознавало као „елиту” која је неопходна за даљи развој. Нове елите, као активни слојеви у функционисању друштва, настајале су као покретачи и истовремено производи модернизационих промена: тако се издваја технолошка или техноменаџерска, бирократска, привредна, интелектуална, чак, по својој улози у променама у неким земљама и студентска елита (Трговчевић, 2003).

⁹ Изучавање воћарства, ливадарства, виноградарства, пчеларства, прерада пољопривредних производа.

¹⁰ Немачки, руски, француски и грчки.

¹¹ Пољопривредна академија у Хохенхајму, најпознатија школе те врсте у Немачкој. Основана 1817.

¹² За „спровођење” питаца у Русију (Урошевић, 1978) био је задужен тадашњи секретар Попечитељства просвете (Васојевић и Кнежевић-Лукић, 2023) Сима Милутиновић Сарајлија.

Трговчевић (2003) процењује да је Србија до избијања Првог светског рата стипендирала у иностранству више од 1300 студената, док је оних који су на студије у иностранство одлазили сопственим средствима било скоро у подједнаком броју. „По повратку у Србију, један део државних стипендиста запошљавао се у државним институцијама, а други у образовним институцијама, тако да је у последњим деценијама 19. века највећи део наставника Велике школе имао диплому неког од европских универзитета“ (Трговчевић, 2003: 239). По повратку у земљу питомци су распоређивани на различите позиције: кабинетски стручњаци, практиканти који су решавали бројна питања важна за државу и образовање. У овом периоду земља је имала стратегију која је обухватала све образовне и друштвене потребе. „Државни питомци су бирани по потребама овлашћених службеника, тако да је свако министарство, у складу са финансијским могућностима, имало одређени број ђака на страним школама“ (Трговчевић, 2003: 34). Политика образовања темељила се на стварању интелектуалне елите, али, и друштвено-радне елите о чему сведоче подаци Министарства народне привреде. Ово Министарство у циљу ширења стручних знања у земљи давало је сталне и привремене помоћи лицима која су одлазила у иностранство у циљу усавршавања у својој струци. Стална помоћ у виду стипендија давана је за следеће струке: за камералне (науке о државним финансијама), трговинске, пољопривредне, шумарске, рударске и културно-техничке науке, као и за посећивања средњих и виших пољопривредних и занатских школа (Српске новине, 1910а). Повремена средства су давана и за путне трошкове због одласка на практичан рад у фабрике, пољска добра, за посећивање занатских курсева, за довршавање започетих студија уколико су оне биле из наведених области, за школарину, и сл. Стипендије су додељиване у случајевима када у земљи нису постојале одговарајуће или квалитетне студије, школе или праксе (Српске новине, 1910а). Избор питомаца је вршио Одбор за професионалну наставу, који је био у склопу Одељења за трговину, радиност и саобраћај. Такође, у овом одбору се налази и по један представник свих одељења министарства и

по један представник привредног одељења Удружења београдске трговачке омладине (Српске новине, 1910а). У току школовања, као и питомци других министарстава, и ови су били дужни да се током сваког семестра јављају Министарству народне привреде. Након завршених студија питомци су били у обавези да буду на располагању министарству које их је школовало или неком другом државном органу на који су упућени. Питомци именовани за чиновнике морали су да проведу најмање два пута онолико времена колико су добијали стипендију. У случају да стипендиста није био одмах распоређен, време које је провео у „очекивању“ рачунато је као да је био у служби. Такође, ако питомац у року од шест месеци од периода завршетка студија није био распоређен, његова обавеза према министарству, тј. држави је престајала. У случајевима кад је долазило до одузимања стипендије или прекида школовања, стипендиста је био у обавези да министарству врати целокупан износ са 6% интереса. У случају да изостане добровољно враћање средстава, министарство је вршило наплаћивање судским путем (Српске новине, 1910а). Држава је вршила планско школовање стипендиста, што се може видети и на основу расписаног конкурса за школовање наставника будућег пољопривредног факултета на иностраним факултетима (Марковић, 1910: 231). Стипендије су додељиване једном годишње на основу расписаног конкурса који је био заснован на потребама друштва. Како се наводи у објави (Српске новине, 1910) „првенство на конкурсима имали су сиромашни ученици, који су постигали добре успехе и примерно владање, а притом су били и здрави, што се утврђивало лекарским прегледом. Изабрани питомци су, као и у претходним случајевима, били у обавези да ступе у школу за коју су одабрани од стране Одбора, и да у њој проведу прописано време. Место боравка или предмет изучавања могли су променити једино уз одобрење Министарства народне привреде, а по претходном саслушању Одбора за професионалну наставу. Били су дужни да о ступању на школовање известе министарство путем оверене потврде и сведочанства од стране надлежног органа, а у исто време, били су обавезни да се јаве најближем српском конзулату или

посланству. Питомци су такође морали да се на крају сваког семестра јављају министарству како би поднели извештај о оствареним резултатима на студијама. Ови извештаји, као и код претходних стипендиста, били су веома детаљни, обухватали су број одслушаних часова и практичних вежби, као и послове које су обављали и остварени успех. Извештаји су морали бити оверени од стране надлежног органа. Стипендисти су били у обавези да своје студије заврше у року и положи прописане испите. Они који не би испунили на време своје обавезе, губили су претходно стечена права, али су и притом остајали у обавези према министарству. Значајно је истаћи да је у овом периоду било могуће, у случају недостатка средстава, да студент који се школује у иностранству о свом трошку пређе на финансирање од стране државе, стицањем статуса стипендисте. За овакав вид подршке била је потребна молба студента, као и изјава родитеља, који су га издржавали, да више нису у могућности да финансирају школовање детета у иностранству (IAB-1-1911-3054-7-136).

Школовање на различитим универзитетима није имало само образовно-научни, него и културни значај. Слање стипендиста, односно државних питомаца је имало и секундарну улогу која се заснивала на преношењу култура, вршењу промоције сопствене културе и њеном јачању. О овоме сведоче и писма државних питомаца, који истичу да се они поред изучавања своје науке труде да што више допринесу промоцији сопствене земље и учвршћењу културних веза са земљом у којој се налазе (IAB- 1119-217.3.4.3). Трговчевић указује и на то да се државе у које су наши студенти одлазили ради школовања могу сагледати кроз три културна круга: средњоевропски, француски и руски (Трговчевић, 2023). Приликом одабира места студирања примаран је био углед универзитета, иако су у појединим моментима и политички фактори у одређеној мери утицали на одлуку. Када је о средњоевропском културном кругу реч, највећи број студената из Србије је студирао у Немачкој, где су по броју наших студената предњачили Универзитети у Берлину и Минхену, потом универзитет у Лајпцигу. Изузетну важност за Србе, посебно у првој половини 19. века, имали су универзитети у Аустрији и Угарској, одакле су

долазили први српски школовани студенти. Подаци указују на то да су се они који су студирали у Бечу највише опредељивали за медицину, а потом за филозофске дисциплине.

Према овој класификацији, средњоевропском културном кругу припада и Универзитет у Цириху коме су Срби давали предност у односу на друге швајцарске универзитете. Боравак младих Срба у Цириху 60-их и 70-их година¹³ 19. века посебно се примећивао у њиховом каснијем политичком раду, јер су под утицајем Руса прихватили социјалистичке и нихилистичке идеје које су „донели“ и у Србију (Трговчевић, 2003: 40–42). Међутим, за разлику од првих генерација државних стипендиста који су 40-их и 50-их година 19. века били на школовању у иностранству, већина стипендиста из овог периода није тамо завршила „науке“. (Ђурић, 2000). Међутим, група циришких студената из ове групе која је имала политичка интересовања научила је да је за вођење политике најважније стварање јаке организације и анимирање јавног мњења (Ђурић, 2000). Ово се најбоље препознаје током 80-их година 19. века до Првог светског рата, када су повратници из ове групе студената имали висока политичка места у државним структурама тадашње државе. С друге стране, фебруара 1870. године тринаест српских студента је основало српску „омладинску задругу“ с циљем ширења просвете у српским крајевима (Ђурић, 2000). У периоду Првог светског рата, за разлику од Велике Британије и Француске, Швајцарска није показивала заинтересованост за прихватање и образовање српске омладине која је у избеглиштву. Министарство просвете сходно ситуацији није упућивало ученике и студенте у Швајцарску, већ је само настојало да омогући завршетак школовања оним студентима који су започели студије у тој земљи пре рата или у току рата, пре јесени 1915.

---

¹³ Раних 70-их година 19. века у Цириху су од Срба на „дужем или краћем“ школовању боравили: Јован Жујовић, Никола Пашић, Светозар Марковић, Мита Данић, Јован Данић, Милош Андрејевић, Пера Ђорђевић, Стеван Грнчаревић, Светозар Хрваћанин, Манојло Хрваћанин, Маша Којић, Ђура Љочић, Ђоко Мијатовић, Радос Нешковић, Лаза Пачу, Мита Ракић, Димитрије Стојановић, Таса Стојановић, Михајло Свилокосић, Пера Тодоровић и Анка и Милица Нинковић (Ђурић, 2022: 196)

године, док су нови студенти упућивани у Француску и сви су били под надлежности Просветног одељења у Паризу којим је руководио Јован Цвијић (Пауновић и сар., 2016: 72).

Када је о француском културном кругу реч, први наши студенти одлазе на студије у Париз већ средином 19. века, али у знатно мањем броју него када је реч о одласку на студије у Немачку. Политичко приближавање са Француском, настало после 1903. године, повећало је и број студената који тамо студирају, али је тај број надмашио број оних који студирају у Немачкој тек 1913/1914. године. Француска је дала огроман допринос у школовању српских ђака и студената у периоду Првог светског рата¹⁴. Посебан споразум о образовању између две земље, Србије и Француске, потписан је 9. новембра 1915. године (Пауновић и сар., 2016). На основу потписаног споразума, савезничка земља Француска примала је договорени број ученика (студената) и наставника. Француски универзитетски професори представљали су војну сарадњу Француске и Србије као природни наставак вишевековних добро учвршћених француско-српских односа (Атлагић, 2016). О школовању српских ђака и студената у Француској бригу је водила српска и француска влада (Трговчевић, 1987: 262), инспектор Министарства при Просветном одељењу у Паризу, као и разне хуманитарне организације, одређени појединци (Атлагић, 2016). Према наводима аутора (Пауновић и сар., 2016) кроз избеглиштво „у Француску је стигло 268 српских студената, а након матуре је уписано још 422, од тога 630 мушкараца и 60 жена. Њих 547 примало је српску државну помоћ, 96 француске државне стипендије, 45 помоћ француских добротворних организација, док је два студента издржавао један француски скупштински посланик“ (Пауновић и сар., 2016: 70–72). Српски студенти су били распоређени на 23 француска универзитета (Атлагић, 2016). Највише је било студената медицине (221), права (200), техничара (153), а 116 студената је било уписано на разне друштвене науке

¹⁴ Са српском војском крајем 1915. године били су повучени и српски ђаци и студенти који су пребачени у Француску и Велику Британију. Мањи број је послат и на школовање у Африку, Енглеску, Швајцарску, Русију, Италију и Грчку (погледати: Атлагић, 2016).

(Пауновић и сар., 2016: 72). Међутим, француски образовни систем није имао Технички факултет који је био профилисан као онај са кога су долазили српски студенти који су се школовали на Универзитету у Београду. Француски технички факултети били су профилисани ка ужим стручним профилима, па су српски студенти нижих година упућени у Специјалну школу за јавне радове у Аркеју, а они са виших година били су упућени у Лион и Гренобл (Пауновић и сар., 2016). Свесни разлика у наставном курикулуму „Управа Специјалне школе за јавне радове одобрила је да српски студенти уче делимично по српском курикулуму, како би касније евентуално могли лакше да заврше матични факултет, по повратку у земљу” (Пауновић и сар., 2016: 72).

Руски културни круг је био најмалобројнији и током читавог 19. века, све до избијања Првог светског рата тамо је студирало само 34 студента из Србије и других словенских земаља, иако је од 60-их година постојао организован напор руске владе и Московског словенског комитета да студентима Словенима олакшају студије, дајући им стипендије, при чему је једнак број њих студирао на универзитетима у Москви и Санкт Петербургу, а тек неколицина у Одеси. Од дисциплина, најчешће су студиране медицина и филозофија. Од посебног значаја за Србију су биле „три руске духовне академије (Кијев, Москва и Харков) као највиша теолошка училишта у православном свету” (Трговчевић, 2003: 42–44).

Поред ових градова, значајан број студената у периоду април 1916–новембар 1918. године школовао се и у Великој Британији (IAB-1119-K173.1.1). Званични дипломатски односи, сарадња између Србије и Велике Британије успостављени су 1837. године (Пауновић и сар., 2016). На почетку Првог светског рата Србија и Велика Британија су се нашле на истој страни. Током рата власти Велике Британије пружале су помоћ српској страни како на фронту, тако и у збрињавању становништва и избеглица. На иницијативу госпође Гертруде Карингтон Вајлд (Gertuda Karington Vajld), предложено је да Српски потпорни фонд угости српске ученике (младе дечаке и девојчице), чиме би се у великој мери олакшало српској просветној власти у збрињавању избегличке деце (Пауновић

и сар., 2016: 124). Прва група деце стигла је током марта 1916. године. Тачан број српских студената који се школовао у периоду 1916–1918. до данас није утврђен. Према подацима (Serbian Relief Fund, List of boy and students educated in Great Britain between April 1916. and November 1918) на школовању у Великој Британији било је 372 стипендиста који су били распоређени широм Велике Британије¹⁵, али није могуће извршити класификацију према категорији: ученици и студенти. Српска омладина била је различитог узраста, па је међу њима било оних који су требали да похађају средњу школу или студије. Један број српских ђака успео је да упише студије захваљујући сопственом раду, али и уз помоћ пријатеља са Универзитета Оксфорд који су омогућили избеглој омладини да упишу факултет без положене матуре, као и да се омогући српским ђацима који су положили матуру да не полагају пријемни испит (Пауновић и сар., 2016: 176–180). Српски студенти били су уписани на различитим колеџима Универзитета Оксфорд где су студирали шумарство, медицину, књижевност и историју, теологију, антропологију, политичку економију, фармакологију (Пауновић и сар., 2016: 176–192).

У односу на Француску и Велику Британију, колонија српских ђака и студената која је школована у Велсу формирана је знатно касније, тачније тек у јулу 1917. године. Просветни одбор Српског потпорног фонда прихватио је обавезу да

¹⁵ Абериствит (Aberystwyth); Кембриџ (Cambridge); Абердин (Aberdeen); Харпер Адамс колеџ (Harper Adams College), Њупорт (Newport), Салоп (Salop); Лефт 3 2 17 (Left 3 2 17); Бирмингем (Birmingham); Единбург (Edinburgh); Лечворт (Letchworth); Лефт 12 10 17 (Left 12 10 17); Лефт 8 3 17 (Left 8 3 17); Данди (Dundee); Кардиф (Cardiff); Рединг (Reading); Глазгов (Glasgow); Лефт 4 4 17 (Left 4 4 17); Бангор (Bangor); Лидс (Leeds); Рамсгејт (Ramsgate); Оксфорд (Oxford); Лефт 29 7 18 (Left 29 7 18); Хартли колеџ (Hartley College); Саутемптон (Southampton); Норвуд (Norwood); Велингтон фарм скул (Wellington Farm School); Леадбурн (Leadburn), Мидлотијан (Midlothian); Морнингтон Роад (Mornington Road), Лондон (London); Лефт 22 4 18 (Left 22 4 18); Чарвелтон (Charwelton); Бајфилд (Byfield); Лефт 28 3 17 (Left 28 3 17); Мејденхед (Maidenhead); Манчестер (Manchester); Радлеи колеџ (Radley College); Беркс (Berks); Лечворт (Letchworth); Лефт 14 5 18 (Left 14 5 18); Лефт 15 4 18 (Left 15 4 18); Лефт 19 6 17 (Left 19 6 17); Лефт 10 10 18 (Left 10 10 18); Лефт 17 12 17 (Left 17 12 17); Дајд 14 10 18 (Died 14 10 18); Лефт 23 10 17 (Left 23 10 17); Дајд 31 7 18 (Died 31 7 18); Дајд 5 6 16 (Died 5 6 16); Лефт 17 12 17 (Left 17 12 17) etc.

издржава 12 студената који су се школовали на Универзитету у Кардифу (Пауновић и сар., 2016: 208).

У сумирању, тачан број студената који се школовао у савезничким земљама није могуће прецизно утврдити. Подаци у извештајима Владе, као и подаци који се налазе у календарима Министарства просвете, али и подаци у научним радовима аутора који се баве проучавањем школовања српске елите у иностранству у периоду избеглиштва варирају. Тако на пример, аутори (Пауновић и сар., 2016) наводе на основу календара Министарства просвете из 1918. године да је „системски школовано 5.432 ђака и студената, од чега је 4.896 било под надлежности Министарства просвете, 390 под Министарством привреде, 32 под Министарством унутрашњих дела, 90 под Министарством грађевине, а 24 под надлежности Министарства војске” (Пауновић и сар., 2016: 88).

2.2. УЛОГА ДРЖАВЕ У ШКОЛОВАЊУ СТИПЕНДИСТА: КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Нова држава, настала 1. децембра 1918. године, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца наследила је постојећи просветни систем из Краљевине Србије који су додатно унапредили краљ Александар и Влада. Успостављена су три универзитетска центра (Београд, Загреб¹⁶ и Љубљана¹⁷) и настављено је са слањем студената (стипендиста) на основне и постдипломске студије у најмање 19 држава (Шуваковић, 2009). У овом периоду установљен је и систем признавања стечених диплома у иностранству. Све до 1920. године признаване су дипломе само стипендистима који су на студије у иностранству слати о трошку државе, и није постојала потреба за процесом нострификације, што је било у складу са стратегијом школовања образованих кадрова. На основу архивских извора и прописа (Службене новине, 1919а) може се видети да је нострификација вршена на основу правилника

¹⁶ Универзитет у Загребу је имао седам факултета (*Службени гласник*, 1929).

¹⁷ Универзитет у Љубљани је имао пет факултета (*Службени гласник*, 1929).

које су доносили посебни (појединачни) факултети. С обзиром на друштвено-политичко стање, али и последице дугогодишњих ратова 27. маја 1919. године је усвојен Правилник о регулисању школског рада на појединим факултетима на Универзитету у Београду (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1919а: 2). Према овом Правилнику, на Филозофском факултету је Савет доносио одлуку о признавању положеног испита зрелости, или положених испита за студенте који су се за време рата налазили на школовању изван граница Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1919а: 2). Док, на Правном факултету, за студенте који су за време рата били уписани на страним правним факултетима где су положили испите, признавани су проведени семестри и положени испити по оцени факултетског Савета за сваки случај посебно, а у складу са Уредбом Правног факултета (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1919а: 2). Први захтев¹⁸ за нострификацију¹⁹ стеченог документа у циљу остваривања академског права у образовном систему Србије поднет је 1920. године на Техничком факултету у Београду (АС: 211; 211-1920/1). Зарад схватања тадашњег образовног система треба истаћи да је у том периоду при Универзитету у Београду постојало шест факултета: Филозофски, Правни, Православни (Богословски), Медицински са фармацеутским одсеком, Технички и Пољопривредно-шумарски (Просветни гласник, 1926). Први захтев за нострификацију на Филозофском факултету је поднет 1927. године (АС: 208). Овај захтев је одбијен, иако је подносилац (Јован Петровић) имао и одбрањену докторску тезу из области физике и хемије на Универзитету у Ђенови, али није имао матурску диплому (АС: 208). Форма захтева коју је

---

¹⁸ Анализа и интерпретација процеса нострификације у српском систему је урађена на основу доступних архивских извора. Треба имати у виду да су коришћени архивски извори који припадају несређеној грађи, па је могуће да сви законски акти нису прегледани.

¹⁹ Нострификација/еквиваленција стеченог сведочанства или дипломе представља поступак тражења истих вредности или признавања између страног и домаћег академског програма.

кандидат подносио била је различита у зависности од компетенција кандидата, као и града у ком је диплома стечена. Такође, Технички факултети поседовали су списак иностраних факултета који је био један облик међународног споразума и садржао је податке о томе које се титуле инжењера могу признати (АС: 211). Поред оваквог списка, постојао је и списак који је садржао имена оних који су се школовали у иностранству без дозволе Министарства просвете. Списак је поред образовних профила из групе техничких наука садржао и друге академске образовне профиле. Процедура нострификавања диплома била је различита на Техничком факултету и Филозофском факултету. Процес нострификације је био сложенији на Филозофском, али и поред сложености, уочава се да су оба факултета издавала уверења у року од два и по месеца. Ово указује на то да су факултети имали уредбе које су сами доносили, као и уредбе које су објављене у склопу Службеног гласника, али и у посебним правилницима Медицинског факултета у Београду од 5. јула 1928. (АЈ: 66–127). Осим стечених диплома у Европи, у том периоду код нас су нострификована и документа која су стечена и на простору Сједињених Америчких Држава (18. јун 1930. године, Кливленд, Охајо), (АС: 208).

Оваква различитост условила је и резултирала доношењем првог закона о нострификацији (примању) диплома са страних универзитета и високих школа. Закон је ступио на снагу 6. јула 1930. године (АЈ: 66–545). На његовом уређењу су радила заједно три универзитета (Универзитет у Београду, Загребу и Љубљани). Такође, овај закон није имао ретроактивно дејство, па лица која су пре ступања на снагу стекла академске титуле и дипломе нису биле у обавези да покрећу поступак о признавању зарад задржавања стечених и стицања права на основу тих диплома (АЈ: 66–545; АС: бр. 12823). Садржао је једанаест чланова који су регулисали поступак нострификације (Васојевић и Кутлача, 2014). Важно је истаћи да је овај закон чланом 6 искључивао могућност више покушаја нострификавања. У случају да се захтев одбије на једном од факултета који су еквивалентни факултету са кога се документ нострификује, сви остали факултети

добили су одлуку и није постојала могућност понављања поступка. До поновног подношења захтева за нострификацију могло је доћи једино у случају када је подносилац захтева достављао нова документа, али је био у обавези да нови поднесак достави факултету који га је претходно одбио. Међутим, нису се све образовне установе придржавале овог закона. О томе најбоље сведочи пример Правног факултета Универзитета у Београду, где је на седници од 18. јула 1932. године донето решење по ком државни и самоуправни чиновници затечени до 11. јула 1930. године у служби, за коју се по закону тражила факултетска спрема, нису морали за задржавање те службе да нострификују стране дипломе на основу којих су примљени у службу, али се по том основу не могу служити академским достојанством док своје дипломе не нострификују (нпр. ношење докторске титуле, мењање врсте службе) (АЈ: 66–545). То је довело до једног вида дискриминације између запослених повратника пре и након ступања закона на снагу.

У таквој друштвеној матрици критеријум образованости је био једини доминантни мерни стандард интелектуалних и других капацитета. Резултат таквог односа је спремност друштва за прихватање и подржавање интелектуалног елитизма као потребе развоја људских потенцијала који је довео до стварања образовне елите земље. У оваквом контексту друштвених односа и ставова према стипендистима јасно се могла уочити доминација друштвене синтагме „појединци по мери друштва“ или суптилније „жеља за најбољима“.

Као и у претходном периоду, и овде можемо говорити о културним круговима. Међутим, у периоду Краљевине Србије постојала су три културна круга; у периоду после Првог светског рата могуће је говорити о два: француском и средњоевропском. Трећи, руски круг нестало је са оснивањем СССР-а након Октобарске револуције 1917. године (Шуваковић, 2009: 570). И у овом периоду стипендисти су слати на школовање у иностранство због стицања знања из различитих научних области и јачања културне сарадње са земљама донаторима. Међутим, можемо запазити да су у овом периоду посебно место имали они стипендисти који су се

опредељивали за студије медицине. Министарство народног здравља на основу потреба слало је питомце у иностранство, на изучавање медицинских наука, али и из других области санитетске струке, у складу са одредбама закона о чувању народног здравља (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, септембар 1919б: 3). Овако структуриран закон изродио је две категорије стипендиста: у прву групу су спадали почетници, они који први пут отпочињу студије и добијају пуну стипендију. Како би ушли у процес одобрења стипендије били су у обавези да доставе: уверење о положеном испиту зрелости; уверење о немаштини (у првом реду од пореске службе, односно од полицијских и општинских власти); уверење да су нежењени и уверење од два државна лекара да су физички и психички здрави. На основу дефинисања брачног статуса, можемо претпоставити, да су мушкарци били привилегованија страна приликом школовања образовне елите. Првенство су имали одлични и врло добри ученици и по оценама и по владању. Другу групу стипендиста сачињавали су они студенти који су о свом трошку започели студије, па услед сиромаштва нису били у могућности да их продуже. На основу успеха – оцена, држава је одлучивала о помоћи која није могла бити већа од пуне стипендије. Све молбе за стипендије и помоћи са потребном документацијом слате су Санитетском савету, који је још у доба Кнежевине Србије преузео овај ресор и који је одлучивао о додели стипендија. Међутим, о висини стипендије одлучивало је Министарство народног здравља у односу на актуелни социјални стандард. Поред стипендије Министарство је сносило трошкове пута, све школске таксе (уписани курсеви, уписнине и исписнине), као и накнаду за штампање докторске дисертације. Сви питомци су потписивали уговор са Министарством народног здравља по коме је требало да све своје време посвећују студијама за које им је стипендија или помоћ додељена. Ако би којим случајем желели да се баве посебним гранама медицине, које нису биле обухваћене програмом школовања, за које им притом Министарство није дало стипендију, морали су се обратити за посебно одобрење. По указаној потреби могла се издати директива за промену универзитета.

По завршетку студија били су у обавези да предају 25 примерака докторске дисертације који су били намењени за библиотеку Министарства, и да се одмах врате у земљу како би били на располагању Министарству народног здравља. Правило није важило само у случајевима кад би Министарство одобрило да се остане у иностранству због наставка специјализације. Обавеза је била, као и код других стипендија, да по повратку морају радити у државној служби два пута дуже од периода примања стипендије или помоћи. У случају непоштовања уговара стипендиста је био у обавези да врати сва уложена средства, а у случају да је лице било малолетно, дугови су преношени на родитеља издржаваоца. Евентуално, ако би својом кривицом престали да буду стипендисти, а притом би наставили даље школовање, поново су били у обавези да дупли број година раде у држави, у односу на период трајања стипендирања (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, септембар 1919б: 3).

Школовање војно-државних питомца у иностранству било је условљено све сложенијим државним механизмима који су захтевали све већи број стручњака из различитих струка. У погледу слања државних питомаца на школовање у иностранство посебно је карактеристичан пропис из 1846. године који је дало Попечитељство просвете (Србске новине, Београд, 1846). У овом пропису је стајало „да се младићи о правителстеном трошку, усовершенствованије ради у наукама, пошаљу, именно за струку војену четворица (један сиреч за пехоту, један за кавалерију, један за артилерију и један за жени-официра); за потпуно изученије наука филозофијски и православни тројица, за пољску економију и шумоводство двојица, и за грађанског инцинира један“ (Србске новине, Београд, 1846, према: Урошевић, 1978). На овај конкурс могли су се јавити само Срби до 24. године, који су завршили право или „философичке“ науке са добрим и „благонадежним“ владањем, као и младићи који су били већ у служби²⁰ (Урошевић, 1978). Љубинка Трговчевић истиче да

---

²⁰ „Ступленијем у число ови благодјејанаца се у свему обичним ученицима, којима ће се дакле по повратку њиовом у отечество званије давати по

су међу првим питомцима слати и питомци за Војне академије у Влашкој и Русији (Трговчевић, 2003: 33), о чему сведочи и „Правилник о избору, одошиљању, дужностима и припадностима војно државних питомаца у Иностранству” (Службени Војни Лист, 1909: 875). На основу њених података, Министарство војске је имало највише питомаца на школовању. Војну структуру питомаца углавном су чинили официри и подофицири. Значај школовања војске и у новоформираној држави био је велики. Питомци војске²¹ и ратне морнарице слати су на студије у иностранство (у трупе и школе), у пријатељске земље, о државном трошку. Сваке године је слат одређени број војно-државних питомаца на основу претходно утврђене потребе појединих родова оружја и струка, а у границама буџета одобрених кредитом. Број и избор студената и питомаца обављан је на основу конкурса. Конкурсом су били обухваћени кандидати из војске и грађанства. Избор се заснивао на конкурсним пропозицијама које су биле опште и важиле су за све кандидате и на посебне, које су важиле за посебну групу кандидата. Општи услови су обухватили различите групе питомаца и могу се посматрати на следећи начин:

- За кандидате, официре и чиновнике;
- Кандидат из грађанства – ђаци са матуrom, односно са испитом, који је прописан за ступање у одређену школу;
- Критеријуми за кандидате – официре и чиновнике (за пешадију, коњицу, артиљерију, инжињере, ваздухопловне јединице, ђенералштаб, из санитета и грађанских школа, морнарице, административних струка) (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921: 1–3).

благонахођењу Правителства, без призненија на количину благодјејанија, које су уживали, или плате, које су као бивши чиновници примали” (Србске новине, Београд, 1846).

²¹ Војни питомци били су официри и чиновници из свих родова оружја и струка копнене војске и морнарице и ђаци са матуrom.

Сви војни питомци у иностранству били су под контролом нашег војног изасланика у дотичној држави, односно под контролом нашег посланика, тамо где нашег војног изасланика није било. Студирали су само на оним универзитетима, академијама и вишим школама у иностранству за које их је одредио војни министар и морнарице, и једино уз одобрење министарства могли су променити место, смер студирања. Приликом доласка на школовање, као и на почетку сваке школске године, питомци су се лично јављали нашем војном изасланику, односно нашем посланику, а у случају немогућности физичког јављања, били су у обавези, да се јаве писменим путем и да наведу тачну адресу пребивалишта (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921а: 1–4). Конкурси за „одашивање питомаца на страну“ објављивани су једном годишње (у априлу месецу) у „Службеном војном листу“ и у „Службеним новинама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“. У Краљевини СХС, за разлику од претходног периода, били су заступљени и просветни изасланици који су представљали вид контроле стипендиста и обављали су везу између државе и стипендиста. Од периода слања првих питомаца у иностранство, међу којим се налазе и војни питомци, па све до периода Краљевине СХС био је очуван континуитет школовања војне елите.

У овом периоду, тачније 5. фебруара 1921. године, Министарски савет решењем ДР бр. 22.000 прописао је да државни службеник који се налази у иностранству на одсуству ради студија не може добити одсуство зарад студија у иностранству (Службене новине, 1921б: 3). Одсуство се могло одобрити само у случајевима када се ради о државним службеницима који се шаљу на практична проучавања појединих питања из оне гране државне управе у којој служе и то на тачно ограничено време, и таквим службеницима за време трајања одсуства могу се исплаћивати „принадлежности“ (плата, законски додаци и додатак на скупоћу), само у динарима односно у монети земље у којој се налази службеник (Службене новине, 1921: 3).

2.3. ЗАКОНСКИ ПРОПИСИ ШКОЛОВАЊА СТИПЕНДИСТА КАО „ОБЛИЦИ МЕКЕ ДИПЛОМАТИЈЕ“

Стање у земљи и нове политичко-друштвене прилике, условили су да се 20. фебруара 1922. године донесу нова правила о школовању питомаца у иностранству садржана у правилнику који је имао 20 ставки (чланова), и чинио је један вид платформе за даље образовање стипендиста. Њиме је регулисано да се нови питомци не могу слати на школовање у иностранство, док се статистички не утврди колико је за коју струку потребно факултетски образованих људи, а истовремено колико се та потреба може остварити на домаћим универзитетима. На страну се више нису могли слати свршени матуранти, што је до тада било могуће, него само свршени/дипломирани студенти. Тачно је морала бити прописана стипендија у зависности од земље студирања²². Стипендисти који би једном изгубили право на стипендију нису имали право да поново конкуришу и морали су да врате новац, ако се не би запослили у државној служби. Њима је одузимана стипендија и у случају недоличног понашања. Стипендисти су слати на школовање на основу конкурса Министарства просвете који се расписивао за одређене области, а којим се уједно и дефинисао број потребних питомаца. Конкурс је јасно дефинисао критеријуме на основу којих је неко могао бити стипендиста: успех, имовинско стање и број незбринуте деце. Сваки питомац био је у обавези да достави своју сагласност и сагласност својих родитеља, да ће служити држави дупли број година у односу на време стипендирања. У случају да нису примљени у државну службу својом кривицом или да су изгубили стипендију својом кривицом, били су обавезни да врате целокупни износ држави (АЈ: 66–127). Да би Министарство имало увид

²² За Немачку је стипендија била у износу од 600 динара; 450 динара за студенте у Пољској и Аустрији; 450 франака у Француској и Белгији; 350 шилинга у Енглеској; 350 швајцарских Франака у Швајцарској; 1.000 чехословачких круна у Чехословачкој; 450 лира у Италији. Сваки студент је на овај износ имао додатно 150 динара, круна, франака, шилинга, лира, чехословачких круна годишње за књиге. Поред тога плаћане су им све испитне и школске таксе.

у релевантне податке, а уједно и вршило надзор питомаца, у Беч је послат просветни инспектор. Резултат оваквог деловања је пораст броја студената на бечким универзитетима. Поред њега, инспектори су од раније постојали и у Паризу и у Прагу, где су и даље остали (АЈ: 66–127). Међутим, због штедње, ово одељење бива укинута 1926. године, а самим тим се врши и редукција броја државних стипендиста, али је и даље при нашој амбасади постојао просветни референт који се старао о положају наших студената, редовној исплати њихових стипендија, итд. Његова надлежност, нарочито после укидања просветног одељења, била је и државна пропаганда у тој земљи, организовање посета и размене научних радника и сл. Важећи правилник је убрзо замењен новим, који је ступио на снагу 15. септембра 1925. године (IAB-1119-K173.1.4.1). Садржао је 12 чланова: студенти који су се могли школовати на страни могли су бити само свршени студенти домаћих универзитета и виших школа са простора Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Конкурси за школовање стипендиста су расписивани једном годишње, у јулу месецу. Међутим, на основу буџетских могућности одређиван је број стипендија, који је зависио од дужине школовања и земље студирања. Такође, организован је конкурс и за студенте који су већ били на школовању и било је потребно продужити стипендију. Студенти су могли бити стипендирани од стране државе у случајевима када родитељи нису имали више од 15 динара годишњег пореза. У посебним случајевима та граница је била до 30 динара. Законска регулатива се односила и на децу министара и државних подсекретара, било да су у активном радном односу или пензији. У случајевима када је пензија прелазила 9.000 динара деца нису имала право стипендирања, осим у случајевима ако у породици има више деце која се школују у иностранству, када је једно дете могло остварити то право. Овако конципиран закон показује да је држава поред постојања стратегије за развој потребних стручних кадрова имала и стратегију којом је давала једнаке шансе различитим друштвеним слојевима и стварала могућност друштвене покретљивости. Оваква друштвена покретљивост имала је за циљ развој модерног и јаког друштва које ће се базирати

на друштвеној елити једнаких шанси. Овај закон је значајан јер се чланом 5 јасно дефинисало да се критеријум доделе стипендије заснива на три фактора: успех, имовинско стање и незбринутост деце. Питомци који би прошли ригорозни конкурс, стицањем стипендије потписивали су уговор са Министарством просвете где су се обавезивали да ће одмах по завршетку студија и евентуалне војне обавезе одслужити два пута онолико времена у државној служби колико су били државни питомци. У случајевима да питомци не одговоре на све ригорозне захтеве, губили су стипендију, али су били у обавези да раде у државној служби за период који су били финансирани (IAB-1119-K173.1.4.1).

На основу Архивских података можемо закључити да је у петнаестогодишњем периоду, од 1919. до 1934. од укупно 84.433 страних студента на Универзитету у Паризу из Краљевине СХС/Југославије било 3.741 (4,43%). Највише наших студената је студирало право, потом медицину, књижевност, природне науке и технике, и тек по један или два студента годишње фармацију. Књижевност су углавном студирале жене, којих је у знатно мањој мери било и на другим факултетима. Слична је била структура наших студената, по областима студија, и на Универзитетима у Марсеју, Лиону, Бордоу, Нансију, Монпељеу, Тулузу, Стразбуру и др. (АЈ: 66–438; Перишић, 2012). За највећи број стипендија који се налазио на школовању у Француској трошкове је у целости сносила тадашња држава, Краљевина СХС. С временом се број стипендиста смањивао, па се пред избијање Другог светског рата могло говорити о симболичном броју, а било је и година (нпр. 1936) када није забележен ниједан случај школовања из државног буџета (АЈ: 66–454; Шуваковић, 2009: 572). Мањи број стипендиста школовао се из француског буџета, тзв. француско-српске стипендије и ова стипендија је додељивана за 50 наших студената на годишњем нивоу (Шуваковић, 2009: 572). Власти Краљевине СХС улагале су максималне напоре у оквиру дипломатских односа са Француском, са циљем обезбеђивања што више средстава од Француске за стипендирање наших студената. У ту сврху из државног буџета плаћани су хонорари високим француским државним и просветним

функционерима, како би лобирали за повећање ове ставке у француском буџету (АЈ: 66–436; 66–438). Овакав лобистички план за југословенску владу био је веома исплатив. На основу извештаја просветног референта Краљевског посланства Југославије у Паризу од 1934. године наводи се да је укупно 800.000 француских франака Министарство просвете Француске издвајало за стране студенте из целог света, при чему 410.000 франака одлази на студенте из Југославије (АЈ: 66–438, према: Шуваковић, 2009: 572). Број стипендиста²³ у Француској је варирао из године у годину. Подједнако и наше и француске власти водиле су рачуна о томе на које науке су упућивани наши стипендисти. На основу извештаја просветног одељења се може видети да је у новембру 1922. било 233 (182 студента студира медицину) студента (АЈ: 66–435), у 1932. години 70 (АЈ: 66–438), док у фебруару 1936. око 40–50 студената (АЈ: 66–454), (Шуваковић, 2009: 572–573).

Министарство просвете Краљевине Југославије школске 1937/38. донело је закон који је уређивао политику школовања држављана Краљевине Југославије у иностранству. Закон је прописивао да држаљани Краљевине Југославије, било да се налазе у земљи или ван ње, ако желе учити ма коју школу у иностранству, морају имати за то претходно одобрење министарства у чијој надлежности спадају те врсте школовања. Лица која би учила било коју школу у иностранству без претходног одобрења надлежног министарства, по повратку у земљу то школовање им се није признавало, осим за децу наших држављана који живе у иностранству. Ова одредба је важила док се закон не промени или укине. Нисмо успели да пронађемо информацију када је закон престао да важи, па претпостављамо да је био на снази до краја постојања Краљевине Југославије. Овакво уређење представљало је вид стратегије, јер је држава на овај начин имала контролу и увид у своје кадрове (Закон и уредбе и остали прописи Краљевине Југославије, 1918–1936: 452). Закони и

---

²³ Под појмом стипендисти подразумевамо студенте које у потпуности финансира Краљевина, као и оне који су били финансирани средствима Француске.

правилници нису донети само за питомце у иностранству, већ и за питомце Универзитета у Београду. Универзитетски питомци су бирани на основу расписаног конкурса. Питомци су стипендирани из средстава универзитетских задужбина, из средстава која су Министарство просвете, бановине и друге установе стављали на располагање, као и из приватних средстава Универзитета. За питомце су бирани ученици из сиромашних породица, врло доброг и одличног успеха. Студенти који би изгубили стипендију нису имали више права да буду универзитетски питомци. Они студенти који би дипломирали на једном факултету, а потом уписали други факултет нису могли да буду питомци, као ни они студенти који на једном факултету проведу више семестара, па пређу на други факултет (Службене новине, 1940: 266).

Као и у претходном периоду када је држава имала плански развијену стратегију школовања стипендиста, власти су и у овом периоду водиле политику стварања интелигенције у области примењених наука, тако да се стечена знања могу одмах ставити на располагање након повратка стипендиста у земљу. Све ово указује да је стратегија државе била усмерена на усклађивање образовних профила са потребама тржишта рада.

Након убиства краља Александра Карађорђевића у Марсеју, 1934. године, општина Марсеј је установила стипендију „Александра Југословенског (*Alexandre de Yougoslavie*)“ која се додељивала једном нашем студенту годишње. За школску 1938/39. годину, добио ју је Вукан Чупић, тадашњи студент медицине, а касније наш угледни професор београдског Медицинског факултета и оснивач Института за мајку и дете (Perišić, 2012; Шуваковић, 2009).

Поред свих наведених стипендија, постојале су и не толико бројне, али свакако за тај период веома значајне стипендије које су биле намењене за школовање, односно усавршавање девојака. Ове стипендије су додељиване од стране Удружења универзитетски образованих жена²⁴ – секција

---

²⁴ По завршетку Првог светског рата 1919. године, Енглескиња Каролина Сперџен (*Caroline Spurgeon*) и Американка Вирџинија Гилдерслив

Београда. У Београду, у лето 1927. сазван је скуп од стране Елен Гледић, доцента универзитета у Ослу и тадашње председнице Међународне фондације на којој је формирано удружење. У децембру месецу је од стране професорке Паулине Лебл-Албале, Анице Савић-Ребац, професорке Босиљке Михајловић, секретара Министарства просвете и других, сазвана оснивачка скупштина на којој је формирано Удружење универзитетски образованих жена Југославије (IAB-1024). За прву жену председницу Удружења изабрана је Паулина Лебл-Албала. У периоду 1930–1933. године додељивана је по једна стипендија годишње за школовање, односно усавршавање девојака на неком од универзитета у Румунији (IAB-1024).

По окончању Првог светског рата на другом месту по броју југословенских студената, одмах после Француске била је Чехословачка (Шуваковић, 2009: 537). У Прагу се 1919. налазило преко 1.000 наших студената, док је технику у Брну студирало 55 студената (АЈ: 66–440: Шуваковић, 2009). Међутим, склоп послератног културног, политичког и економског живота наших студената у Прагу значајно се разликовао од предратног. Ова различитост се огледала и у томе да су предратни студенти морали имати матуру гимназије, док је послератни студенти, који су се школовали у Прагу, нису имали сви. Према статистичким подацима већина студената, њих 96% завршило је само средње пољопривредне или техничке школе (IAB-1119-217-3.1.4.3). Ова група студената тешко се сналазила са културним и политичко-економским животом. За разлику од предратних студената, а нарочито током 1925. године студенти су се суочавали са комплексним политичким питањима. Југословенска омладина имала је тежак задатак – „Ослобођење свих Југословена испод јарма Аустро-Угарске“ (IAB-1119-217-3.1.4.3). Углавном су студенти били подељени у левицу²⁵ – „компактну и необично борбену“, и десницу

(Virginia Gildersleeve) створиле су међународну организацију универзитетски образованих жена. Седиште организације било је у Лондону, а имало је за циљ да окупи интелектуалке целог света (IAB-1024).

²⁵ Фронт левце је био састављен од групе затворених франковаца и комуниста.

– „млаку и не довољно снажну“. Тако је и у Чехословачкој у првим послератним годинама постојао наш просветни инспектор, који се старао о редовном обнављању државних стипендија и водио бригу о нашим студентима. Установа је укинута 1925. године због смањења броја студената. Током тридесетих година 19. века на основу „расписаном стечају“ и акта Универзитета у Београду (бр. 4973/33) бирани су државни питомци Владе Чехословачке републике где је већина боравила у студентском дому краља Александра (IAB-1119-K 173.1.4.3). Ови питомци су углавном били и чланови чехословачко-југословенске лиге у Прагу. Уз одобрење Министарства просвете у Прагу, студенти који су изучавали словенске језике и литературу, могли су посећивати и гимназије како би стекли метедолошка и педагошка знања и вештине. Студенти су били и политички ангажовани, па су се углавном борили против „левичарских и десничарских елемената“ који су тежили преврату друштвеног и правног поретка у Југославији. Иако, стипендисти чехословачке Владе, левичари су отворено говорили и заступали став да је потребно разделити Југославију, казнити Србе и протерати краља. Док, с друге стране, тадашња десница у Прагу радила је на јачању југословенске идеологије и државног јединства (IAB-1119-K 173.1.4.3). Као и у Француској, и у Чехословачкој је константно опадао број наших студената, тако да их је 1938. године било свега 311, од тога највише у Прагу (229), Брну (66), а остатак у другим местима (Шуваковић, 2009). Образовни профили су се разликовали од оних у Француској. У Чехословачкој (IAB-1-1936-2781; АС: 33–154) на високим школама стипендисти су похађали првенствено техничке науке, филозофију, медицину, уметничке академије, теологију, агрономију и ветерину, трговину, право, хемију и музички конзерваторијум, шумарство, рударство (АЈ: 66–443).

У првих пет послератних година 171 наш стипендиста завршио је студије у Чехословачкој (АЈ: 66–443). Постојало је и више фондова преко којих су наши студенти добијали стипендије у Прагу: Академско удружење „Југославија“, основано 1905. године, Клуб стипендиста Министарства просвете Краљевине СХС у Чехословачкој (основан 1923. године),

Југословенско-чехословачка лига. Међутим, само у Прусској 1922. године било је 250 студената из Краљевине СХС, док је у читавој Немачкој било 15 наших стипендиста (АЈ: 66–441).

Број наших студената у Немачкој достиже максимум у периоду избијања Другог светског рата. Све до 1. априла 1922. године стипендисте су на школовање слала министарства и различите покрајинске владе, када ова активност прелази у надлежност само Министарства просвете. Оваква измена је условила и измену процедуре за добијање стипендије у томе да је само једно дете из породице могло бити стипендиста, али под условом да родитељи не плаћају већи порез од 150 динара на годишњем нивоу, при чему се не рачуна плата државних чиновника. Контрола око овог начела је била појединачна и веома строга. Међутим, Министарство просвете је тумачењем овог закона прописало да, у случају да се у иностранству на школовању нађе више деце из једне породице, процес школовања буде настављен. Статус стипендисте/питомца се стицао након ригорозне конкурсне процедуре. Међутим, и у случајевима када су стипендије биле иностране, влада је спроводила конкурс и строго контролисала процедуру доделе стипендије. Два су критеријума била одлучујућа приликом доделе стипендије: социјални критеријум (сиромашни студенти су имали предност) и критеријум постигнућа у току школовања. Држава је и након доделе стипендије вршила строгу процедуру праћења стипендисте/питомца, где је и најмање непоштовање начела (студентских обавеза) условљавало укидање стипендије. Они који су одговорили на захтеве државе, када су завршили студије, били су у обавези да се врате у земљу и раде у државној служби онолико година колико су примали стипендију. Међутим, касније је период рада удвостручен у односу на период стипендирања (АЈ: 66–441).

Поред ових културних кругова, наши студенти су се школовали и на универзитетима у Великој Британији. За разлику од претходних културних кругова, овде је број стипендиста био знатно мањи, али незанемарљив. Британска Влада је издржавала 11 наших студената 1924. године, а заузврат је тражено да неки од британских студената студирају у СХС

(АЈ: 66–128). Овакав вид школовања је представљао један вид билатералног споразума.

Свако друштвено-политичко стање је условљавало промене закона, тако до промена закона о школовању стипендиста наступа 1925. године. Министарски савет СХС је прописао нова правила на основу којих су стипендије могли добити само они, који су били свршени дипломирани студенти Универзитета (у Београду, Загребу и Љубљани) и Виших школа. Значајно је споменути да је у овом периоду на Универзитету у Београду школовано 5.645 студената (мушких 4.300 и женских 1.345). Ако овај укупан број сагледамо по структури расподела је следећа: Правни факултет (1.602); Филозофски факултет (1.481); Технички факултет (1.465); Медицински факултет (828); Пољопривредни факултет (198); Богословски факултет (71), (АЈ: 66–128). Студирање у земљи довело је до смањења броја стипендиста, али и до промене политике школовања стипендиста. Нова политика је имала за циљ да школовањем доктораната на најпрестижнијим универзитетима створи праву и јаку образовану интелектуалну елиту.

2.4. МЕЂУНАРОДНО ШКОЛОВАЊЕ СТУДЕНАТА СТИПЕНДИСТА ЗА ВРЕМЕ ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Након завршетка Другог светског рата, наука је виђена као моћно оружје у обрачунима СССР-а и САД-а, па као таква утицала је да се научне активности широм света посматрају у новом, политичком светлу (Королија, 2017; Trilokekar, 2021). У истом периоду након рата дошло је и до формирања „нове“ државе која је носила назив Федеративна Народна Република Југославија (скраћено ФНР Југославија или ФНРЈ), а касније позната као Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Нова државна структура препознала је значај науке, као и њене потенцијале који се могу искористити на глобалном нивоу. У том светлу, Југославија је радила на убрзаном научном развоју који је био ослоњен на помоћ СССР-а. Школовање у иностранству постало је мање-више питање

друштвеног prestiжа, а тек затим значајног предуслова за успешнију каријеру у разним областима друштвеног живота и науци. Стање у друштву и ситуација у којој се налазила Србија у периоду после Другог светског рата рефлектовала се и на мењање постојећих закона који су се односили на високо образовање. Постојећи закон о нострификацији (признавању) диплома, који је био важан за академски процес једног стипендисте „мигранта“, у овом периоду је често мењан.

Први закон из овог периода датира од 16. јула 1943. године и њиме је регулисано признавање титула, диплома, испита и других доказа квалификација стечених на подручју Немачког Рајха (АС: Службени гласник, 1943). Закон је прописивао два члана, а првим чланом регулисано је следеће:

„Признавање свих стечених академских титула, диплома, школских и стручних испита, као и осталих доказа квалификација, који су стечени на подручју Немачког Рајха, без нарочитих формалности и без нострификације. Стечене дипломе су једноставно изједначаване са домаћим титулама, дипломама, школским и стручним испитима, као и осталим квалификацијама“ (АС: Службени гласник, 1943).

Геополитичка ситуација одражавала се на све друштвене сегменте земље што се препознаје и доношењем новог закона 16. маја 1945. године (АС: Просветни гласник, 1945). Закон је садржао само један члан и на основу њега све стечене квалификације, дипломе, испити, семестри и академски степени (докторати и сл.) добијени или признати за време окупације на Универзитету и вишим школама у Југославији или у „непријатељским“ и од непријатеља окупираним земљама од јесени 1942. па надаље, сматрали су се неважећим. У случају да је постојао основ за признавање, формирана је посебна комисија. Ова комисија могла је да признату диплому замени новом важећом дипломом (АЈ: 313–5). У односу на све претходне законе, овај закон је најкраће био на снази.

Нови закон о нострификовању донет је 6. августа 1945. године (АЈ: 313–5; 315–5). Овим прописом се регулисало признавање свих диплома, испита и семестара са страних универзитета и високих школа стечених за време рата. Повратници су били у обавези да поднесу молбу која је била везана

за законски текст како би им се признали положени испити и семестри, који су одслушани и положени у иностранству у наведеном периоду. Међутим, поред административне документације, подносиоци захтева су били у обавези да доставе и уверење – о морално-политичком држању за време окупације. Ово Уверење издавали су одбори народних власти где је морало бити наведено да молилац није служио у издајничким домаћим и војним формацијама Недића, Љотића, Михајловића, Рупника, Павелића, хрватских домобрана као и страним војним формацијама које су се бориле против наше или које било савезничке земље (АЈ, Ф: 313, ф, 5). Партија (КПЈ) је имала одбојност према образовној елити, али није било могуће развијати систем без појединаца који су поседовали стручна знања, што је изискивало и друштвени ангажман интелигенције, али као „верног тумача социјалних идеја” и преносиоца идеолошког разумевања света (Перишић, 2012: 63).

У овом периоду, тачније 27. маја 1947. године, установљен је и рад комисије за признавање сведочанстава иностраних средњих општеобразовних и стручних школа и стручних испита у иностранству (Службени лист, 1947: 621). Нови закон, за разлику од претходних закона и прописа, регулисао је и обухватао различите степене образовања (од основношколског до академског). Овим законом регулисано је признавање сведочанстава школа за опште образовање, стручних школа и стручних испита стечених у иностранству, а који су за време окупације признати (Службени лист, 1947). Југословенско законодавство о признавању школских сведочанстава и диплома стечених у иностранству, како између два светска рата, тако и оних после Другог светског рата, односили су се углавном на признавање таквих диплома домаћим држављанима (Филиповић и Јовановић, 1975: 21), а само у ретким случајевима када је држава имала правни интерес и страним држављанима.

С друге стране, окретање државе према политици СССР-а довело је и до формирања и постављања јасног оквира марксистичко-лењинистичког идеолошког система. Недостатак научно-наставног кадра марксистичке оријентације на универзитетима у земљи, навео је просветно руководство

Југославије да затражи помоћ од СССР-а. Наставни кадар је слат у СССР на усавршавање. Оваква политика утицала је и на пословно-организациону структуру универзитета и факултета. Резултат ове политике огледао се у томе да смо током 1946. године имали код свих факултета нове планове и програме, нове предмете, основане катедре за руски језик, тј. целокупни наставни процес базирао се на марксистичко-лењинистичкој идеологији (Bondžić, 2010). У области науке и образовања заживела су бројна гостовања угледних предавача из ССР-а, али и одлазак југословенских стручњака на студирање и усавршавање у Совјетски Савез. Студенти су слати на школовање и специјализације, што је по обиму и циљевима представљало значајни део просветне политике југословенске државе по завршетку рата. Како наводи Бонџић (2010) прва група Југословена, 229 студената и 27 специјализаната, послата је крајем 1946. године, док је у јесен 1947. године послато још 198 студената (Bondžić, 2010). Скоро сви су били чланови КПЈ, студирали су и специјализовали разне гране науке, у већој мери су се опредељивали за природне и техничке, него за друштвене науке (Bondžić, 2010). Оваква политика је с једне стране била начин интеграције и поспешивања развоја науке, а с друге стране инструмент ширења совјетске идеологије. Треба напоменути да је у међуратном периоду „образовна елита“ у Југославији била једна од најмалобројнијих друштвених група. Оваква политика система свакако је утицала и на традицију школовања стипендиста у иностранству. Перишић (2012) наводи да се на први траг о идеји упућивања стипендиста на школовање у иностранство, тј. југословенских држављана на школовање у стране земље наилази 22. маја 1945. године, када је Комисија за обнову Универзитета у Београду исказала потребе за слање студената у стране земље. Он процењује да су се југословенски студенти у периоду од 1945–1948. године школовали или усавршавали на универзитетима у 16 европских земаља и да је на њима боравило преко 1.300 југословенских студената и стручњака, од чега близу хиљаду стипендиста (Перишић, 2012: 70). С друге стране, историчари процењују да је у периоду између два светска рата, 59% универзитетских

професора дипломирало, а чак 74% докторирало на универзитетима у иностранству (Марковић, 1992, према: Čović, 2019: 197–198), док су, према истраживању из 1925. године, странци чинили 18% укупног броја студената Универзитета у Београду (Čović, 2019: 198; Васојевић, 2022а). С обзиром на овакав тренд, Универзитет у Београду је тежио да смањи број одлазећих студената и пронађе нове механизме за привлачење домаћих и иностраних стручњака.

Геополитичка ситуација током 1948. године, конкретно сукоб са Инфобироом, довео је до прекида свих облика сарадње и размене између Југославије и СССР-а. Долази до одступања од пропагандне и мењања слике о совјетској науци у јавности, али и у свету. На глобалном нивоу, после Другог светског рата, мобилност студената у свету подстицана је као део „меке дипломатије“, а посебно су то чиниле северноамеричка (Фулбрајтове стипендије) и совјетска влада и америчке приватне институције (Фондација Форд) покушавајући да стекну ауторитет у свету који се све више поларизује (Casas, Mohammed & Saleh, 2020; Васојевић, 2022а). Такав вид академске мобилности није увек био добродошао јер се сматрало да у најбољем случају изазива неоколонијализам унутар нових независних нација (Casas, Mohammed & Saleh, 2020). То је резултирало и променом закона о нострификацији диплома и признавању испита и семестара са страних факултета (11. јун 1949. године) у нашој земљи. Овај закон је имао 15 чланова и био је системски координисан. У случају када захтев за нострификацију није био позитиван, надлежна институција је обавештавала све одговарајуће или сродне факултете, високе школе и уметничке академије у земљи, и ниједна од наведених установа није могла извршити нострификацију дипломе (Службени лист, 1949: 779). С друге стране, у свакој наведеној институцији водила се евиденција – „књига“ у коју су уписивана сва решења о нострификованим дипломама (Службени лист, 1949: 779–780).

Међутим, значај мобилности на глобалном нивоу условио је да почетком 50-их година Југославија трага за новим облицима „меке дипломатије“, из које су се изродили нови правци међународне културне, просветне и научне

сарадње (Bondžić, 2014). Као резултат овакве политике долази до формирања *Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Југославије-Србије*²⁶ 1952. године, али долази и до престанка важења Уредбе о нострификацији диплома, и о признавању испита и семестара стечених за време рата на страним свеучилиштима и високим школама (Службени лист, 1952: 908). Важно је напоменути да почеци мултилатарне техничке сарадње тадашње државе датирају од 1950. године, када су Уједињене нације отпочеле своје програме техничке помоћи, а организоване билатералне 1952. године иницирањем тзв. Трилатералне помоћи Француске, САД и Велике Британије, којој су се касније прикључиле Италија, Холандија и Швајцарска (Информативни билтен, 1982: 6). С обзиром на то да се наша земља још увек „опорављала“ од ратне разорености, научна и образовна инфраструктура била је од великог значаја. Завод за сарадњу сарађивао је са преко сто земаља, са међународним организацијама, владиним и невладиним институцијама, обезбеђивао је пласман наших интереса из ове области у свету, повезивање наше науке, културе и образовања са најсавременијим процесима развоја науке у свету, модерним технологијама, културним токовима и развојем образовања (Меридијани: 40 година рада, 1992).

Завод је обављао послове у области науке и технолошке сарадње: размена стручњака; развојни пројекти; у области просветне сарадње школовање и усавршавање кадрова и размена стипендија, настава језика и књижевности и размена лектора и предавача језика и књижевности; размена стипендија за летње курсеве језика и сарадња у области израде школских уџбеника; непосредна сарадња универзитета и просветно-педагошких институција, размена стручњака-просветних радника, предавачка мисија универзитетских професора и организација посебних међународних скупова;

²⁶ Одредницу „Република Југославија – Србија“ смо дословно преузели из грађе Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије и нисмо успели да објаснимо овако појмовно дефинисање. Нисмо се усудили да вршимо рашчлањења, јер би можда дошло до кршења неких временско-просторних обележја.

посебни програми у области културе и у области информатике; сарадња са универзитетима и научним институцијама, привредним организацијама, као и најистакнутијим педагошким и другим стручним кадровима. Међутим, треба скренути пажњу да синтагма „размена” која се јавља у овим прописима не значи исто. Аутор (Недељковић, 2012), прави разлику између размене и стручног усавршавања где уједно „указује да се ради о односу између државе или неких других колектива и/или система” (Недељковић, 2012: 38).

Стипендије за стручно и научно усавршавање у иностранству могле су се давати и лицима која су у радном односу, као и другим лицима (Службени лист ФНРЈ, 1956). Проширивање стипендија и на оне који су у радним организацијама, је нови облик „стипендирања” који се јавља у Федеративној Народној Републици Југославији. Овакав вид стипендирања није обухватао само образовне институције него целокупно друштво засновано на јакој привреди. Стипендије за школовање, стручно и научно усавршавање у иностранству давале су домаћи даваоци (домаће стипендије) и иностранци даваоци (међународне стипендије). Стипендије су додељиване када за школовање и усавршавање у земљи није постојало услова и могућности, или када су у иностранству постојали услови који су омогућавали боље школовање, односно усавршавање, у односу на критеријум посебних достигнућа савремене науке и технике у свету. На основу прописа можемо закључити да су била заступљена два облика стипендирања – краткорочни програми размене који су се углавном додељивали за усавршавање радника и дугорочне (целовите) стипендије за стицање академских звања (диплома). Иностране стипендије могле су се примати само преко универзитета и факултета, односно државних органа, установа и организација које је одређивао Секретаријат за просвету и културу Савезног извршног већа. Под иностраним стипендијама сматране су и оне стипендије које су се давале из помоћи организације Уједињених нација, као и других међународних организација, или на основу међународних споразума које је закључивала наша земља у циљу стручног усавршавања наших држављана у иностранству. Стипендије су се углавном додељивале

само на основу конкурса, без обзира којој категорији су припадале, осим ако су биле од стране извршног већа, када се могао направити изузетак и давати и ван конкурса. Даваоци стипендија били су у обавези да изабране стипендисте благовремено припреме и оспособе за школовање, односно усавршавање у иностранству, а све зарад постизања што бољих резултата, што је и главни циљ стипендирања (усавршавања). Прописе о начину усавршавања и условима оспособљавања стипендиста доносио је Секретаријат за просвету и културу Савезног извршног већа. Оба начина стипендирања (домаће и страно стипендирање) захтевала су писмено потписивање уговора, осим у случају када је усавршавање трајало краће од три месеца. Међутим, ова уредба није важила за раднике и службенике које је привреда организовала на основу уговора са иностраним предузећима који су упућивали стипендисте на усавршавање ради упознавања са машинама или другим уређајима који су били предмет уговора, ако боравак није прелазео укупно три месеца (Меридијани: 40 година рада, 1992; Службени лист ФНРЈ, 1956).

С друге стране, *домаће стипендије* додељиване су на основу одредбе о Основном закону о стипендијама (Службени лист ФНРЈ, 1956). У случајевима када је стипендирање трајало дуже од три месеца, уговор о стипендирању је захтевао да стипендиста повремено обавештава даваоца стипендије о свом раду и о постигнутим резултатима, успеху у току школовања, односно усавршавања. Уговор о стипендирању захтевао је обавезу стипендисте да након завршетка школовања, односно усавршавања у иностранству, подноси даваоцу стипендије извештај и предлог у вези са својим даљим радом, без обзира на трајање стипендије. Давалац стипендије био је у обавези да достави Секретаријату за просвету и културу Савезног извршног већа један примерак уговора о стипендији, односно извештај о додељеној стипендији са потребним подацима, ако уговор о стипендији није закључен написмено. У случају захтева Савезног извршног већа, давалац стипендије је био у обавези да достави и друге податке. Висина стипендије за лица која су била у радном односу износила је 60% од плате коју су по важећим прописима имали

службеници, односно радници одговарајуће категорије на служби у представништвима Југославије у иностранству. Висина стипендије за редовно школовање у иностранству, за лица ван радног односа, одређивана је од стране даваоца стипендије у сваком појединачном случају или највише до износа који је важио за запослене стипендисте (Службени лист ФНРЈ, 1955; Службени лист ФНРЈ, 1956). Лица у радном односу која су одлазила на усавршавање у иностранство као стипендисти домаћих или иностраних даваоца, могла су да одсуствују са посла максимално две године, евентуално, у посебним случајевима, када је врста усавршавања захтевала дужи боравак, давано је посебно одобрење. Време које би стипендисти провели ван земље рачунало се као део радног стажа, а уједно се узимало и приликом избора за радно, односно професионално напредовање. Лица су поред стипендије примала и плату која је била различита у зависности од дужине усавршавања: до три месеца усавршавања износила је 100% од редовне плате за лица која имају породицу и 50% од редовне плате за оне који нису имали породицу; преко три месеца износила је 75% од редовне плате за прву категорију, док је за другу износила 30% (Службени лист ФНРЈ, 1956). Такође, лицима која су прекидала радни однос ради одласка на научно или стручно усавршавање могла се доделити стипендија до висине дотадашње месечне зараде (Службени лист ФНРЈ, 1951; Службени лист ФНРЈ, 1955; Мериџани: 40 година рада, 1992). Овакав вид уређености указује да су надлежни за школовање и усавршавање стипендиста водили рачуна и о социјално-радној полицији.

Иностране стипендије додељиване су на основу конкурса. За стране стипендије које су се додељивале преко универзитета или факултета, конкурс и избор стипендиста вршио је Универзитет, односно Савет факултета, а све то на основу Закона о стипендијама (Службени лист ФНРЈ, 1956). У случају додељивања стипендија преко одређених државних органа, установа или организација, конкурс и избор стипендиста вршила је комисија за стипендије. Ову комисију образовао је државни орган, установа или организација преко које се додељује стипендија, а уједно је она вршила закључивање

уговора. Као и код домаћих (државних стипендија) важило је правило о начину потписивања уговора и обавеза стипендиста. Овакав вид стипендирања пружао је и могућност продужења стипендирања након истека важећег уговора, ако је било потребно за завршетак студија или из других оправданих разлога. Висина иностране стипендије за лица у радном односу одређивала се на основу споразума који је потписиван са даваоцем. Међутим, ако инострана стипендија није могла да покрије најнужније трошкове, стипендистима се у посебним условима могла дати и домаћа стипендија, као вид допунске стипендије, с тим што укупан износ иностране и домаће стипендије није могао прећи износ стипендије од 60% износа плате која је одређена прописима у Југославији (Службени лист ФНРЈ, 1956; Меридијани: 40 година рада, 1992).

У овом периоду (22. јун 1956) основан је и Републички фонд за стипендије (Службени гласник Народне Републике Србије, 1956). Задатак Фонда био је да додељивањем стипендија помаже у подизању висококвалификованих кадрова који студирају на факултетима, уметничким академијама и вишим школама; да помаже стручно и научно усавршавање ових кадрова у земљи и у иностранству, и да помаже у школовању ученика средњих и стручних школа (*isto*, 1956). Фондом је управљала комисија за стипендирање у складу одредби Основног закона о стипендијама и другим савезним и републичким прописима (Службени гласник Народне Републике Србије, 1956а). Чланове комисије споразумно је именовао Републички савет за школство и Републички савет за културу, док је једног члана комисије бирао Централни комитет народне омладине Србије (*isto*, 1956). Без обзира која страна је додељивала стипендију постојао је надзор од стране Секретаријата за просвету и културу Савезног извршног већа (Службени лист ФНРЈ, 1956). Овај орган имао је право да поништи или обустави давање стипендије у случају да је додела стипендије била изведена у супротности са условима конкурса. Такође, предлагали су председника и чланове Савета за стипендије, али је вршен и надзор у погледу законитости аката о давању стипендија за школовање и усавршавање у иностранству; давао је предлоге Савезном извршном

већу и предлагао доношење прописа и предузимања мера о давању стипендија за школовање и стручно усавршавање у иностранству; водио је евиденцију свих стипендиста који су се школовали, односно усавршавали у иностранству, без обзира ко је био давалац стипендије и која је њена сврха била (*isto*, 1956). Оваквим вођењем статистике стварала се „национална база“ која је водила рачуна о онима у које се улаже, а са главним циљем да се потенцијали људских ресурса по повратку у земљу боље користе, омогућавањем да се стечена знања и вештине примене, што је и главни циљ стипендирања. Да би вођење евиденције било потпуније, оно се односи и на регистрацију свих уговора које су склапали инострани даваоци стипендије са домаћим органима, установама и организацијама преко којих су се давале иностране стипендије (Службени лист ФНРЈ, 1956). На овај начин су додатно продубљивани међународни контакти, а самим тим и међународни односи који су грађени на „основама“ меке дипломатије.

Да закон није био само теоријски пропис говоре уговори за стипендирање потписани са страним владама и фондацијама из 44 (АС: 33) земље. Стипендије које су стављане на располагање СФРЈ биле су намењене за постдипломске студије, специјализације и стручно усавршавање на високошколским институцијама по основу међународних програма културно-просветне сарадње, и користиле су се углавном као могућност за стицање знања из различитих области науке и уметности, првенствено у земљама са највећим степеном развоја. Да је образовање и школовање стипендиста било важно за доносиоце и креаторе политика кроз српску историју и у овом периоду указује евиденциона стратегија „праћења српских стипендиста“ која се читава кроз документ који датира из 1965. године, а у којем се прати „положај“ и конкурентност Југославије у односу на друге развијене земље по броју студената (Васојевић, 2024б: 136).

Мењање структуре Органа за доделу и надзор стипендија утицао је и на мењање закона о признавању стечених академских звања у иностранству. Закон из 1967. године представљао је допуну закона из 1949. године (Службени лист, 1949) где је тачно дефинисано шта се подразумева под

признавањем докторске титуле (Службени лист СФРЈ, 1967). Овим законом били су обухваћени југословенски држављани, који су у иностранству завршили школу или стекли звање доктора наука. Такође, закон је препознавао и стране држављане који су могли захтевати нострификацију стечених академских титула у случају ако је постојао правни интерес да се признавање изврши у Југославији (Службени лист СФРЈ, 1967: 290). Када би се утврдило да у Југославији нема одговарајуће сродне школе/факултета, који би могли да врше процес нострификације сведочанства/диплома, Републички орган, ако има могућности, могао је да организује посебну комисију сачињену од одговарајућих стручњака који би одлучивали о захтеву/предмету. Међутим, с друге стране, овај закон је искључивао могућност жалбе. Такође, потписан је културно-конвенцијални програм Југославије са 13 земаља о еквиваленцији признавања диплома (Француска, Италија, Ирак, Либан, СССР, Индија, Судан, итд.). Међутим, ови споразуми су најчешће склапани посебним аранжманима и све до краја 1969. на основу њих је остварено признавање диплома само са Француском и Италијом. Сарадња са осталим земљама није могла да се примени у пракси због неутврђене југословенске политике у овој области. Реализација није покретана, иако су неке од тих земаља ургирале (Судан, Индија, и др.), (АЈ: 319). У пракси се осликавало то да за разлику од претходних периода факултети сада нису имали писани документ који је садржао податке о факултетима и високим школама чије дипломе се аутоматски нострификују (АЈ: 319–103). Нерегулисано питање еквиваленције диплома онемогућавало је великом броју наших запослених у иностранству да остваре нострификацију своје дипломе, као и не тако малом броју страних студената који су завршавали студије у Југославији. Резултат овакве политике дао је нови закон 30. децембра 1972. године, који је примењиван све до 1990. године. Закон је проистекао из планова који су се заснивали на културној сарадњи, а реализовани су током 1970. и 1971. године (АЈ: 319–59; 319–68).

Осим статистичког праћења, могу се препознати и облици стратегија који су утицали на школовање и усавршавање стручних кадрова – стипендиста. Републичка комисија

за стипендије основана је 13. септембра 1977. године и имала је задатак да планира, усмерава коришћења и расподелу стипендија страних влада, националних и међународних организација и фондација. Представници Комисије учествовали су у раду Комисија за стипендије Међурепубличког координационог одбора за културу и просветну сарадњу са иностранством, у одређеним активностима југословенско-америчке комисије за Фулбрајт програм. На основу плана рада Комисије може се видети да је активност била усмерена и на усклађивање образовања и усавршавање кадрова из СР Србије са краткорочним и средњорочним плановима и програмима друштвеног и економског развоја Републике, што показује да је школовање стипендиста, стручних кадрова било планирано (АС: 162). Формирање оваквог једног органа имало је за циљ и да квоте стипендија СР Србије, које су утврђиване међурепубличким и покрајинским договором, ускладе са потребама удруженог рада, образовних и научних институција у појединим областима привредне и друштвене делатности (АС: 162). Такође, Комисија се у оквиру својих надлежности ангажовала на припреми предлога за нове програме културно-просветне сарадње, као и за обнављање програма за поједине земље. Комисија је приликом селекције и одабира кандидата водила рачуна да се одаберу они кандидати који у потпуности испуњавају услов (адекватна област специјализације, одлично знање језика и друго), односно захтеве страног донатора (партнера). Сарадња у оквиру југословенско-америчког заједничког Одбора за научну, просветну и технолошку сарадњу спада у највећи билатерални програм наше земље са иностранством у области науке. Поред вођења рачуна о равноправној заступљености свих региона, подаци показују да је око 80% корисника стипендија у периоду 1977–1980. живело и радило у Београду (АС: 162). Међутим, овакав податак је донекле разумљив, с обзиром на то да се већина научних и образовних институција (академска инфраструктура) и кадрова налазила у Београду. С друге стране, запажа се да организације из привреде нису показивале довољно интересовања за ове програме усавршавања својих стручњака и кадрова. Углавном су се на конкурс јављали стручњаци само из

неколико организација. У друштвеним делатностима највише корисника стипендија је долазило из здравства и усмереног образовања (високе школе). Ово указује да је држава радила на системском усавршавању кадрова, али да радне организације нису имале програм за планско усавршавање кадрова.

Међутим, овде треба указати и на одређена ограничења када се говори о укупном броју стипендија тј. корисника доступних програма. У доступним архивским изворима налазе се само подаци о потписаним споразумима, али не и појединачни подаци који се односе на међународну мобилности студената по димензији – краткорочни програми размене и стипендија за програме за стицање диплома. За ову анализу потребно је извршити преглед појединачних досијеа стипендиста, како би се установила расподела и број стипендиста (корисника) за наведени период у односу на издвојене димензије.

2.5. МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА: ФОНДАЦИЈЕ ЗА СТИПЕНДИРАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАУЧНИХ КАДРОВА И СТРАНИХ НАУЧНИХ КАДРОВА У ЈУГОСЛАВИЈИ

У оквиру културно-просветног програма и посебних аранжмана у овом периоду, СФР Југославија је имала „сарадњу“ са 44 земље из целог света (европске земље, САД, Канада²⁷, афричке земље, азијске земље и Латинска Америка) (АС: 2). Програм је подразумевао размену стипендија за специјализацију студената, стручно усавршавање „корисника“, редовне и постдипломске студије наших грађана²⁸

²⁷ Ове стипендије су биле намењене за докторе наука из природних или техничких наука, или за магистре који су имали одговарајуће искуство у истраживачком раду и међународној сарадњи. Конкуренција за ову стипендију била је на светском нивоу и трајала је годину дана. Међутим, за неке области је било могуће добити продужетак боравка. У тренутку аплицирања кандидат није могао имати више од 36 година (АС: 2).

²⁸ Овде користимо термин грађани, а не студенти, јер су углавном стипендисти били свршени студенти који су били у радном односу и поред тога на постдипломским студијама, а било је и оних академица и магистара који су стипендирани као стручни запослени кадрови.

у иностранству и иностраних грађана у нашу земљу. Стипендије за стручно усавршавање и специјализацију коришћене су као вид потпуног или делимичног реципроцитета. У питању су били краткорочни програми размене где је стипендиста морао да буде на усавршавању у иностранству минимум 3 месеца, а максимум 12 месеци. Ово правило није важило за кориснике јапанских и индијских стипендија, јер су они борабили у овим земљама од 18 до 24 месеца. Стипендије за редовне студије додељивале су владе седам земаља – ЧССР, Пољске, Бугарске, Мађарске, Румуније, НДР Кореје и НР Кине и трајале су до пет година (АС: 2). Избор кандидата вршила је Заједничка комисија за стипендије. Приликом одабира кандидата Комисија је водила рачуна о успеху кандидата током школовања (просечна оцена), знање страног језика, друштвена активност кандидата, здравствено стање. Поред одабира главних кандидата увек су предлагани и резервни кандидати у случају да се за „главног“ одабраног кандидата није могао обезбедити пласман, или у случају ако југословенска квота стипендија не би била искоришћена у целости.

Тако су, на пример, стипендије додељиване од Владе Француске и Италије биле намењене само за усавршавање у областима друштвених и хуманистичких наука. Стране владе и фондови прописивали су различите старосне границе које је кандидат требало да испуни. На пример, стипендије италијанске владе за усавршавање у области музике биле су намењене кандидатима до 27 година старости, за аустралијску стипендију кандидат је могао имати до 28 година, а горња граница коју је прописивао британски фонд је била 30 година живота. За десетомесечни боравак стипендиста DAAD-а је могао имати до 32 године. Такође, стипендије Аустрије, Француске, Британског савета и Јапана биле су намењене кандидатима до 32 године живота, док су Норвешка, Холандија и СР Немачка (Хумболтова фондација) додељивале стипендије за кандидате до 40 година старости у моменту започињања специјализације. Осим старосне границе, биле су прописане и квалификације које је кандидат требало да задовољи, на пример: Хумболт фондација је захтевала да кандидати поседују звање магистра

наука, *Liverhulm Trust Fond* је додељивала стипендије за докторе наука. Такође, кандидат је требао да зна језик земље донатора или да говори један од светских језика који је најзаступљенији у донаторској земљи. Стипендије за академске студије биле су намењене кандидатима који су завршили најмање средњу школу и који су испуњавали услове знања страног језика земље донатора. Међутим, расподела стипендија била је у надлежности Комисије за стипендије Међурепубличког координационог одбора за културу и просветну сарадњу са иностранством. Ово тело било је саставни део Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије. Поред главних кандидата ово тело је предлагало и резервне кандидате, који добијају стипендију само под условом да главни кандидат није спреман да оствари боравак, као и у случајевима када се не искористи југословенска квота стипендија за поједине земље (одустајање кандидата од коришћења стипендије из неке друге републике и слично).

Стипендије које су додељивале стране владе и фондације обухватале су „финансијски пакет“ у којима су: основна стипендија, бесплатна специјализација, здравствена заштита, једнократни додатак за уџбенике и путовања унутар земље. С друге стране, стипендисти који су одлазили у земље западноевропског региона имали су подршку у обезбеђивању привременог смештаја, јер су само Француска, Шпанија, Данска, Финска и Португал обезбеђивале смештај стипендистима у студентским домовима. Стипендистима који су обављали специјализације у земљама источноевропског, азијског, арапског и латиноамеричког региона обезбеђиван је домски смештај. За стипендисте на специјализацијама у САД (IREX), давалац стипендије обезбеђивао је приватни смештај, а југословенска страна партиципирала је у делу трошкова (100 US\$ месечно), (АС: 2). Међутим, било је и земаља чије су стипендије биле изузетно ниске (као на пример: Кина, Индија, ДНР Кореја), па је у том случају југословенска страна додељивала додатне стипендије на основу предлога наших представника. Висина износа додатне стипендије утврђивана је на основу међурепубличког договора (АС: 2).

Све ове стипендије су реализоване као део програма који су се заснивали на реципроцитету. Такође, распоред страних стручњака на југословенским универзитетима налазио се у надлежности Комисије за стипендије Међурепубличког координационог одбора за културу и просветну сарадњу са иностранством. Међутим, стипендије које је наша Влада давала страним стручњацима биле су мање како по броју усавршавања тако и у погледу материјалних трошкова. Ове стипендије базирале су се на „финансијском пакету“ који је важио и за наше стручњаке у иностранству, али износ стипендије је усклађиван према износу стипендије коју су примали наши стипендисти наше Владе на постдипломским и докторским студијама по програму научно-техничке сарадње. За све стипендисте Влада СФР Југославије је обезбеђивала домски смештај, али велики број стипендиста се ипак одлучивао за приватни смештај, пре свега стипендисти из развијених земаља (АС: 2). У Извештајима се бележи да је увек највећи број стипендиста (па и преко 200 на годишњем нивоу) био уписан на Универзитет у Београду, док се за Универзитет у Крагујевцу опредељивао само понеки студент. С обзиром на велике „менторске“ трошкове које су наметали факултети, кандидати су се последњих година реализовања програма опредељивали и за програме у Сарајеву, Љубљани и Новом Саду. Упркос свим проблемима који су се јављали приликом реализације стипендија за специјализације страних стручњака у СФР Југославији, број је сваке године растао. Највећи број кандидата који се школовао у СР Србији, а који је долазио из земаља западноевропског региона усавршавао се у области српскохрватског језика, југословенске књижевности, друштвено-политичког и привредног система, историје, историје уметности, педагогије. Стручњаци из источноевропског региона, пак, опредељивали су се за области техничко-технолошких наука (машинство, електротехника, електроника), као и за проучавање тадашњег друштвено-политичког система земље. За разлику од њих, стипендисти из земаља у развоју школовали су се у нашој земљи на редовним академским, постдипломским и докторским студијама, по основу програма научно-техничке сарадње. Иако је држава улагала напоре

у спровођење овог програма, јављали су се чести проблеми. Основне тешкоће долазиле су од стране факултета који нису имали разумевања за овакав вид међународне сарадње. Неповољни услови смештаја и велики менторски трошкови. Школовање страних стручњака на нашим универзитетима било је значајан вид међународне сарадње тј. „меке дипломатије“. Овај вид међународне сарадње пружао је корисницима/стипендистима да се упознају са политичким системом земље донатора, друштвено-економским развојем, језиком и културом земље пријема. Број ових стипендија на годишњем нивоу за оне који су боравили у Србији кретао се од 300 до 400, да би од 1984. године нагло почео да се смањује.

Поред свих могућности које су нашој земљи пружене, из извештаја се може видети да наша земља није искористила све могућности које су јој пружали програми културно-просветне сарадње у периоду 1978–1980. године. Тако на пример, године 1979. остало је 30% неискоришћених стипендија, углавном са земљама у развоју. Некоришћење ових стипендија имало је вишеструке негативне последице. Међутим, непотпуној реализацији стипендија страних влада и фондова допринио је и однос појединих земаља према кандидатима – нашим стручњацима, што је нарочито карактеристично за Италију, СССР, Хумболтову фондацију (СР Немачку), које из недефинисаних разлога нису прихватале наше кандидате (АС: 2).

На основу извештаја можемо закључити да се у земљама источноевропског региона у овом периоду усавршавало 29 стручњака из СР Србије, највише у културно-историјским областима (16), потом из друштвених наука, природних, техничко-технолошких и медицинских наука. На основу досијеа наших стипендиста се може видети да су услови за усавршавање у овим земљама били веома добри.

У земљама западноевропског региона, САД и Канаде у извештајном периоду (1978–1980), 101 стипендиста из СР Србије користио је стипендије за специјализације и стручно усавршавање. Највећи број стипендиста усавршавао се у области културно-историјских наука (38), друштвених наука (26), потом следе технолошке, медицинске, биотехничке и на крају природне науке. У земљама овог региона услови рада и

живота су били неуједначени. Најбоље услове обезбеђивали су СР Немачка (стипендија DAAD), САД (IREX), Канада, Велика Британија (Британски савет), земље Бенелукса и Нордијске земље. За разлику од ових земаља, знатно слабије услове, више животно него радно, обезбеђивале су Француска, Аустрија, Грчка, Италија, Шпанија, Португалија и др.

У арапским земљама, у поменутом периоду, углавном су се усавршавали стручњаци у области оријенталних (арапског) језика и књижевности (АС: 162). Услови смештаја у овим земљама били су крајње скромни, али у извештајима стипендиста истиче се да је разлика у опремљености и нивоима комфора између појединих објеката студентског стандарда била осетна.

У азијским земљама у периоду 1977–1980. године доправило је седам стипендиста из СР Србије, четири у Кини на редовним студијама кинеског језика и књижевности, један у Јапану на специјализацији у области медицине, један у ДНР Кореји на редовним студијама корејског језика и један у Индији на специјализацији у области санскрита. Стипендије у овим земљама (изузев у Јапану) нису биле довољне за покривање минималних животних потреба, па је Међурејубличким договором утврђена додатна стипендија (Кина 130 US\$, Кореја и Индија 100 US\$ месечно). Међутим, сходно различитим материјалним потребама, и услови живота у овим земљама нису били уједначени (АС: 162).

У земљама Латинске Америке обављали су специјализације углавном стручњаци из области друштвених наука. Услови рада у овим земљама су углавном били добри, како стипендисти истичу у својим извештајима.

На основу потписаног аранжмана, изванредан број фондација стављао је на располагање стипендије за специјализације, постдипломске и постдокторске студије за кандидате из СФР Југославије. То су биле стипендије Британског фонда, (*Liverhulm Trust Fond*), *Humboldt Foundation* (СР Немачка) и *Eisenhower Foundation* (САД). Међутим, не постоје званични подаци о реализацији стипендија Хумболт фондације, која је из недефинисаних разлога прихватила само незнатан број стипендиста из СФР Југославије, које је наша

Влада предлагала званичним путем, али је прихватала велики број кандидата мимо процедуре утврђене програмом²⁹. Стипендије Британског фонда углавном су успешно реализоване, а биле су намењене за усавршавање стручњака у свим областима изузев уметности. Ајзенхауерова фондација (*Eisenhower Foundation*) додељивала је једну стипендију годишње државним функционерима који су желели да се упознају са методама рада у појединим областима и да о томе размене мишљење са одговарајућим америчким функционерима и стручњацима. У периоду 1978–1981. три функционера су користила ову стипендију. Овај фонд је, као непрофитна јавна фондација, основан 1945. године, након савезничке победе у Европи, као меморијал на генерала Ајзенхауера (отворен 1947. године у Тексасу, *Texas, Abilene*). Стипендије *Liverhulm Trust Fond-a* (Велика Британија) биле су намењене за постдокторске студије у области основних природних наука (АС: 162).

Године 1958. почео је програм Министарства за здравство, које додељује међународни „Fogarty International Center“ са циљем унапређења мисије Националног института за здравље пружањем подршке и олакшавању истраживања глобалног здравства коју су водили амерички и међународни истраживачи. Овај програм, за разлику од других, водила је Комисија при Савезном комитету за рад, здравство и социјалну заштиту. Од почетка програма до 1986. године Југославија је користила 48 стипендија (Шведска 119) и по коришћењу стипендија после Југославије су биле само 4 европске земље (Ирска, Аустрија, Грчка и Исланд). Програм стипендија обухватао је младе стручњаке из медицинских наука. Истраживања по овом програму могла су се вршити у невладиним и владиним институцијама САД по избору кандидата, где је било пожељно да кандидат претходно добије сагласност институције. Међутим, наша земља је недовољно користила овај програм за усавршавање медицинских кадрова. Квота од шест годишњих стипендија никада није била у потпуности

---

²⁹ У току овог истраживања нисмо дошли до података који се односе на поменути програм и процедуре, тако да не можемо вршити њихово тумачење.

искоришћена због неприхватања свих наших кандидата. Један разлог за то био је што су апликације подносили кандидати који нису одговарали институционалним критеријумима даваоца стипендије (неодговарајући профил – више клинички, а мање истраживачко и научно оријентисани), а други се односио на непотпуне апликације или непоштовање временских рокова (АС: 49). С обзиром на то да је југословенска Комисија бирала кандидате, овакви пропусти се могу схватити као недовољно ангажовање југословенске Комисије при Савезном комитету, која није вршила избор кандидата у складу са наведеним критеријумима.

Сагледавањем свих података, с правом можемо рећи да је наша земља у овом периоду највише сарађивала са Сједињеним Америчким Државама. Научна, технолошка, пољопривредна, просветна и културна сарадња између две земље бележила је стални развој, тако да, у целини гледано, САД јесу представљале једног од најзначајнијих партнера наше земље у наведеним областима. За разлику од претходних периода, када је „помоћ“ била углавном само кроз стипендије, ова сарадња донела је комплексне научно-истраживачке пројекте који су финансирани динарским средствима Владе САД и Југославије. Сарадња се одвијала на основу више споразума и других аранжмана између влада две земље:

- [1] Споразум од 1964. године о финансирању неких програма просветне размене, односно Фулбрајтовог програма (који се одвијао преко двонационалне комисије за размену у области образовања) (АС: 49),
- [2] Споразум од 1973. године о оснивању Југословенско-америчког заједничког Одбора за научну и технолошку сарадњу,
- [3] Споразум (односно меморандум) о сарадњи између Савета академија наука и уметности СФРЈ и Националне академије наука САД (која се одвијала преко сталног одбора за заједничка истраживања две академије),
- [4] Споразум о размени стипендија са Одбором за међународна истраживања и размену IREX (која се одвија преко програма размене стипендија) и

- [5] Изјава из 1973. године о заједничкој културној и про-светној сарадњи (која се одвија преко мешовите југословенско-америчке радне групе за унапређење културне сарадње).

Поред оваквих видова сарадње, била је заступљена и сарадња кроз:

- [1] програме међууниверзитетске и међуфакултетске сарадње, на основу заједничког договора или уговора о непосредној сарадњи,
- [2] координациони одбор матице исељеника и
- [3] програме културно-информативног центра СФРЈ и Њујорка.

На основу свих приказаних података можемо уочити да није било обезбеђено адекватно праћење рада наших стипендиста у току усавршавања, као што је био случај у претходним периодима³⁰. Оваква последица је резултат слабости и недостатака, који пре свега проистичу из недовољне организованости и координације рада надлежних органа и организација, како у Републици, тако и у Федерацији.

У претходним периодима програми школовања заснивали су се углавном на класичним видовима стипендирања, стипендирањем студената одређених образовних нивоа. У периоду постојања државе СФРЈ било је стипендија које су намењене истраживачко-научним организацијама, као и привредним секторима. Овакав приступ се базирао на стратегији коју је земља имала и која је била усмерена ка стварању јаког економског друштва, које се једино може остварити равномерним третирањем свих друштвених јединица.

Примена оваког приступа довела је до споразума СФРЈ са Јапаном (АС, Ф-49). Сарадња са Јапаном, као земљом која је била лидер у развоју аутомобилске и електронске индустрије, свакако указује на то да је СФРЈ имала план којим је желела да индустрију унапреди, користећи искуства и знања

³⁰ Због непрецизне евиденције, није могуће представити укупан број стипендија по годинама, као што је то био случај у претходним поглављима.

од најбољих. Овакав вид сарадње реализовао се 90-их година и заснивао се на специјализованим курсевима намењеним нашим стручњацима за усавршавање у Јапану. Поред образовних компетенција, које су квалификовале кандидате за слање на специјализацију, кандидати су морали добро да владају енглеским језиком, јер је целокупно усавршавање у Јапану било реализовано на овом језику. Оваква сарадња је била вид приоритетне потребе за спровођење реформе система, структуралног прилагођавања и јачања тржишних механизма (у конкретним случајевима, пре свега, на нивоу предузећа) (АС: 148).

Реализовани програми су имали за задатак унапређење људског ресурса у циљу унапређења производње и привредног развоја у области унапред одређене циљне групе. Као резултат сарадње, обухваћене су следеће области: *Управљање у индустријским предузећима* („Црвена застава“ Крагујевац; „Електронска индустрија“ Ниш); *Контрола квалитета у индустрији* („Црвена застава“ Крагујевац; „Електронска индустрија“ Ниш; „Југоинспект и Минел“ Београд; Индустрија „Змај“ Земун; „Индустрија мотора“ Раковица; Индустрија „Грмеч“ Земун; „Фабрика великих трансформатора“ Београд); *Маркетинг индустријских производа* („Застава Импекс“ Београд; „Застава Импекс“ Крагујевац; „Електронска индустрија“ Ниш; „Минел Пројект-инжињеринг“ Београд); *Заштитна животице средине* („Црвена застава“ Крагујевац; „Електронска индустрија“ Ниш). Оваква структура сарадње указује да су курсеви били подједнако намењени узорку из групе великих, средњих и малих предузећа (АС: 29).

На међународној научној сцени 90-их година дошло је до експанзије Програма PHARE Европске економске заједнице (ЕЕЗ). Приликом оснивања овај програм је био намењен само Мађарској и Пољској, јединим земљама које су 1990. године користиле средства Програма. Међутим, већ 1992. године PHARE је обезбеђивао помоћ за 10 земаља средње и источне Европе, укључујући и три балтичке земље. Повећањем географског обухвата расла су и финансијска средства Програма PHARE. Повећање средстава било је условљено амбициозним програмима реструктурирања и приватизације

у осам од десет земаља прималаца помоћи из Програма PHARE (Меридијани, 1990: 31–34, АС: 20)

Југославија је од 1. септембра 1990. године стекла могућност учествовања у новом облику програмске активности „Trans European Mobility Scheme for University Studies“ (TEMPUS). Програм TEMPUS био је део „PHARE“ програма економске помоћи европске заједнице земаљама централне и источне Европе, укључујући балтичке државе. TEMPUS програм је у земље централне и источне Европе доносио моделе за унапређење образовних програма и обука који су већ у функцији у западној Европи (нпр. размене наставника, размене студената и учење страних језика). У оквиру Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Југославије – Србије, формирана је Темпус канцеларија која се бавила текућим питањима (Меридијани, 1991). На основу билатералних и мултилатералних програма просветне сарадње и сарадње са појединим фондацијама у периоду од 1976. до 1990. године, у иностранство на усавршавање упућено је око 1.200 стручњака, млађих научних радника и уметника, на специјализације, постдипломске и докторске студије уз коришћење стипендије страних донатора (Меридијани, 1992).

2.6. ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКА САРАДЊА

Када се говори о академској мобилности студената у овом периоду, тачније о југословенско-америчкој сарадњи у оквиру заједничког одбора за научну и технолошку сарадњу може се рећи да је ово био највећи билатерални програм наше земље са иностранством у области науке. Овакви подаци поткрепљују тврдње иностраних историчара, који период послед Другог светског рата виде као „златну еру“ за културну дипломатију која се користила у формализовању међународне образовне стратегије Сједињених Држава (Trilokekar, 2021). Само током 60-их година америчка влада је уз помоћ приватних фондација (Фордова фондација, Фулбрајтова фондација, *Leader's Exch*) финансирала стотинак програма, а временом се овај број мењао и могло се говорити о 431 програму

(погледати: Вучетић, 2021). Врхунац сарадње између Запада и СФРЈ достигнут је у период између 1952. и 1955. године (Стевановић, 2017: 60), али и у наредним периодима се радило на очувању и јачању односа између две земље. Само у периоду 1984. године радило се на реализацији 204 истраживачка пројекта (АС: 49). Основни вид сарадње представљао је рад на научно-истраживачким пројектима, при чему је пројекат чинио тематску целину према заједничком програму на коме је радила група југословенских истраживача у сарадњи са америчким научницима и консултантима. Ови пројекти су били намењени научницима из природних наука (математичке области), техничке науке (енергетика, рударство), медицинске науке (рехабилитација) и хуманистичке науке. Поред образовних и научних институција које су користиле ове програме за развој својих кадрова, и развојне јединице привреде могле су укључивати своје запослене у ове пројекте. Остали видови сарадње (у оквиру и ван пројеката) обухватили су специјализације, студијска и консултативна предавања југословенских научника у САД, али и долазак америчких научника у нашу земљу (АС: 49).

Што се тиче сарадње између Академија наука и уметности СФРЈ и САД, и поред инсистирања југословенске стране на тематској сарадњи, односно на заједничком раду на научно-истраживачким пројектима, сарадња се остваривала претежно кроз размену научних радника. Међутим, ова размена је значајно заостајала за осталим програмима научне, технолошке, просветне и културне сарадње између две државе због отпора америчких институција са којима је Национална академија САД контактирала и добијала средства за међународну сарадњу.

Универзитети и факултети у Југославији остваривали су широку и разноврсну *сарадњу са високошколским институцијама САД*. Највећи део универзитетске размене, поред програма стипендирања, остваривао се кроз непосредне контакте и уговоре о међународној сарадњи. Према постојећим Архивским изворима³¹, универзитети и факултети у СФРЈ су

³¹ Подаци из нашег истраживања углавном припадају несређеној архивској грађи. Због овакве околности, нисмо сигурни да ли смо дошли до свих података, тако да се интерпретација односи на фондове до којих смо дошли у току овог истраживања.

тада имали 21 закључен уговор о непосредној сарадњи са америчким универзитетима, и то: Универзитет у Београду са четири универзитета (Универзитет Конектикат, Универзитет Калифорнија у Лос Анђелесу, Државни универзитет Њујорк, Државни универзитет Флорида), Универзитет Светозар Марковић у Крагујевцу имао је један споразум са Универзитетом Западни Илиноис, Универзитет у Сарајеву четири актуелна споразума (Државни колеџ у Алендејлу, Мичиген; Државни универзитет Мареј, Кентаки), Универзитет Кирил и Методиј у Скопљу такође је имао четири споразума (Државни колеџ Чико, Калифорнија; Државни универзитет Аризона; Државни универзитет Вејн, Детроит, Мичиген; Универзитет Индијана, Блумингтон), Универзитет Вељко Влаховић у Титограду³² имао је сарадњу са државним универзитетом на Флориди, Свеучилиште у Загребу имало је 5 споразума и Институт за физику, Економски и Филозофски факултети три споразума (Универзитет Џон Хопкинс, Балтимор, Мериленд; Државни универзитет Флорида; Универзитет Индијана, Блумингтон; као и Универзитет у Калифорнији у Лонг Бичу, Асоцијација колеџа Средњег запада, Асоцијација колеџа Великих језера и Национални биро за стандарде, Вашингтон). Сви ови програми који су се базирали на међууниверзитетској сарадњи према фактору обухватности могу се поделити у следеће групе (АС: 49):

- [1] размена наставно-научних радника,
- [2] усавршавање научно-наставних кадрова,
- [3] организовање југословенских студија у САД, односно америчких студија у СФРЈ,
- [4] организовање летњих школа за америчке студенте у Југославији, а повремено и организовање летњих у САД за југословенске студенте,
- [5] организовање заједничких научних скупова наизменично у СФРЈ и САД и
- [6] развијање библиотечке размене, посебно универзитетске уџбеничке литературе под повољним финансијским условима (АС: 49).

³² Данашњи главни град Црне Горе, Подгорица.

Као резултат свих ових споразума за период од 1971. до 1981. у оквиру различитих програма (Фондација Форд (АЈ: 559), Рубин, Хамфри и Ајзенхауер, IREX, Форгарт центар (АС: 49) Кливланд програм и најобимнији Фулбрајтов програм) за стипендирање наших студената на усавршавање у САД боравило је 1.200 наших стручњака и више од 500 америчких универзитетских и научних радника у СФРЈ. Реализација ових програма, поред позитивних резултата имала је одређене потешкоће, а било је и злоупотреба специјализација и истраживачког рада у нашој земљи за циљеве изван науке и културе (АС: 49).

2.6.1. Фулбрајт програм: резултати подршке српским стипендистима и науци

Фулбрајтов закон датира из 1944. године и представљен је као амандман на Закон о вишку имовине од стране сенатора Фулбрајта (Garner & Kirkby, 2019). Овај закон је омогућавао ратним савезницима да отплаћују ратни дуг у својој валути, а не у америчким доларима, у облику фонда који ће бити потрошен на путне трошкове у Сједињене Државе за академике, дипломиране студенте и наставнике који су били држављани партнерских земаља (Garner & Kirkby, 2019; Lally & Islem, 2023). Такође, Влада САД и партнерске владе створиле су двонационалне споразуме у складу са овим актом, у којима је америчка Влада преговарала о праву да смешта америчке академике, студенте и наставнике у високошколске установе у партнерским земљама (Garner & Kirkby, 2019). Од 1964. године Фулбрајт програм има споразум међу културама, тј. „овај програм промовише међукултуралну интеракцију и међусобно разумевања кроз ангажовање заједница и од особе до особе у атмосфери отворености, академског интегритета и интелектуалне слободе. Примарно је био намењен студентима, професорима и истраживачима и (спро)вођен је од стране америчког Стејт департмента. Главни циљ ове стипендије био је успостављање што приснијег међусобног разумевања између народа Сједињених Држава и других

земаља где је „апликант“ требао да покаже јасну посвећеност заједници земаља домаћина (Akli, 2013: 1). С друге стране, амерички креатори политике су препознали важност и релевантност међународне образовне размене (Lima, 2007), где за промовисање америчких националних интереса, култура и интелектуална делатност имају подједнак значај као економија, политика и војска (Вучетић, 2021). Сједињене Америчке Државе, као глобална суперсила, историјски су играле хегемонистичку улогу у међународном високом образовању тако што су обликовале истраживачке програме и позиционирале се као главна дестинација на рачун других (Lee, 2021). У научној литератури се тврди да Сједињене Државе спроводе „нормативне стандарде у истраживању и размени у погледу мера као што су рангирање, квалитет и компетенције“ (Lee, 2021, Blanco, 2021, према: Lally & Islem, 2023: 143).

Просветна сарадња између СФР Југославије и Сједињених Америчких Држава у оквиру Фулбрајтовог програма, спадала је у надлежност Комисије за размену у области просвете између СФРЈ и САД, а одвијала се на основу међународног Споразума између Владе СФР Југославије и Владе САД о финансирању неких програма размене у области просвете, који је закључен на нивоу влада 9. новембра 1964. године³³ (АС: 49; Вучетић, 2019). Фулбрајтов програм је био више стратешка политичка мера америчке власти због хладног рата, где се тежило супротстављању Совјетској пропаганди. Овај облик академске мобилности није увек био добродошао, јер се сматрало да у најбољем случају изазива неоколонијализам унутар нових независних нација (Casas, Mohammed & Saleh, 2020; Васојевић, 2022а). Овај програм у СФР Југославији реализовао се кроз годишње програме који су се припремали у СФРЈ на основу захтева и потреба југословенских просветних и научних институција. Овакви годишњи програми обухватали су размену стипендија, тимских стипендија, мултидисциплинарних пројеката, међууниверзитетску и међукомисијску

---

³³ О југословенском значају, важности овог споразума, говоре и архивски подаци који сведоче да је потписивању уговара лично присуствовао и сенатор Вилијем Фулбрајт.

сарадњу. По обиму и квалитету, овај вид међународне сарадње чинио је значајан удео у токовима научно-технолошког, економског и социјалног развоја. Ово потврђује и податак да се Југославија налазила на другом месту по броју додељених стипендија када се говори о европском простору, а испред ње је била само Западна Немачка (Вучетић, 2021: 86). Такође, донатори су Југославију наводили као позитиван пример у односу на друге комунистичке земаље, где су наводили да „има „либералну политику размене“ и „да се не плаши контакта са буржоаским идејама и начином живота“ (Вучетић, 2019: 138). У првом циклусу примене Споразума, односно реализације годишњих програма искључиво су вршене размене које су обухватале појединце, југословенске и америчке држављане, студенте-постдипломце, научне истраживаче, предаваче на универзитетима у другој земљи, којима је Комисија додељивала такозване пуне стипендије (пут, школарина, издржавање или такозване путне стипендије, само пут у одласку и повратку). Пуне стипендије обухватале су средства за пут стипендисте, месечни износ стипендије, једнократни додатак за књиге и смештај, посебан додатак за програмске трошкове, плаћену школарину, где је то било потребно, здравствено осигурање и плаћене припремне курсеве у трајању од три до осам недеља за већину постдипломаца. Код путних стипендија су кандидати, односно њихове институције, сами обезбеђивали све трошкове осим путних трошкова (одласка и повратка) стипендиста. У другом циклусу утврђени су такозвани виши облици сарадње као што су сарадња на реализацији мултидисциплинарних пројеката, организацији семинара и слично, али су појединачне стипендије и даље остале најбројније (АС: 49).

Важно обележје програма је и то што се не ради о размењивању истих категорија нити истог броја студената-постдипломаца, истраживача или предавача и што две стране нису улагале ни приближно иста материјална средства за реализацију годишњих програма. Програм се темељио на двојној Комисији где је америчка страна, с једне стране, нудила своје универзитете и друге научне потенцијале за усавршавање нашим стручњацима и обезбеђивала

за то сва потребна средства (АЈ:130; 640–1062). Док су, са друге стране, наши кандидати за ово усавршавање (стицање академских квалификација, научно и стручно усавршавање укључујући и постдокторске студије) предлагани од југословенске стране, али кандидати су бирани од стране мешовите комисије (АС: 49; АЈ: 472–62). Тачније, избор и номинацију југословенских кандидата за пуне и путне стипендије вршила је југословенска страна, али поступак око коначног прихватања југословенских кандидата одвијао се у Сједињеним Америчким Државама под администрацијом Савета за међународну размену научника.

Као и претходне стипендије, и ова стипендија се занивала на реципроцитету, тако да су амерички учесници програма по правилу долазили у нашу земљу на захтев југословенских универзитета и бавили су се предавачким или истраживачким радом у складу са потребама институције која их је тражила. Међутим, и поред потписаног споразума постојао је проблем у концентрацији страних стручњака на Универзитету у Београду и Загребу. Проблем пријема и организације ових стручњака је био највећи на најстаријем универзитету, Универзитету у Београду. Комисија за стипендије Међурепубличког координационог Одбора за културу и просветну сарадњу са иностранством улагала је напоре да се, у складу са могућностима које постоје на осталим југословенским универзитетима, стипендисти распореде равномерно на све универзитете (АС: 49). Избор југословенских стипендиста у потпуности је вршила југословенска страна, док су америчке учеснике у програму, у опсегу два до три истраживача годишње, бирале југословенске институције. У овом случају двонационална комисија је имала формалну улогу. Овакав програм није имао само научно-просветну димензију. Он је омогућавао презентовање наше друштвено-политичке стварности и културе на катедрама америчких универзитета, односно пред америчком јавношћу.

Све стипендије додељиване су на основу конкурса. Општи услови били су за све исти (завршен факултет или уметничка академија, знање енглеског језика, вредност предложеног пројекта, као и квалитет самог кандидата).

Посебну категорију чинеле су стипендије за уметнике. Међутим, све стипендије су имале академски карактер. На исход конкурса, осим квалитета кандидата утицали су и други фактори (приоритет република и покрајина на југословенској страни, односно одређени приоритет на америчкој страни). Избор и номинација југословенских кандидата вршена је у СФРЈ, а поступак око коначног прихватања југословенских кандидата одвијао се у Сједињеним Америчким Државама под администрацијом Савета за међународну размену научника и Института за међународно образовање (за постдипломце) (АС: 49). Међународна истраживања указују (Bureau of Cultural and Educational Affairs, 2004: Lima, 2007) да су углавном бирани млађи кандидати, јер су управо такви кандидати отворенији за нова искуства, нове идеје, брже се прилагођавају новој култури.

Финансирање Фулбрајтовог програма, као и његово спровођење и реализација вршени су на основу и у складу са годишњим програмом и буџетом који је припремала и предлагала мешовита комисија, коју су одобравале обе владе. Што се тиче материјалних средстава, од оснивања програма до 1969. године потпуно финансирање целог програма обезбеђивала је америчка страна, а од тада партиципира југословенска страна прво са 20%, а од 1977. године међуре-публички координациони одбор за културу и просветну сарадњу с иностранством донео је одлуку да Југославија као партиципант финансира програм у складу са коришћењем програма, а не у односу на национални доходак, као раније. Тако да од 1980. године имамо 40% од америчког динарског учешћа, односно 19,94% од укупног динарског и доларског америчког учешћа (АС: 49).

У периоду до 1980. године 922³⁴ југословенска стручњака завршила су постдипломске студије, стекла докторску диплому или обавила научно истраживање, држали су предавања из области југословенских студија (књижевност,

³⁴ Овде треба водити рачуна да неки Фулбрајтови програми финансирају студенте за период стицања пуне дипломе. Већина спонзорисаних програма, како указују аутори који су се бавили овим истраживањима, јесте краткорочна (Lally & Islem, 2023).

историја, друштвено-политички и економски систем, уметност), држани су лекторски часови из српскохрватског језика, словеначког језика и сл. У истом периоду у СФР Југославији је боравило 520 америчких држављана, од којих је више од 90% било у својству предавача. На основу извештаја се може закључити да су сви предавачи у нашој земљи боравили на основу захтева наших институција. Ови кадрови су били укључени у наставне или научне програме које су конципирале наше образовне институције. Само 104 америчка учесника у програму долазила су у нашу земљу према програмима које су сами сачинили, али које су одобриле наше институције. У периоду од 1965. до 1984. године остварена је размена више од 2.000 учесника у оба правца, што показује да је долазило до рапидног раста, јер је током прве године (1965) програм обухватао 36 учесника (АС: 49).

Приликом додељивања стипендија посебна пажња је била усмерена на регионалну једнакост у заступљеност кандидата, са претходно утврђеним приоритетним областима у складу са плановима и програмима друштвеног и економског развоја Републике, чиме се тежило рационалном прилазу у коришћењу постојећих могућности из Фулбрајтовог програма. Оваквим стратешким планирањем, комисија је првенствено желела да одабиром кандидата добије стручњаке из привреде, а потом научне раднике и то из друштвених делатности. Пријава се базирала на моделу добровољности, реализована је кроз фазе³⁵, а на одлуку пријављивања кандидата није директно утицала ниједна домаћа институција (погледати: Недељковић, 2012).

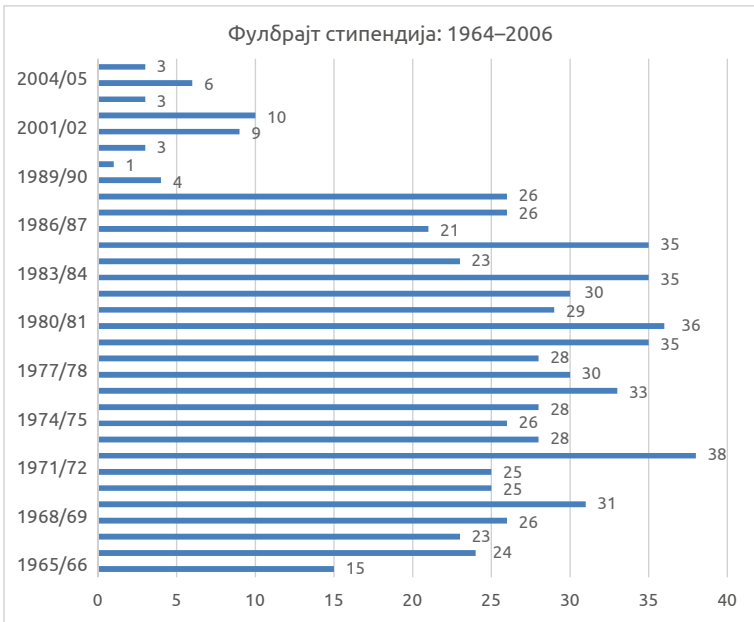
Сарадња у оквиру Фулбрајтовог програма није била изолована тада, а ни данас од геополитичког дешавања, што се осликава кроз број додељених стипендија за одређене године. На основу конципираног Графика 1. за период од 1965. до 2022. године најбоље се може сагледати „сарадња“

³⁵ Према Недељковићу (2012: 42–43): прва фаза – одлука о пријављивању, потом, фаза тестирања „квалификација или елиминација“ (кандидат је морао да задовољи 5 врста квалификација) и на крају кандидат је мора да докаже да на њега неће бити трошена додатна средства, тј. морао је да докаже да је здрав са начелима нове средине.

између ове две земље. Овај програм, за период преко пет деценија, није се одвијао у континуитету. Према подацима ауторке (Bogdanović, 2006), може се видети да је стипендирање трајало у континуитету од 1965. до 1992. године и да је традиција стипендирања обновљена тек 2001/2002. године. За овај период додељено је 715³⁶ стипендија (График 1). С друге стране, статистички подаци који се могу пронаћи у годишњим билтенима Фулбрајт програма представљени су за период 1949³⁷–2006. године, где су расподеле дате са ознакама тадашњих земаља, График 2.

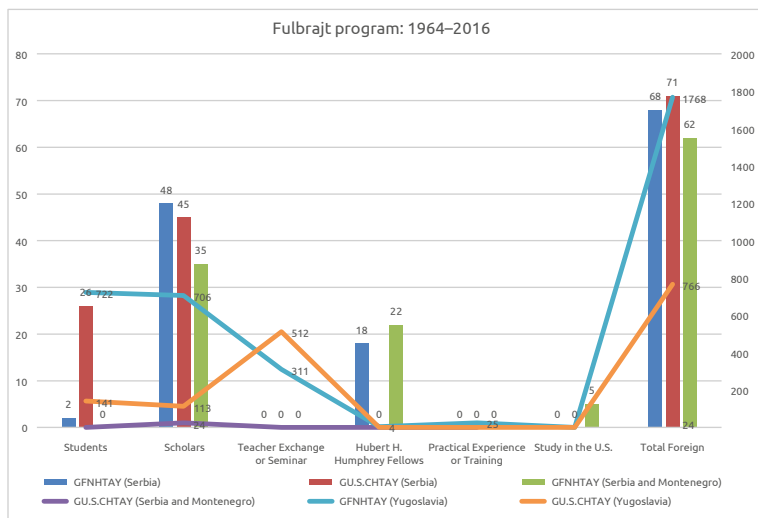
График 1. Број Фулбрајт стипендија за период 1964–2006.

Извор: Сопствена израда аутора на основу података (Bogdanović, 2006: 5–33).

³⁶ Треба имати у виду да је број стипендиста представљен на основу резултата других аутора.

³⁷ Подаци су приказани глобално (по континентима, земљама у оквиру континента). Треба имати у виду да је Србија почела са реализацијом програма од 1964. године. Приказане резултате треба посматрати од 1964. до 2006. године.

График 2. Грантови Фулбрајтовог програма у периоду 1964–2016.

GFNHTAY – Grants to Foreign Nationals Historical Total Academic Years 1949–2016;
GU.S.CHTAY

Fulbright Foreign Scholarship Board, 2024; 2021; 2019; 2018; 2017; 2016; 2015; 2014; 2013; 2006; 2007; 2008; 2009; 2010; 2011.

Извор: сопствена израда ауторке на основу података Fulbright by the Numbers, 2017.

Овде се ради о двосмерном програму, где је дозвољено кретање у два правца: из центра ка периферији и из периферије ка центру (Недељковић, 2012: 39). На основу посматраних података може се стећи слика о структури и динамици корисника стипендија у оквиру Фулбрајт програма, али са друге стране не постоје системска истраживања о самом процесу. Прегледом архивске грађе, тј. увидом у личне досијее стипендиста, добија се слика о процедурално-административном току (АЈ: 472–62; 472–64), али да бисмо макар мало приближили читаоцу профил једног Фулбрајт стипендисте, ослонили смо се на (лично) истраживање³⁸ аутора Недељковића (2012) који запажа:

³⁸ Биографски метод. Аутор Недељковић наводи да је у том тренутку имао 42 године. Ожењен, отац двоје деце, ванредни професор на државном универзитету.

Овде бих издвојио неколико особина које ми се чине индикативним, али њихово дефинисање није засновано на систематичном истраживању. Има много изузетака који ово не потврђују, и многе од ових особина не могу да пронађем код себе, иако формално спадам у ову популацију. Већином су стипендисти млађи људи (25–45 година, мада има и знатно старијих), обично у звању асистента или доцента, углавном нежењени/неудати, који су већ већи број пута били на студијским боравцима у иностранству, којима је процес истраживања често важнији од каријере и формалних титула, који воле комуникацију, показују приличну стручност у својој области, који често немају много реалног утицаја у својој матичној институцији, који заиста желе да уче и тога се не стиде и сл. Не може се порећи да имају професионалне амбиције, јер су неки од њих, на пример, за време трајања програма оставили породицу у Србији и нису је видели пет месеци: учешће на програму им је било важније од породичног живота. Неки од њих су годинама покушавали да уђу у овај програм, док на крају то нису успели, што говори о њиховом вредновању како овог програма, тако и стручног усавршавања уопште (Недељковић, 2012: 41).

Поред приметних „осцилација“, ова сарадња је по облику и квалитету представљала не само значајну компоненту просветне, научне, технолошке и културне сарадње између наше земље и САД, већ спада у развијеније програме које обе земље остварују са иностранством у наведеним областима. Приметан пад од 90-их година повезан је са тадашњом политиком коју су представници владе заступали, па су представници Влада Сједињених Америчких Држава 29. маја 1992. године једногласном одлуком укинули сарадњу у оквиру Фулбрајт програма (АС: 2).

У склопу Комисије постојао је посебан облик њене делатности – Асоцијација Фулбрајт стипендија. После престанка рада Комисије, чланови Асоцијације су пружили подршку идеји да се очувају драгоцене наслеђе и јединствени контакти остварени кроз Фулбрајтове програме. Одлучено је да Асоцијација настави са радом као самостално удружење.

На основу оваквог опредељења, 9. новембра 1992. одржана је оснивачка скупштина Удружења Фулбрајт стипендиста Југославије (Меридијани, 1994). Постојање и активности Удружења подржало је више савезних и републичких ресорних министарстава, чиме је учињено да оно одржи контакте успостављањем међународне сарадње, као и њеним унапређењем у постојећим околностима (Меридијани, 1994).

Ове податке треба посматрати и из угла аутора (Lally & Islem, 2023) који анализирају 21. век и указују да Фулбрајтов програм укључује глобалне заједнице у различитим контекстима, али да постоје односи сарадње, и на нивоу програма (између влада) и на индивидуалном нивоу (између корисника грантова и заједница које посећују, како у САД тако и широм света). Такође, уочено је да „на системском нивоу постоји неуравнотеженост грантова који се додељују између региона и разлике у обиму програма међу земљама. Ови налази показују како се структуре моћи између глобалног севера и глобалног југа потенцијално реплицирају кроз Фулбрајтов програм“ (Lally & Islem, 2023, 154).

2.6.2. Фондација „Alexander von Humboldt“: резултати подршке српским стипендистима и науци

Значајно место у формирању и школовању српске елите кроз историју имају и земље немачког говорног подручја. Немачки образовни круг од самог почетка школовања стипендиста заузима значајно место у сарадњи са нашом земљом. Школовањем стипендиста Србије кроз програм Хумболт фондације (*Alexander von Humboldt Foundation (AvHF)*) додатно се утицало на јачање веза између две земље.

Ова Фондација основана је у Берлину 1860. године у част Александра фон Хумболта (Alexander von Humboldt) као вид подршке немачким „талентима у настајању“ који су кретали на истраживачка путовања изван земље (Impekoven, 2013), али овај модел је суспендован 1923. године (Finlayson, 2015). Нова Фондација основана је 1925. године од стране Вајмарске републике и њено деловање је било усмерено на

пружање подршке страним студентима и каснијим академцима и докторантима током њиховог боравка у Немачкој (Imrekoven, 2013). Међутим, и овај програм је био суспендован током Другог светског рата (1940–1945), све до децембра 1953. године када је „обновљен” од стране Савезне Републике Немачке, делом по налогу бивших Хумболтових гостујућих истраживача (Finlayson, 2015; Imrekoven, 2013). Током прве године (1954) било је пријављено 257 кандидата, где је селекцијом одабрано 78 стипендиста и они су долазили из 35 земаља (Chronology of the Alexander von Humboldt Foundation). Од 1965. године деловање Фондације је редефинисано, па је главни циљ био да се висококвалификованим младим академцима омогући да спроводе истраживачке пројекте у Савезној Републици Немачкој, са фокусом на промовисање постдокторских истраживача (Imrekoven, 2013). Програм Фондације базиран је на неговању међународне мреже научних сарадњи и поверења. Такође, Фондација кроз спонзорисања промовише развој истраживача из земаља у развоју³⁹ (Finlayson, 2015). Финансирање Фондације највећим делом долази од стране Немачких федералних влада, док преосталих око 5% долази од стране трећих лица и приход од имовине Фондације (AvHF, 2019; Finlayson, 2015). Од оснивања па све до данас „спонзорство” се темељи на постигнућима и квалификацијама кандидата (Imrekoven, 2013). За разлику од других фондација овде не постоје квоте по земљама и научним дисциплинама. Такође, програм пружа кандидату слободу у научно-истраживачком раду, па при доласку у Немачку стипендисти сами бирају своје институционе домаћине, тј. немачке истраживачке институције, укључујући универзитете и истраживачке институте, без икаквих одредби (Finlayson, 2015).

---

³⁹ Према последњим подацима који су доступни за 2019. годину највише стипендиста је долазило из: Европе (139), Азије (54), Северне Америке (53), Централне и Јужне Америке (26), Блиског, Средњег истока, Северне Африке (14), Подсахарске Африке (6), Аустралије, Новог Зеланда, Океаније (7). Ако се дистрибуција стипендиста погледа по земљама, најзаступљенији су следеће земље: Кина (126), САД (119), Индија (54), Велика Британија (51), Бразил (47), Шпанија (38), Француска (36), Иран (31), Канада (31), Италија (29).

Први стипендисти у оквиру ове Фондације из Југославије, на школовање у Немачку послати су 1970. године. У домаћој литератури се не може наћи ниједан рад који се односи на ову популацију, не постоје статистичке анализе, а ни научна истраживања која се заснивају на подацима о стипендистима који су се школовали и који се школују у иностранству уз помоћ Фонда Хумболт. Ово се може објаснити непостојањем досијеа Хумболт стипендиста у архивима Србије. О добитницима стипендија одлучује Хумболт комисија и српска страна нема увид у досијее (број пријављених апликаната и број стипендиста). Комисија је независно тело. Према подацима (AvHF, 2019) постоји дванаест различитих комисија за избор кандидата и они се састају неколико пута годишње на састанцима за селекцију. Комисија је интердисциплинарне структуре, и одлучивање по свим пријавама се врши само на основу изврности кандидата без постојања квота. Најважнији аспекти који се оцењују су досадашња научна достигнућа апликаната, будући потенцијал, као и оригиналност истраживачких пројеката (AvHF, 2019). Немачка страна стипендистима, као и њиховим члановима породице, омогућава и савладавање (учење, усавршавање) језика домаћина. На овај начин стипендистима и члановима породице омогућава се лакша комуникација, али се пружа и могућност да имају веће шансе у погледу стицања увида у културолошке вредности, начине размислања и перцепције (Akli, 2012).

Значајно место у очувању традиције школовања образовне елите Србије путем овог фонда има Хумболт клуб⁴⁰ Србије (AvHF; Гласник, 6/1998). Клуб је основан 16. октобра 1990. године у Београду као академско удружење које

---

⁴⁰ Тренутно постоји 109 Хумболт Алумни удружења (укључујући 3 транснационална удружења) у 72 земље (погледати: Alexander von Humboldt Stiftung). Хумболт алумни удружења у иностранству промовишу регионалну и међународну академску и културну размену између Хумболт алумнија, других искусних истраживача и млађих истраживача у одговарајућим земљама. Фондација такође подстиче своје алумнисте да предузму сопствене иницијативе у различитим дисциплинама и националним програмима, како би дали важан допринос информацијама о Немачкој као истраживачкој локацији.

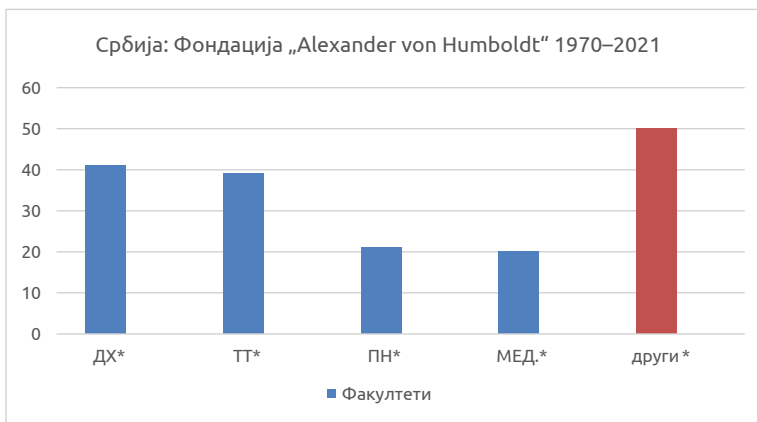
окупља стипендисте ове немачке фондације. Програм Хумболт клуба заснива се на пружању подршке стипендистима што, осим основног програма стипендирања научника, укључује и додељивање награда и гостујућих професура, донације за истраживачку опрему и књиге, организовање научних скупова, учешће некадашњих стипендиста на научним конференцијама у Немачкој, гостовање немачких научника у земљама где раде некадашњи стипендисти и подстицање институционалног партнерства између Немачке и Србије. Овако конципиран план, поред давања подршке стипендистима, даје и велики допринос научној заједници. Стипендисти који су завршили школовање у Немачкој путем овог фонда имају прилику да стечена искуства и резултате представе научној заједници у Србији, при чему имамо двоструко деловање: промоција програма стипендирања и имплементација стеченог знања у научну заједницу Србије, што представља прави пример коришћења људских ресурса. За разлику од других клубова и фондова, где се школовање стипендиста прекидало 90-их година, као резултат политичких дешавања и распада државе СФРЈ на више независних држава, у овом случају не долази до прекида слања стипендиста и рада Клуба. У периоду од 1970. до 1998. године, додељено је 159 стипендија (Glasnik Humboldt-club Serbiens Mitteilungen, 1998), а у периоду од 1999. до 2021. године⁴¹ (AvHF, 19; Glasnik Humboldt-club Serbiens Mitteilungen, 1998) додељено је 96⁴² стипендија (График 3).

---

⁴¹ Преглед је дат до 2021. године, јер подаци за наредне године нису доступни.

⁴² На званичном сајту могу се пронаћи подаци за 75 стипендиста који су дали дозволу да се њихови подаци објаве. У претходној фази истраживања (током 2015. године), кроз сарадњу са представницима Алумни клуба Србија успели смо да дођемо до податка да је до 2015. године било 85 добитника стипендија. Због заштите податка о личности, добили смо само дистрибуцију добитника по варијабли – научна област, факултети и институти. Нисмо имали увид у личне податке, називе институција, године доделе стипендије. Из наведених разлога подаци су дати само према научној области и институцији. Такође, коришћени су подаци из 1998. године који су објављени од стране Хумболт клуба са напоменом – „Редакција се унапред извињава свим стипендистима за евентуалну грешку у овом списку који је добијен од Фондације из Бона”

График 3. Број српских стипендиста Фондације „Alexander von Humboldt“ у периоду од 1970. до 2021. године

Извор: Сопствена израда аутора на основу прикупљених података

(Хумболтов клуб Србије, *Гласник*, 6/1998; *Glasnik Humboldt-club Serbiens Mitteilungen*; Humboldt-Kolloquium von 11, 1998).

Осталих 12 стипендиста смо нашли путем претраге на званичном сајту за период 2016–2021. Ове податке не треба тумачити као укупан број српских стипендиста (алумниста), јер постоји могућност да сви стипендисти који су користили стипендију у овом периоду нису дали дозволу за приказ.

3. МЕЂУНАРОДНО ОБРАЗОВАЊЕ СРПСКИХ СТУДЕНАТА СТИПЕНДИСТА У 21. ВЕКУ⁴³

У овом делу приказаћемо осврт на школовање српских студената стипендиста у 21. веку. Литература указује на бројне политике високог образовања које могу утицати на мобилност студената, као што су школарине, језик на којем се реализује настава или квалитет високошколских установа (DeVoretz, D. J. 2006).

Последњих деценија 20. века политичка ситуација унутар земље, тачније „затворена и изолована Србија поништила је све елементе раније отворености (Југославије) и међукултурне комуникације са светом и све се више окретала уској одбрани“ (Рогач, 2011: 332) што је довело и до одустајања од стратегије и подршке од стране државе за школовање српских студената (стипендиста) у иностранству. Дошло је до смањења броја стипендиста, јер су српски стипендисти (научници) имали прилике да се школују и усавршавају у иностранству (Весковић-Анђелковић, 2023) само као стипендисти страних фондација и влада. Након петнаестогодишње паузе непостојања школовања српских студената стипендиста од стране државе, на иницијативу Владе Републике Србије, основан је и формиран национални Фонд за младе таленте Републике Србије, 20. јуна 2005. (Васојевић, 2024б), као индиректни корисник буџетских средстава у оквиру раздела Министарства финансија (Службени гласник, 2005: 56: Васојевић и Филиповић, 2017: Васојевић, 2024б). Средства за намене Фонда су се обезбеђивала из буџета Републике Србије, на предлог Министарства финансија. Све критеријуме за финансијску помоћ утврђује Фонд, на предлог Министарства

---

⁴³ Ово поглавље је проширена верзија претходно објављених радова ауторке (Васојевић и Филиповић, 2017; Васојевић, 2024б). На овај начин дајемо целовиту слику о школовању српских студената (стипендиста) у међународном простору током 21. века.

финансија, а за реализацију одлука Фонда надлежно је Министарство финансија. Овај фонд је основан са циљем да стипендира најбоље студенте универзитета Републике Србије. Фонд је финансирао⁴⁴ упис или школарине⁴⁵ на постдипломским студијама у иностранству за 100 најбољих студената. Студенти који су слати према конкурсима на школовање у иностранство, морали су да буду држављани Републике Србије и Црне Горе, са пребивалиштем у Републици Србији или да имају статус избеглица са пребивалиштем у Републици Србији. Такође, услов је био да су млађи од 26 година и да су уписали завршну годину студија у школској години за коју се додељује стипендија са просечном оценом преко 8.50. Добитници стипендије били су у обавези да се по завршетку студија врате у матичну земљу и раде у земљи најмање пет година (Службени гласник, 2005).

Председник и председавајући Фондом био је тадашњи председник Владе Републике Србије (Војислав Коштуница), док је његов заменик био Мирољуб Лабус, потпредседник Владе Републике. Чланови Фонда били су: ректор Универзитета у Београду (проф. др Дејан Поповић), председник Српске академије наука и уметности (академик Никола Хајдин). Такође, за председника и председавајућег фонда били су именовани и: Млађан Динкић – министар финансија, Слободан Вуксановић – министар просвете и спорта, Александар Поповић – министар науке и заштитне животне средине, Милан Париводић – министар за економске односе са иностранством, Драган Којадиновић – министар културе, Бојан Димитријевић, министар трговине, туризма и угоститељства. Као почасни чланови Фонда изабрани су: проф. др Владимир Костић – представник Савета Универзитета у Београду, проф. др Бранко Ковачевић – декан Електротехничког факултета у Београду, проф. др Горан

---

⁴⁴ Такође, Фонд је основан и за подршку финансирања стручне праксе за 100 најбољих студената Републике Србије, као и за награђивање најбољих ученика средњих школа у Републици Србији.

⁴⁵ Фонд не покрива све трошкове студентског живота стипендиста. Стипендисти приликом потписивања Уговора добију износ средстава који је намењен за годину стипендирања.

Петковић – продекан Економског факултета у Београду. Међутим, убрзо је промењен правилник (закон) о школовању студената у иностранству, где је старосна граница кандидата спуштена на ненавршених 25 година живота. Ово правило није важило само за студенте медицине који су могли имати 28 година (Службени гласник, 2005: 64).

Непуне три године после његовог оснивања, преименован је у Фонд за младе таленте „Доситеја“ (Службени гласник, 2005: 56, 2008: 71, према: Васојевић и Филиповић, 2017: Васојевић, 2024б) и деловао је при Министарству омладине и спорта (Васојевић и Филиповић, 2017) до 2022. године, од када се налази у оквиру Министарства науке, технолошког развоја и иновација (Весковић-Анђелковић и Васојевић, 2023; Васојевић, 2024б). Тада, августа 2008. године Фонд је образован са циљем стварања могућности за подршку и финансирање школовања и усавршавања младих талената (Службени гласник, 2008: 71; Васојевић, 2024б). Намењена средства за потребе Фонда утврђивана су на основу одлуке о буџету Републике Србије, (у складу са примањима и фискалним могућностима буџета Републике Србије) на предлог Министарства омладине и спорта. Врсте и критеријуме за давање финансијске помоћи утврђује Фонд, на предлог Министарства омладине и спорта. За реализацију одлука Фонда је надлежно Министарство омладине и спорта. Одлуком је прописивано да се сваке године стипендира до 500 најбољих студената са универзитета у Републици Србији, који ће наставити своје школовање на универзитетима земаља чланица Европске уније и Европске асоцијације за слободну трговину (ЕФТА) и на водећим светским универзитетима – висина школарине може износити до 1.250.000,00 динара, за сваку школску годину појединачно (Република Србија, Министарство спорта; Васојевић, 2024б). Приликом формирања фонда при новом Министарству дошло је до именовања нових чланова и руководиоца Фонда. Председница Фонда била је Снежана Самарџић-Марковић, министарска омладине и спорта, док су чланови Фонда били: академик Никола Хајдин – председник Српске академије наука и уметности, Божидар Ђелић – потпредседник Владе и

Министарства за науку и технолошки развој, Диана Драгутиновић – министарка финансија, Жарко Обрадовић – министар просвете, Светозар Чиплић – министар за мањинска и људска права, Небојша Брадић – министар културе. За чланове радне групе именовани су професори са београдског универзитета. Поред структуралне промене дошло је и до конкурсних измена, па је било потребно да кандидати тј. будући студенти другог степена (мастер студије) приликом конкурисања нису старији од 27 година живота, а кандидати за студије трећег степена (докторске студије) нису старији од 29 година живота (Службени гласник, 2014: 64). Из акта о формирању Фонда за младе таленте Републике Србије „Доситеја” не може се сазнати због чега је надлежност Фонда, који има за циљ награђивање, школовање и праћење даровитих ученика и студената, припао под надлежност Министарства омладине и спорта. Међутим данас се на званичном сајту Фонда за младе таленте Републике Србије налази следећи навод: „Фонд за младе таленте Републике Србије налази се у саставу Министарства науке, технолошког развоја и иновација од 2008. године” (Фонд за младе таленте Републике Србије, према: Васојевић, 2024б). Такође, данас на истом сајту Фонда за младе таленте Републике Србије (Фонд за младе таленте Републике Србије) не могу се наћи доступни подаци за наведени период, тј. листе добитника стипендија. За разлику од наведеног, на сајту Министарства омладине и спорта се налазе појединачне листе⁴⁶ добитника стипендија за школске године, тј. за период од 2009. до 2022. године (Васојевић, 2024б). Доступне листе садрже различите податке који се разликују од године до године (као што су: презиме, име, име родитеља, универзитет у иностранству, држава, универзитет у Републици Србији, факултет у Републици Србији – основне студије, степен студија, ранг по листи водећих светских универзитета), па због методолошких ограничења није могуће вршити статистичке

---

⁴⁶ Конкурс за стипендије најбољих студената студија другог и трећег степена на универзитетима земаља чланица Европске уније и ЕФТА и на водећим Светским универзитетима, за школску годину.

анализе. Такође, у домаћој научној литератури нису заступљени подаци који анализирају школовање српских стипендиста, као ни стипендиста фонда „Доситеја” у 21. веку у иностранству (Васојевић и Филиповић, 2017) што се види и истиче у објављеним радовима ауторке (Васојевић и Филиповић, 2017; Васојевић, 2024б).

Анализом доступних података и правних прописа о основању Фонда за младе таленте „Доситеја” не наилази се на податак да Фонд сноси све трошкове школовања студентата⁴⁷ у иностранству. Ово за последицу има да кандидати (стипендисти) сваке године морају аплицирати за стипендију, јер Фонд не предвиђа финансирање целокупног нивоа студија, што је некада био случај и пракса када се радило о школовању владиних стипендиста. На основу доступних података не може се стећи јасна слика о броју стипендиста, јер када се анализирају подаци о награђеним стипендистима, нигде се не врши расподела према критеријуму: нови добитници стипендија и стари добитници стипендија који настављају своје међународно школовање (Васојевић, 2024б; Васојевић и Филиповић, 2017; Весковић-Анђелковић и Васојевић, 2023). У овом случају можемо говорити само о укупном броју додељених стипендија за одређени ниво студија по годинама, али не и о броју добитника.

На основу доступних правних докумената и доступних статистичких података у ранијим истраживањима (Васојевић, 2024б; Васојевић и Филиповић, 2017) приказали смо модел школовања српских студената стипендиста у иностранству у оквиру Фонда за младе таленте Републике Србије – „Доситеја” у 21. веку. На основу тих резултата, а за период 2008–2022. године се може видети да је динамика

---

⁴⁷ Једна повратница овакав модел школовања објашњава на следећи начин: „...ви треба да студирате и живите до јануара тако да је неопходно имати нека властита средства. То сам од својих средстава одвојила и нешто моја породица. Грац је изузетно повољно место за живот што се европских дестинација тиче, јефтинији је од Беча. И ова стипендија коју смо добили мени је могла да покрије 10 месеци студија, нисам морала прве године да радим и могла сам да се сконцентришем на учење језика који нисам знала.” (Подаци су добијени из пројекта „IS-MIGaIN”. Фокус група 1, Београд, ж, 30 година).

образовања српских студената у иностранству била у порасту до 2018/19. године, када је дошло до смањења додељених стипендија на годишњем нивоу. За анализиран период (2008⁴⁸–2022. године) Фонд за младе таленте „Доситеја” доделио је 5.443 стипендије⁴⁹ (Весковић-Анђелковић и Васојевић, 2023; Васојевић, 2024б) за школовање српских студената у иностранству. Овај програм предвиђа стипендирање до 500 најбољих студената на годишњем нивоу који се рангирају у складу са Листом водећих светских универзитета” (Фонд за младе таленте Републике Србије), па прописан максимални број стипендија био је остварен само за школску 2016/17. годину, док је у 2014/15. било додељено 498 стипендија, а 2015/16. 499 стипендија. Мањи број додељених стипендија (за 2020/21. – 347 стипендија, а за 2021/22. – 332 стипендије) у претходним истраживањима повезујемо са избијањем пандемије што је у корелацији са резултатима и других аутора (Apsite-Berina et al., 2023; Васојевић, 2024б). Међу посматраном популацијом српских стипендиста који се школују у иностранству, најзаступљеније су стипендисткиње са 55,6%, док 44,45% добитника стипендија чине мушкарци (Васојевић, 2024б). Већа заступљеност жена у популацији српских стипендиста (повратника) у односу на мушкарце је забележен и у ранијим истраживањима (Vasojević, Kirin & Marković, 2018; Васојевић, Крњић и Крин, 2018). Овакав податак, присуство већег броја жена међу популацијом међународних студената, запажа и ауторка Лостере (Lostetter, 2010), као и аутори (Luo & Jamieson-Drake, 2015) који су анализирали популацију међународних студената у САД-у за Италију (Di Pietro & Page, 2008), Аустрију, Немачку, Холандију и Швајцарску (Netz, 2015) (Васојевић, 2024б). Ови подаци се на основу иностраних резултата могу тумачити и на начин да су „жене више заинтересоване за учење о новим културама, а мушкарци траже брзи улазак

⁴⁸ Прве три године нису обухваћене анализом (2005–2008), јер о овој популацији не постоје подаци.

⁴⁹ Представљени подаци се посматрају као број додељених стипендија, а не као број стипендиста. Неки стипендисти су добили стипендију за различите нивое студија, а не воде се као један добитник.

на тржиште рада, уместо да потенцијално продуже студије кроз студирање у иностранству” (Netz et al., 2020: 32; Васојевић, 2024б: 140). Данас, српски студенти стипендисти стипендију, „у највећем броју, користе за стицање дипломе из области техничко-технолошких наука (34,0%), друштвених наука (30,0%), природно-математичких наука (17,7%), уметности (14,0%), медицинских наука (3,7%)” (Васојевић, 2024б: 140). Посматрана популација према нивоу студија указује да више од половине (61,0%) стипендиста користи стипендију за други степен студија, мастер програме, док 37,0% користи стипендију за трећи степен студија (докторски, постдокторски програми) (Васојевић, 2024б). Ранија истраживања (Васојевић, 2024б) су показала да су добијени подаци у корелацији са бројем година проведених изван Србије, па је 46,8% студената боравило само годину дана на школовању у иностранству (Васојевић, 2024б), док је две године провело у иностранству 34,3% стипендиста, три године 11,2%, четири године 4,6%, а за остале године фреквенције су испод 1, 0%.

Највећи број српских студената стипендиста из узорка „Доситеја” континуирано пре одласка на школовање у иностранство завршава неки ниво студија на неком од факултета Универзитета у Београду (68,1%), као највећем универзитетском центру. Затим следе студенти који су се школовали на неком од факултета Универзитета у Новом Саду (23,4%), док је 3,7% стипендиста своје школовање завршило на неком од факултета Универзитета у Нишу. Потом следи заступљеност студента који долазе са факултета који су у саставу Универзитета у Крагујевцу са 1,9% и 2,7% добитника стипендије пре добијања стипендије за школовање у иностранству школовало се на неком од приватних акредитованих факултета у Републици Србији (Васојевић, 2024б). Оваква алокација забележена је и у претходним истраживањима (Васојевић и Филиповић, 2017; Васојевић, 2024б), па се може сагледати из угла неравномерне регионалне заступљености.

Подаци указују на то да се српски студенти стипендисти највише опредељују за престижне образовне институције које се налазе у Немачкој (16,3%), то су затим Италија (14,2%),

Швајцарска (12,4), Аустрија (8,0%) и Француска (7,5%), док су за друге земље заступљене мање фреквенције (погледати: Васојевић, 2024б: 142). У наведеном периоду (2008–2022) српски студенти су боравили у чак 42 земље (погледати: Васојевић, 2024б). Овде се ради о глобално оријентисаном програму који је једносмеран, тј. програм нуди само једну земљу⁵⁰ као одредиште. Када се говори о образовним културним круговима (Васојевић, 2024б; Васојевић и Филиповић, 2017; Трговчевић, 2003) и данас можемо говорити о доминантном европском кругу где се највећи број српских студената стипендиста школује. Они бирају образовне институције које се налазе у Немачкој, Аустрији, Француској, Италији итд. На основу података који су посматрани у претходним поглављима, и података из 21. века, уочава се значај ових европских земаља у формирању образовне српске интелигенције током историје. Међутим, с друге стране треба узети у обзир и податак да се данас српски стипендисти опредељују баш за ове земље из разлога постојања Шангајске листе најпрестижнијих факултета на којој су рангирани факултети наведених земаља које српски студенти препознају као важну дестинацију за стицање међународне дипломе (Васојевић, 2024б). Такође, Фонд за младе таленте „Доситеја“ даје предност овим факултетима, „па када студенти подносе своје апликације, приликом рангирања, у предности су они студенти који су се определили за стицање знања на неком од универзитета са Шангајске листе (Васојевић, 2024б: 143; Васојевић и Филиповић, 2017: 198), као и студенти који се опредељују за факултете са листе високошколских установа из области уметности (Васојевић, 2024б). У ранијим истраживањима Васојевић (2024б) уочили смо да се „програм стипендије Фонда за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“ налази у недефинисаном академском простору, негде између развоја, образовања и јавне дипломатије“ (Васојевић, 2024б: 144), где овакав модел

---

⁵⁰ У претходним истраживањима код 0,4% (Васојевић, 2024б) стипендиста из посматране популације забележен је боравак у више од једне земље. Иако се ради о статистички малом броју, овај феномен треба детаљније посматрати у неким даљим истраживањима. Очигледно се ради о стипендистима који су користили стипендију за различите нивое студија.

препознају и инострани аутора који проучавају повезаност академске мобилности и меке дипломатије (Kent, 2018). Међутим, у програму Фонда, тј. стипендија „Доситеја” носи факторе који је категорису као међународну стипендију, јер се препознају национални интереси, где Влада Републике Србије жели да попуни одређене вештине или друге недостатке на тржишту рада, где су стипендисти охрабрени да буду у земљи донатора (Kirkland, 2018). Улагање у образовање резултира бољим знањем и вештинама, што додатно обезбеђује повећан успех на тржишту рада, продуктивност на радном месту, и социоекономски развој на нивоу земље (Jonbekova, 2023). Такође, уочена је и димензију „заслуга” коју страни аутори дефинишу као – „Стипендија се додељује најспособнијим кандидатима, без обзира на њихово лично порекло или могући утицај на национална обележја” (Kirkland, 2018; Васојевић, 2024б: 146). На овај начин подстиче се академска миграција чиме се омогућава непрекидан прилив високообразованих кадрова и проток нових научних резултата. С друге стране, откривени су и скривени „проблеми” који се односе на начин праћења стипендиста, тј. евиденцију српских студената стипендиста који се школују у иностранству. У структури „праћења” појављује се категорија⁵¹ – „нејасан статус стипендисте”. Ови подаци забележени су у документу који је издао Фонд за младе таленте РС „Доситеја” 2014. године (Министарство омладине и спорта, 2014), као и у истраживању ауторке (Васојевић, 2024б). Овакво стање једним делом може утицати на системски губитак међународно образоване елите.

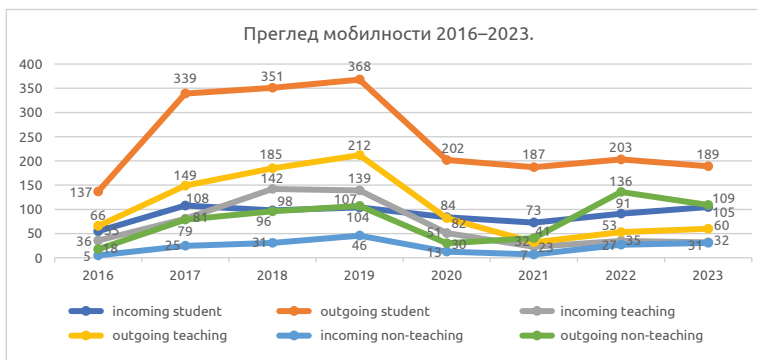
Фонд за младе таленте Републике Србије „Доситеја” на годишњем нивоу додељује највећи број стипендија за студенте ван земље, али морамо истаћи и значај иностраних донатора који су важни за школовање српске елите у међународном простору у 21. веку. Један од најзаступљенијих је фонд у оквиру Еразмус програма. У периоду 2016–2023. године 1.976 српских студената Универзитета у Београду користило

---

⁵¹ Праћење стипендиста који се школују у иностранству Фонд дефинише у пет категорија: запослен у Србији, запослен у иностранству, студира, незапослен, нејасан статус.

је стипендију за боравак и усавршавање на иностраним факултетима (График 4). Док је, у истом периоду, 839 наставника, који су запослени у склопу београдског универзитета, било на усавршавању у иностранству (График 4).

График 4. Преглед мобилности за Еразмус програме 2016–2023. година: Београдски универзитет (број додељених стипендија)

Извор: Канцеларија за међународне односе Универзитета у Београду⁵²

Важно је напоменути да се српски студенти, нарочито постдипломци, данас школују у иностранству и као стипендисти фондација попут DAAD⁵³, Конрад Аденауер⁵⁴ фондације (Весковић-Анђелковић и Вasoјевић, 2023) и владе 14 земаља⁵⁵. Међународне стипендије, владе других земаља⁵⁶, додељују се на основу билатералних споразума које је

⁵² Молбе за добијање података је прослеђена званичним путем на мејл Универзитета у Београду, Сектор за међународну сарадњу. Дана 4. 5. 2022. и 13. 5. 2024. добијени су подаци путем мејла од стране представника Канцеларије за међународне односе.

⁵³ Годишња листа студената стипендиста и листа за мобилност истраживача и наставног особља може се видети: <https://www.daad.de/en/> (приступљено: 12. 5. 2024).

⁵⁴ KAS – стипендија за школовање наших студената у иностранству.

⁵⁵ Народна Република Кина, Руска Федерација, Пољска, Украјина, Индонезија, Мађарска, Румунија, Бугарска, Кореја, Јапан, СД Баварска, Велика Британија, Словачка и Иран.

⁵⁶ Поред страних влада и фондација, стипендије објављују и поједини инострани универзитети, а уз сагласност владе одређене државе. Видети: Међународне стипендије за студенте из Србије.

Министарство просвете потписало са другим државама (Република Србија, Министарство просвете, Међународне стипендије за студенте из Србије). Ове стипендије додељују се за све нивое студија (основне, мастер, докторске студије), углавном су намењене за студенте, а неретко и за запослене у јавном сектору, као и за боравак истраживача у трајању од неколико месеци, али и за курсеве за учење страних језика (Република Србија, Министарство просвете).

4. ШКОЛОВАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА (СТИПЕНДИСТА) НА СРПСКИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА У 21. ВЕКУ

На основу претходних разматрања, као и навода ауторке Човић (Čović, 2019) школовање међународних студената (стипендиста) на српским универзитетима може се пратити од средине 20-их година прошлог века (Čović, 2019; Васојевић, 2022). Тада је Министарство образовања и религија (Čović, 2019; Васојевић, 2024а; Васојевић, 2022а) препознало значај меке дипломатије и улогу међународних студената у развоју академске заједнице. Тадашњи програм стипендирања страних студената био је један вид стратешког плана који је требало да допринесе развоју и унапређењу високог образовања кроз међународну димензију. Међународни студенти су углавном користили стипендије које су се бавиле темама везаним за југословенску културу, где су усавршавали српскохрватски или словеначки језик и изучавали књижевност. Међутим, услед отпочињања Другог светског рата, није било могућности да се стипендије реализују (Čović, 2019; Васојевић, 2022а). Своју позицију на глобалном нивоу тражиле су и много супериорније земље, па нарочито после Другог светског рата, академска мобилност студената (научних кадрова) у свету подстицана као део „меке моћи”. На овим темељима своју бољу позицију градила је и америчка страна која је тежила да стекне глобални ауторитет у свету поларизације (Casas, Mohammed & Saleh, 2020; Васојевић, 2022а). Наука је била „алат” који је имао способност да се претвори у реалну или употребљиву моћ (Сарга, 2002, према: Недељковић, 2012).

Све до краја 50-их и почетком 60-их година 20. века у Југославији су постојали „краткорочни програми” стипендирања страних студената који су се мењали у складу са актуелном међународном друштвено-политичком ситуацијом

и спољнополитичком оријентацијом југословенске државе (Васојевић, 2022а; Васојевић, 2024а). Додељивана стипендија била је већа од износа предвиђене стипендије (Службени лист ФНРЈ, бр. 33: 551). У овом периоду, највећи број студената био је из неразвијених земаља Трећег света са азијског и афричког континента, односно из земаља са којима су били успостављени блиски политички односи (Васојевић, 2024; Bondžić, 2014). Као решење, од стране тадашње Владе, 1960. године, изнедрена је Савезна комисија за културне везе са иностранством, а потом 1968. године основана је и Комисија за сарадњу са иностранством у области културе, науке и образовања (Васојевић, 2022а).

Остварени резултати на пољу међународне научне и културне сарадње, уз техничку сарадњу иницирали су, до оснивања јединственог Републичког завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу (1975. године), (Информативни билтен 1982: 5, према: Васојевић 2022) што је омогућило и потписивање нових билатералних споразума за образовање и обуку (научног) кадра, где су биле доминантне земље у развоју (Васојевић, 2024а). Према подацима Републичког завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу на школовању у периоду од 40. године (1950–1990) је било 15.364 страна држављанина из 119⁵⁷ земаља, а највећи број је забележен током 1980–1984. када је било уписано 6.316 студената, од којих је 4.475 студирало у Београду⁵⁸ (Меридијани, 1990: 74–75), (График 5). У периоду 1950–1990. године дипломирало је 4.736 студената, од тога 625 студента је завршило постдипломске студије,

---

⁵⁷ Најбројни су били студенти из 12 земаља: Алжир, Бугарска, Грчка, Ирак, Јордан, Либан, Нигерија, Палестина, Пољска, САД, Сирија, Судан. Од укупног броја студента у периоду од 1950–1984. године 9.658 студента је било из ових земаља, док је у периоду од 1985–1990. године забележен број од 3.337 студената из ових земаља од укупног броја (Меридијани, 1990: 78).

⁵⁸ У периоду 1950–1984. године 2.079 студента је дипломирало у Београду, 122 у Нишу, у Крагујевцу 24 студента и 64 у осталим градовима. И у периоду од 1985. до 1990. години највећи број страних студената је стекао диплому на неком факултету са седиштем у Београду (1.209), Ниш (139), Крагујевац (5) и остали градови (475) (Меридијани, 1990: 77).

односно стручну специјализацију, 175 је стекло диплому доктора наука, 249 је магистрирало и 201 студент је имао диплому специјалисте за одређену област науке (*isto*, 1990: 74–76). Само током 1982. године, око три хиљаде међународних стипендиста и студената који су се самостално финансирали имали су статус редовног студената, или статус студента који је на усавршавању у нашој земљи (Васојевић, 2022а). Све до 90-их година 20. века, постојали су различити међународни програми у оквиру којих су страни студенти долазили као стипендисти на школовање на домаће универзитете.

График 5. Динамика⁵⁹ уписа међународних студената на српским универзитетима: 1950–1989. године

Извор: Сопствена израда аутора на основу података Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије (Меридијани, 1990:75).

⁵⁹ Постајање статистичких података из овог периода је резултат вођења евиденције од стране Завода за међународну, научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије. На основу Уредбе (*Уредба о начину евиденцирања, садржини и достављању података и информација у области међународне научне, просветне, културне и техничке сарадње*) од 22. фебруара 1976. године, коју је усвојило Извршно веће Скупштине СР Србије, сви учесници у међународној, научној, просветној, културној и техничкој сарадњи били су у обавези да достављају податке (*Информативни билтен*, 1979: 42–45; *Информативни билтен*, 1978: 35).

4.1. ВЛАДИНЕ СТИПЕНДИЈЕ ЗА ШКОЛОВАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА У СРБИЈИ

Србија са дугом традицијом школовања својих студената (стипендиста) у иностранству са једне стране, и одлива мозгова током деведесетих година због политичке и економске кризе у нашој земљи с друге стране (Предојевић-Деспич, 2017; Васојевић, Крњић и Кирић, 2018) препозната је у свету као земља „извоза“ и „одлива мозгова“. Међутим, као и друге „извозне“ и мале земље, Влада Републике Србије је последњих година уложила напоре да „привуче“ међународне студенте. Традиција школовања страних студената стипендиста на Универзитету у Србији обновљена је на иницијативу Владе Републике Србије 2010. године кроз пројекат „Свет у Србији“. Овај пројекат омогућио је Србији да прима међународне студенте из иностранства тј. пројекат „Свет у Србији“ додељује стипендију Владе Републике Србије кандидатима из држава чланица и држава посматрача Покрета несврстаних земаља (ПНЗ) а из 127 држава Африке, Азије, Централне и Јужне Америке (Република Србија, Министарство просвете, науке и технолошког развоја) кроз облике билатералне сарадње где страни партнер, тј. влада стране државе или надлежни органи државе учеснице пројекта предлажу студенте који могу бити корисници стипендије. Реализацијом пројекта управља Министарство просвете⁶⁰. Међутим, поред овог Министарства учествују и Министарство спољних послова, Министарство унутрашњих послова, Министарство здравља и Агенција за квалификације Републике Србије у складу са законом као и Универзитети Републике Србије и друге институције према потребама студената (Република Србија, Министарство просвете, науке и технолошког развоја). Овај пројекат је привлачан студентима због финансијског пакета (Васојевић, 2022а) којим су покривени академски трошкови и трошкови живота. Конкретно, пројекат покрива трошкове припремне наставе српског језика (онлајн курс и интензиван курс српског језика након

---

⁶⁰ До 2022. Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

доласка у Републику Србију), трошкове студирања: школарину, смештај и исхрану у систему студентског стандарда Републике Србије, здравствено осигурање до 26 године старости⁶¹, боравишну визу, признавање средњошколских и високошколских диплома, као и новчану стипендију у износу од 15.000,00 динара месечно за додатне трошкове живота (Васојевић, 2022а), тј. за трошкове градског превоза, учбеника и радних материјала у току студија.

Овај пројекат намењен је страним студентима из земаља ПНЗ старости од 18 до 35 година (Васојевић, 2022а), тачније, студенти млађи од 21 године могу бити уписани на студије првог степена⁶² – основне академске студије, основне струковне студије, док студенти старости од 25 година могу бити уписани на програме специјалистичких струковних студија првог степена и на студије другог степена⁶³ – мастер академске студије, мастер струковне студије, специјалистичке академске студије⁶⁴, а студенти старости до 35 година могу бити уписани на студије трећег степена – докторске академске студије.⁶⁵

Пројекат „Свет у Србији“ се реализује кроз две тачно дефинисане фазе. У првој фази стипендисти су у обавези да похађају онлајн курс српског језика (ниво А1). „Након положеног теста, по доласку у Републику Србију стипендисти имају

⁶¹ Овде повезати са нашим законом.

⁶² За упис на основне академске/струковне студије кандидат мора да има стечено средње образовање у четворогодишњем трајању.

⁶³ У обиму од 60 ЕСПБ бодова, кандидат мора да има одговарајућу диплому високошколске установе која се стиче на основним академским студијама са најмање 240 ЕСПБ бодова, односно одговарајућу диплому високошколске установе у трајању од четири године; у обиму од 120 ЕСПБ бодова, кандидат мора да има одговарајућу диплому високошколске установе која се стиче на основним академским студијама са најмање 180 ЕСПБ бодова.

⁶⁴ За упис на специјалистичке/мастер струковне студије кандидат мора да има одговарајућу диплому високошколске установе која се стиче на основним струковним студијама најмање 180 ЕСПБ бодова.

⁶⁵ За упис на докторске академске студије кандидат мора да има одговарајућу диплому високошколске установе која се стиче на мастер академским, односно интегрисаним академским студијама, најмање 300 ЕСПБ бодова, односно завршених пет година академских студија.

интензивну наставу српског језика у трајању од 720 часова (један семестар). Док стипендисти пројекта који познају српски језик не похађају курс већ полажу тест из српског језика како би стекли услов за упис на студије. Стипендисти пројекта који познају српски језик, полажу пријемни испит у септембарском уписном року и уписују жељене студије” (Република Србија, Министарство просвете, науке и технолошког развоја). Друга фаза пројекта предвиђа похађање жељених студијских академских програма на српском језику или наставом на српском језику уз могућност консултације на енглеском језику на високошколским установама чији је оснивач Република Србија, а које су у саставу Универзитета у Београду, Универзитета у Новом Саду, Универзитета у Крагујевцу и Универзитета у Нишу (Република Србија, Министарство просвете, науке и технолошког развоја).

Такође, анализом доступних прописа (*Службени гласник РС*, бр. 55/05, 71/05, 101/07, 16/11, 68/12), у претходним истраживањима уочили смо да је пројекат „Свет у Србији” један од приоритетних програма Владе Србије у области високог образовања, где школовање међународних студената стипендиста има за циљ (Васојевић, 2024а):

„Унапређење и развој културне дипломатије за побољшање брендирања Србије у очима света пружањем разумевања културе и образовног система у Србији, посебно високог образовања што произилази из: „...Пројекат има непроцењив значај за промовисање Републике Србије у свету и то не само у области образовања.”

Допринос развоју људских ресурса код земаља корисника. Ово се читава кроз податак да студенти корисници стипендије Владе Републике Србије нису у обавези да након школовања остану у донаторској земљи, већ им се пружа могућност да се након школовања врате у матичну земљу или неку трећу земљу где се укључују у друштвено радне токове.

Подстицај дубљег културног разумевања међу земљама донатора и корисника, а из програма се може видети у следећем делу: „...Утисак који стипендисти понесу из наше

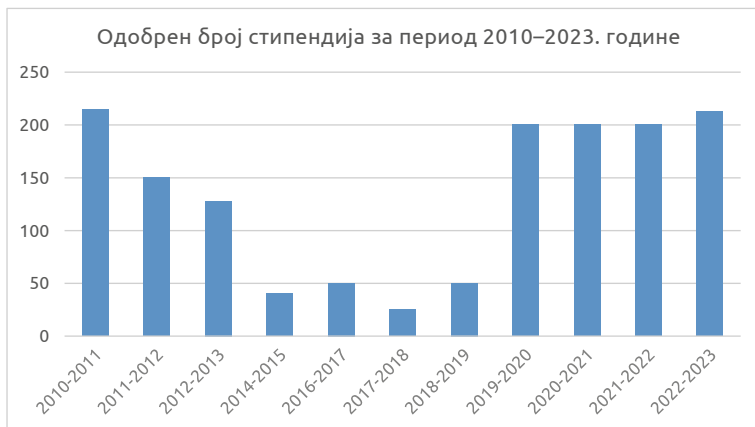
у своје земље представља значајан допринос међународној сарадњи, а посебно у домену одржавања пријатељских веза са државама чланицама и посматрачима ПНЗ”.

Подршка јачању репутације српских универзитета на међународном нивоу која се остварује кроз академску мобилност студената где долази до међународне конкурентности и боље пласираности универзитета на међународним листама” („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – одлука УС и 72/12, 7/14 – одлука УС, 44/14 и 30/18 – други закон: према Васојевић, 2024а: 205–206). Пласман високообразоване установе на светској ранг-листи је јак ефекат који утиче на одлуку међународног студента када се одлучује за школовање у иностранству. Међутим, аутор (Ворке, 1997) запажа да се студенти суочавају са степеном информационе асиметрије приликом одлучивања о томе где ће студирати, па владе и образовне институције треба, осим побољшања свог пласмана на светским ранг-листама који виде као дугорочни циљ, да се концентришу и на краткорочне активности које ублажавају такву асиметрију (Ворке, 1997). На пример у Пољској, која има мали број међународних студената, 40 најбољих универзитета у земљи организовало је конзорцијум који је покренуо информативну кампању, што је утицало да се број долазних студената повећа за 30% (Siwinska, 2009).

Такође, пројекат „Свет у Србији” има за циљ и „Јачање (међународних) односа и сарадњу међу земљама корисника и донатора ... велики број земаља које су обухваћене Пројектом није признало, или је повукло, или се очекује да ће повући признање независности тзв. Косова” („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – одлука УС и 72/12, 7/14 – одлука УС, 44/14 и 30/18 – други закон: према Васојевић, 2024а: 206).

Последњих година број међународних студената који се школују у оквиру пројекта „Свет у Србији” расте (Васојевић, 2024а; Васојевић, 2022а) што показују и статистички подаци о броју одобрених стипендија од стране Владе Републике Србије по годинама (График 6).

График 6. Број одобрених стипендија Владе Републике Србије за школовање међународних студената стипендиста на универзитетима у РС: пројекат „Свет у Србији“ 2010–2023. година

Извор: Сопствена израда аутора на основу података добијених од стране представника Министарства просвете,⁶⁶ Групе за аналитику и развој високог образовања.

Статистички подаци указују да је у периоду од школске 2010/11. до 2022/23. године Влада Републике Србије одобрила 1.471 стипендију (Васојевић, 2024а). Међутим, са друге стране, с обзиром на то да до данас није урађено ниједно системско истраживање, као и да надлежне институције и министарства не поседују целовите податке за период од када се реализује пројекат, не можемо говорити о укупном броју међународних студената стипендиста који су се школовали и који се школују на Универзитетима у Републици Србији за наведени период.

С обзиром на то да се пројекат реализује кроз две фазе, како би добили јасну слику о „академско-стипендијској путањи“ студената стипендиста који се школују у Србији у оквиру пројеката „Свет у Србији“, било је потребно анализирати обе

⁶⁶ Молба за добијање података је прослеђена званичним путем на мејл Сектора за међународну сарадњу и европске интеграције, Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Дана 8. 7. 2022. добијени су подаци путем мејла од стране представника за међународну сарадњу и европске интеграције. Такође, Молба за добијање података је прослеђена званичним путем на мејл Министарства просвете. Дана 30. 8. 2023. добијени су подаци на састанку са представницима Групе за аналитику и развој високог образовања.

фазе, тј. процеса кроз који ови студенти стипендисти пролазе. Такође, посматрање обе „фазе“ омогућава нам да донекле стекнемо слику о броју међународних студената стипендиста који су започели процес академске миграције. Приликом доласка у Србију потенцијални студенти стипендисти се смештају у студентска одмаралишта, где започињу са адаптационим периодом и интензивним курсем учења језика. У надлежности Министарства просвете, тј. Установа студентског и ученичког стандарда је обезбеђивање смештаја, хране и реализовање наставе за будуће стипендисте. Такође, током ове прве фазе пројекта стипендисти имају обезбеђену стипендију, здравствену заштиту и административну подршку од стране координатора пројекта. На основу доступних података за период 2019–2023.⁶⁷ може се видети да број студената последњих година расте, па је тако 2019. године кроз прву фазу прошло 45 студената, док је 2020. године било 94 студента, а од 2021. године тај број рапидно расте, тачније: 2021. године 127, 2022. године 205, 2023. године 196 студената је прошло кроз прву фазу пројекта. Ови подаци су у корелацији са бројем одобрених стипендија на годишњем нивоу од стране Владе Републике Србије. Овом анализом је мапирано 622 студента из 69⁶⁸ земаља. Најбројнији су студенти из Републике Гане (52),

⁶⁷ Током рада на пројекту „IS-MIGaIN“, руковођења радним пакетом, радом на реализовању других пројектних активности у комуникацији са представницима Установа студентског одмаралишта „Београда“, дана 8. 12. 2023. године добијени су подаци за наведени период.

⁶⁸ Демократска Република Конго; Јамајка; Папуа Нова Гвинеја; Република Гана; Република Гвинеја Бисао; Република Зеленортска Острва; Република Кенија; Република Суринам; Демократска Социјалистичка Република Шри Ланка; Туркменистан; Вишенационална Држава Боливија; Држава Палестина; Држава Еритреја; Исламска Република Иран; Краљевина Есватини; Либанска Република; Малдивска Република; Република Вануату; Република Албанија; Република Екваторијална Гвинеја; Република Индонезија; Република Јужни Судан; Република Јужна Африка; Република Кабо Верде; Сејшелска Острва; Република Сијера Леоне; Савезна Република Нигерија; Савезна Република Сомалија; Света Луција; Сиријска Арапска Република; Република Ангола; Аргентинска Република; Исламска Република Мауританија; Краљевина Мароко; Република Бурунди; Република Гватемала; Република Замбија; Република Зимбабве; Република Нигер; Република Парагвај; Република Сијера Леоне, Република Уганда; Савез Комора; Тоголошка Република; Туниска Република; Федерација Сент Китс и Невис; Република Куба; Република Мозамбик;

Анголе (48), Демократске Републике Конга (47), Краљевине Есватини (47), Републике Суринама (45), Исламске Републике Ирана (35). Такође, ови подаци указују да у периоду глобалне „кризе“, тј. у периоду избијања пандемије није дошло до пада међународних студената који су долазили у Србију, што је забележено на глобалном нивоу када се говори о међународном образовању (Aspите-Вегине et al., 2023; Васојевић, 2024а).

С обзиром на то да друга фаза подразумева укључивање студената стипендиста у академске токове, тј. уписивање на жељене факултете након положеног теста српског језика приступили смо анализи доступних података од стране ресорног Министарства просвете како би установили за које студије се опредељују студенти стипендисти, као и који број студената је уписан после прве елиминационе фазе. Међутим, наишли смо на одређена ограничења, тачније, надлежно Министарство располаже само делимичним подацима⁶⁹ за период од 2017–2022. године. На основу доступних података за наведени период у систему школовања се налази 475 студената, где су најзаступљенији студенти стипендисти који су уписани школске 2021/22. године 141 студент, 2022/23. 207 студената и 2020/21. 65 студената. У узорку је мапирана 61 земља и овај податак је у корелацији са мапираним узорком из прве фазе пројекта. Највећи број уписаних студената је из Републике Конга (44), Републике Гане (42), Исламске Републике Ирана (30), док су остале фреквенције испод 30 студената по демографској расподели. Присуство великог броја стипендиста из одређене земље се може посматрати као мигрантска мрежа, па у страниој држави ова „мрежа“ може деловати и као подстицај за миграцију, пружајући осећај друштвене подршке и упознавања у новој животној средини

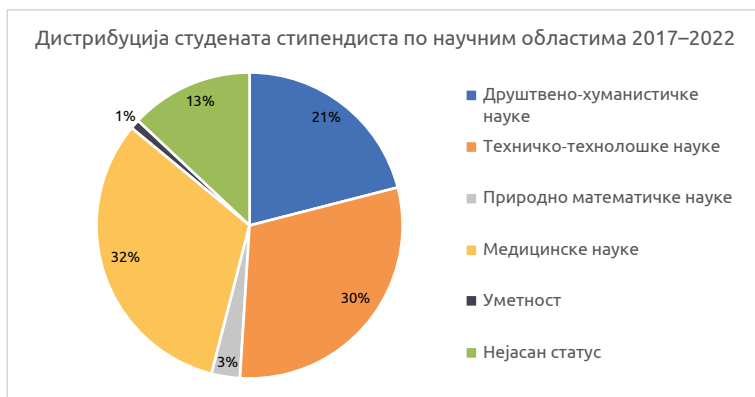
Република Чиле; Азербејџанска Република; Габонска Република; Демократска Република Сао Томе и Принсипе; Киргиска Република; Народна Демократска Република Алжир; Република Белорусија; Република Бенин; Република Мали; Република Обала Слоноваче; Република Јерменија; Јужноафричка Република; Сједињене Мексичке Државе; Република Боцвана; Република Гамбија; Република Гватемала; Република Камерун; Република Намбија; Република Таџикистан; Република Хондурас.

⁶⁹ Подаци добијени од стране представника Министарства просвете, 30. 8. 2023. године.

(Lu et. al., 2019). Међутим, с друге стране, када се међународни студенти који студирају у иностранству посматрају као „неформални културни амбасадори” (Khan, Ahmad & Fernald, 2020; Akli, 2012), студенти морају путовати у иностранство појединачно, а не као група (Васојевић, 2022а), јер групе било које националности имају тенденцију да буду мање отворене за интеракцију изван заштитног круга (Akli, 2013).

С обзиром на то да пројекат „Свет у Србији” предвиђа уписивање студената на четири Универзитета, занимљиво је да се скоро сви студенти стипендисти опредељују да студирају на Универзитету у Београду (456), док је само 11 студената уписано на Универзитет у Новом Саду и 2 студента на Универзитет у Крагујевцу. Студенти стипендисти из ове популације се у највећем броју опредељују за студије медицине (151), програме на Факултету организационих наука (61), потом следи Факултет политичких наука (44), као и Економски факултет (38), док се на осталим факултетима који су у склопу Универзитета у Београду број студената стипендиста креће од једног студента стипендисте до двадесетак студената стипендиста који су уписани. Због великог диспаритета узорка у односу на уписани факултет, груписали смо популацију по научним областима (График 7).

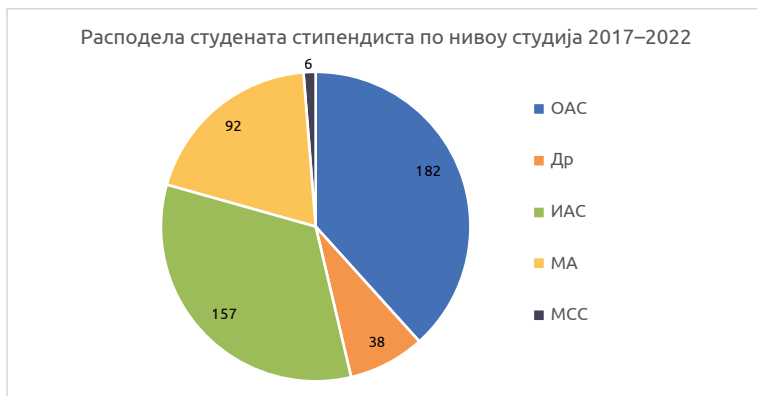
График 7. Дистрибуција студената стипендиста по научним областима (%): пројекат „Свет у Србији” 2017–2022. године

Извор: Сопствена израда аутора на основу података добијених од стране представника Министарства просвете, Групе за аналитику и развој високог образовања.

Највећи број студената стипендиста из доступне популације је уписан на основне академске студије⁷⁰ (182) и интегрисане академске студије (156)⁷¹, а потом следе остали нивои студија (График 8).

График 8. Број студената стипендиста према нивоу студија: пројекат „Свет у Србији“ 2017–2022. године

Др – у обиму од 180 ЕСПБ бодова; МА – у обиму од 60 ЕСПБ бодова; МА – у обиму од 120 ЕСПБ бодова; МСС – у обиму од 60 ЕСПБ бодова.

Извор: Сопствена израда аутора на основу података добијених од стране представника Министарства просвете, Групе за аналитику и развој високог образовања.

Поред пројекта „Свет у Србији“ одређени број страних студената у Републици Србији се школује у оквиру билатералних споразума о сарадњи у области образовања које је Република Србија закључила са 12 других држава⁷². За ове

⁷⁰ ОАС – у обиму од 180 ЕСПБ бодова; ОАС – у обиму од 240 ЕСПБ бодова.

⁷¹ ИАС – у обиму од 300 ЕСПБ бодова; ИАС – у обиму од 360 ЕСПБ бодова.

⁷² Грчка (за последипломске студије или истраживачки рад у укупном трајању од 20 месеци. Најкраће трајање стипендије може бити 5 месеци, а најдуже 10 месеци); Италија (3 стипендије за стручно усавршавање (једносеместрално); Бугарска (стипендије за последипломске студије, специјализације и научна истраживања у укупном трајању од 12 месеци); Руска Федерација (28 стипендија за основне, мастер и докторске студије и стручно усавршавање); Румунија (15 месеци за стручно усавршавање); Пољска (за научно усавршавање, у укупном трајању до 40 месеци годишње, на период од 1 до 9 месеци за научне кадрове); Словачка (стипендије за део студија на високошколским установама првог и другог степена или студијама трећег степена (докторским студијама)

стипендије, Министарство просвете објављује конкурс једном годишње за наредну академску годину (Министарство просвете). Ове стипендије такође обухватају финансијски пакет (бесплатно усавршавање; новчани износ стипендије; бесплатну услугу смештаја и исхране у установама студентског стандарда; основно здравствено осигурање у складу са прописима и међународним споразумима; бесплатну боравишну визу; бесплатно признавање средњошколских диплома; бесплатно признавање високошколских диплома) (Република Србија, Министарство просвете). Као један од најзаступљенијих је и фонд у оквиру Еразмус програма. У периоду 2016–2023. године 718 страних студената користило је стипендију, боравак и усавршавање на неком од факултета Универзитета у Београду (График 4). У истом периоду 538 страних наставника (научника) из иностранства је било на усавршавању на неком од факултета Београдског универзитета (График 4).

С обзиром на то да не постоји системско праћење међународних студената у Републици Србији, да не постоје јединствене базе, ради стицања целовитије слике о броју међународних студената који се школују, тј. који су уписани на некој високошколској установи у Републици Србији у овој анализи су коришћени додатно обрађени подаци Републичког завода за статистику Србије, тј. Групе за статистику високог образовања, науке и културе⁷³ за период 2016–2022. године.

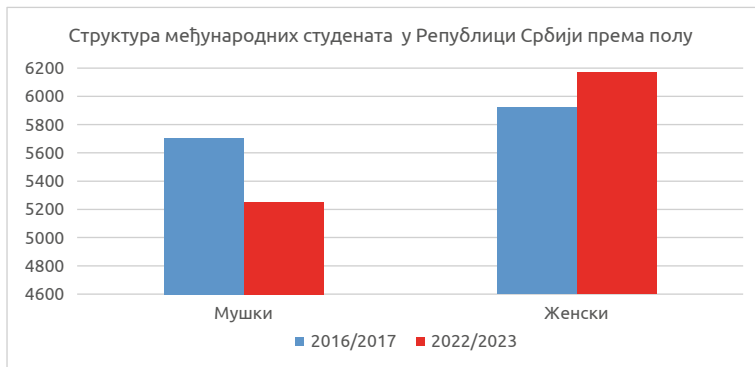

у укупном трајању од тридесет шест месеци годишње, за период од најмање 3 месеца); Словенија (до 18 месеци стипендија за постдипломске студије, у трајању од 3 до 6 месеци за кандидате старости до 26 година); Кина (десет стипендија (основне, мастер и докторске); Република Кореја (усавршавање у трајању од 24 месеца (најкраће 3 месеца, а најдуже 12 месеци) (Министарство просвете, Стипендије страним држављанима на основу билатералних споразума).

⁷³ Молба за добијање података (број страних студената који се школују у Србији, тј. број страних студената по следећој расподели: универзитети, факултети, научне области, матична земља, начин финансирања, пол, за период 2011–2023) прослеђена је званичним путем на мејл Републичког завода за статистику Србије. За полазну годину посматрања података одабрана је година реализовања пројекта „Свет у Србији“. Дана 16. 8. 2023. добијени су подаци путем мејла од стране представника Групе за статистику високог образовања, науке и културе. Тражени подаци у целиности су добијени само за период школске 2016–2021. године. Такође, допуна података за 2022/23. годину је добијена 6. 6. 2024. Подаци за

График 9. Број међународних студената у Републици Србији према полу: школска 2016/2017. и 2022/2023. године

Извор: Собствена израда аутора на основу података добијених од стране представника Републичког завода за статистику Србије, Група за статистику високо образовање, науку и културу.

Наиме, приликом обраде података за високо образовање Републике Србије издвојене су категорије: укупан број студената по дистрибуцији пола, статусу студента, високошколској установи, држављанству земље студента. Док, приказани подаци за све високошколске установе, за период 2016/17. и 2022/23. дати су за оне факултете где се налазило 20 и више студената страних држављана, као и за државу порекла из којих су дошли страни студенти. Година 2016/17. је одабрана као прва година која може бити упоредива са тренутно доступним подацима. Прикупљеним подацима за школску 2016/17. годину мапирано је 11.627 међународних студената који се у тренутку евиденције школују на некој високообразовној установи у РС, док је у 2022/23. години уписано 11.419 међународних студената на некој од високошколских установа Републике Србије. Посматрани подаци у односу на полну структуру указују на то да се током школске 2016/17. године јавља уједначени узорак, док у школској 2022/23. години нешто више од половине међународних студената који имају статус студента у Републици Србије чине жене (54%) (График 9).

раније периоде нису добијени, јер методологија праћења није упоредљива. Такође, подаци после 2022/23. године нису доступни.

Најзаступљеније земље порекла међународних студената у Србији 2016/17. године биле су Либија, Уједињени Арапски Емирати, Немачка, САД, Грчка, Саудијска Арабија, Руска Федерација, Сирија, као и највећи број студената из бивших југословенских република – Босна и Херцеговина, Република Црна Гора, Хрватска, Словенија. У овом временском периоду у Србији су боравили међународни студенти из 110 земаља. С друге стране, током 2022/23. године примећује се диверзификација матичних земаља међународних студената који се школују у Републици Србији, где је број повећан на 128 земаља. У овом периоду водеће земље порекла међународних студената који бораве у Србији биле су: Руска Федерације, Либија, Кина, Иран, САД, Сирија, Суринам, Белорусија, Мађарска, Индија, Грчка, Ирак, као и земље бивших југословенских република – Хрватска, Словенија, Босна и Херцеговина и Република Црна Гора. Студенти из бивших југословенских држава чине око 69% међународних студената од укупне посматране популације. Када се посматра целокупна популација уписаних студента од школске 2016/17. до 2022/23. године уочава се пораст студената из афричких земаља, што се може повезати са постојањем владиног пројекта „Свет у Србији“, као и отворености наше земље према малим и неразвијеним земљама. Такође, велики број студената из бивших југословенских република може се објаснити и постојањем пројекта „Срби за Србе из региона“, који се реализује од 2010. године⁷⁴ (Службени гласник РС, број 88/09; Службени гласник РС, бр. 4/11 и 14/11) и намењен је за све нивое студија. Овај пројекат се налази под надлежности Министарства науке Републике Србије, где се у складу са Стратегијом очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону (Република Србија, Министарство просвете, Конкурс за доделу стипендија „Србија за Србе из региона“ за школску 2023/2024. годину), додељују стипендије за младе припаднике српске националне

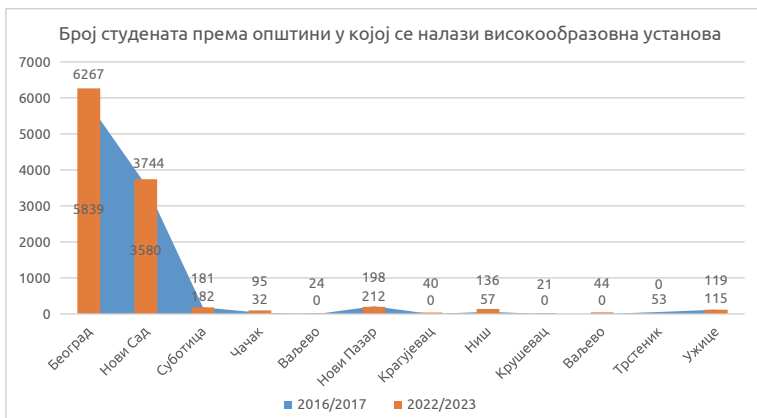
⁷⁴ У школској 2022/2023. години је било понуђено 80 стипендија, а током 2019/2020. само 18. С обзиром на то да не постоје научна истраживања, а ни доступни статистички подаци за ову популацију, није могуће давати закључке о броју додељених стипендија за период 2010–2024.

заједнице из држава у региону. Овај пројекат је дефинисан на исти начин као и пројекат „Свет у Србији“, само у овом случају важи и примењује се на популацији „Срби из региона“. Под овом синтагмом „Срби из региона“, а у складу са Законом о дијаспори (Службени гласник РС, број 88 од 28. октобра 2009. године), подразумевају се припадници српског народа који живе у Републици Словенији, Републици Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Републици Северној Македонији, Румунији, Републици Албанији и Мађарској (Република Србија, Министарство просвете, Конкурс за доделу стипендија „Србија за Србе из региона“ за школску 2023/2024. годину). На овај начин долази до очувања њиховог идентитета (језика, културе, вере, традиције и обичаја).

Посматрано према врсти статуса који студент може имати, овде се не уочава статистички значајна разлика, па имамо готово уједначен узорак међународних студената који су у школској 2016/2017. и 2022/2023. години имали статус буџетског студента који се финансира из буџета државе и статус самофинансирајућег студента који сам сноси трошкове школовања. Највећи број међународних студената континуирано је уписано на факултетима који се налазе у склопу Универзитета у Београду, као и на високообразовним институцијама које за седиште јединице локалне самоуправе имају град Београд. Међутим, последњих година се уочава пораст студената за град Нови Сад, где се уписују ови студенти, док су подаци за остале универзитетске градове релативно мали (График 10). Ови подаци су у корелацији са анализираним подацима из пројекта „Свет у Србији“, где је показано да се међународни студенти стипендисти највише опредељују за највећи универзитетски центар у нашој земљи, што је случај и са другим популацијама међународних студената.

Према овим подацима, када се погледа заступљеност у односу на научну област, на Универзитету у Београду највећи број студената је уписан на Факултету медицинских наука, потом следе друштвено-хуманистички факултети (Правни, Економски, Филозофски), док је на Универзитету у Новом Саду највећи број студената је уписан на Факултету техничких наука, и то чак 58%, а потом следи Медицински факултет са 5,46%.

График 10. Број међународних студената према општини у којој се налази високообразовна установа⁷⁵ на којој су уписани страни студенти

Извор: сопствена израда аутора на основу података добијених од стране представника Републичког завода за статистику Србије, Група за статистику високо образовање, науку и културу.

Анализирани, сви доступни подаци показују да Србија све више постаје конкурентно средиште за међународне студенте. Тренутни напори за интернационализацију високог образовања од стране српске владе имају потенцијал да Србију учине још привлачнијом дестинацијом за међународне студенте, посебно из неразвијених земаља, што се очитава кроз анализирани податке. Овакви и слични међународни програми стипендирања пружају могућност студентима земаља са ниским и средњим приходима да наставе школовање у иностранству (Campbell et al., 2021; Јонбекова, 2024) и стекну међународно признату диплому. Такође, пројекат „Свет у Србији“, актуелни билатерални споразуми и отвореност академске заједнице смањују јаз између развијених и малих неразвијених земаља. На овај начин пружа се шанса студентима из неразвијених земаља који се у иностраним

⁷⁵ Збир студената приказаних високообразованих установа не даје укупан збир студената страних држава. У периоду од 2016. до 2022. године, поједине високошколске установе су промениле називе и интегрисале се. Државне високе школе у централној Србији су се интегрисале у академије струковних студија.

студијама означавају као инклузивна група. Иностране научне студије указује на проблеме са којим се суочавају афрички студенти, а који су повезани са добијањем виза од стране земаља у развоју. Ове земље су исказивале забринутости да ови међународни студенти могу трајно остати у земљи пријема или да неће бити у могућности да у потпуности финансирају своје студије (Frances Caldwell & Nyams-Ssekasi, 2016). Постојеће дипломатске односе треба искористити да међународни студенти (стипендисти) који се школују у Републици Србији буду у центру културне дипломатије, јер се кроз образовни инструмент може постићи много више од конвенционалних приступа дипломатији (Peterson, 2014; Васојевић, 2022a). Пораст међународних студената на универзитетима у Републици Србији позитивно утиче и на интернационализацију домаћих универзитета, јер све ранг-листе укључују број међународних студената на факултетима као један од најважнијих фактора квалитета образовања (Cosentino et al., 2019). На овај начин долази се до веће видљивости српских високообразованих институција, подстиче се конкурентност и међународно препознавање, што утиче на бољи пласман на националним и светским ранг-листама универзитета. Импликација ових података је да Србија има потенцијала да постане важно међународно академско чвориште, као што је случај када се говори о школовању студената из земаља региона. Да би дошло до привлачења још већег броја међународних студената који сами сnose трошкове школовања, ова популација треба да буде препознати не само као приоритет Владе Републике Србије, већ и као потенцијал који је препознат од стране универзитета и факултета у Републици Србији.

ЛИТЕРАТУРА

Архивска грађа и необјављени извори

Историјски Архив града Београда (IAB), назив фонда, кутија (к), фасцикла (ф) документна делатност (нумеричка ознака), први предмет у низу (нумеричка ознака)

IAB, Породични фонд Главинић, к. 173, Школовање државних питомаца у иностранству, 15. септембар 1925. (IAB-1119-K173.1.4.1.)

IAB, Породични фонд Главинић, к. 173, Списак српских ученика и студената који су се школовали у Великој Британији између „IV 1916-XI 1918“ (IAB-1119-K173.1.1)

IAB, Породични фонд Главинић, к. 3054, Овера дозволе сину студента да постане државни питамац (IAB-1-1911-3054-7-136)

IAB, Породични фонд Главинић, к. 173, Школовање државних питомаца у иностранству (IAB-1119-K 173.1.4.3)

IAB, Историјски фонд, Удружење универзитетски образованих жена – Београд, 1927–1946 (IAB-1024)

IAB, Управа града Београда, Извештај о покраденим Чехословачким студентима, година 1936, к. 2781, ф. 33-154 (IAB-1-1936-2781, Ф-33-154)

Архив Југославије (АЈ), број фонда (Ф), број фасцикле (ф)

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 127

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 128

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 434

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 435

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 436

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 438

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 440

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 441

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 443

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 454

АЈ, Ф. 66: Министарство просвете Краљевине Југославије, ф. 545

АЈ, Ф. 313: Министарство просвете Владе ФНРЈ, ф. 5

АЈ, Ф. 315: Комитет за школовање при Влади ФНРЈ, ф. 5

АЈ, Ф. 319: Савезни Савет за образовање и културу, ф. 59

АЈ, Ф. 319: Савезни Савет за образовање и културу, ф. 68

АЈ, Ф. 319: Савезни Савет за образовање и културу, ф. 103

АЈ, Ф. 319: Комисија за просветну размену између Југославије и САД-а, ф. 62–64

АЈ, Ф. 559: Савезна комисија за културне везе са иностранством

АЈ, Ф. 130: Савезно извршно веће-130, ф. 640–1062

Архив Србије (АС), број фонда/назив фонда, грађа (г), фасцикла (ф)

АС, несређена грађа, г-208, ф. 3–4

АС, несређена грађа, г-208, ф. 5

АС, несређена грађа, г-211, ф. 1920/I бг.7–607

АС, несређена грађа, г-211

АС, *Службени гласник*, 1943

АС, *Просветни гласник*, 16. мај 1945. године, бр. 2

АС, несређена грађа, *Закон о носификовану (ирману) диплома са страних универзитетима и високих школа*, бр. 12.823

АС, *Партијалних државне касе*, 1899–1900; 1901–1902

АС, Ф. 2: Републички завод за међународну, научну, просветну, културну и техничку сарадњу

АС, Ф. 33: Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу

АС, Ф. 49: Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу

АС, Ф. 148: Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу

АС, Ф. 162: Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу

АС, *Закон и уредбе и остали пројиси Краљевине Југославије*, 1918–1936, стр. 452.

Секундарна лијература

Abimbola, S., Amazan, R., Vizintin, P., Howie, L., Cumming, R. & Negin, J. (2016). Australian higher education scholarships as tools for international development and diplomacy in Africa. *Australian Journal of International Affairs*, 70(2), 105–120. <https://doi.org/10.1080/10357718.2015.1119230>

AvHF (Alexander von Humboldt Stiftung/Foundation). <https://www.humboldt-foundation.de/en> (приступљено 16. маја 2024. године).

AvHF (2019). *Jahresbericht 2019*. https://www.humboldt-foundation.de/fileadmin/Entdecken/Zahlen_und_Statistiken/Finanzen_und_Jahresberichte/jahresbericht_2019.pdf (приступљено 16. маја 2024. године).

Аврамовић, З. (2009). Друштвене елите и даровити ученици. У: И. Антон и сар., (ур.) *Даровити и друштвена елита* (стр. 27–45). Вршац: Висока школа струковних студија за образовање.

- Аврамовић, З. (2013). *Образовање у шоковима друштва знања*. Београд: Завод за уџбенике.
- Akli, M. (2012). The Role of Study-Abroad Students in Cultural Diplomacy: Toward an International Education as Soft Action. *International Research and Review: Journal of Phi Beta Delta*, 2(1), 32–48.
- Akli, M. (2013). Study Abroad and Cultural Learning Through Fulbright and Other International Scholarships: A Holistic Student Development. *Journal of International Students*, 3(1), 1–9.
- Албјанић, М. (2011). *Интелектуални кайишал*. Београд: Службени гласник.
- Alexander von Humboldt Stiftung. <https://www.humboldt-foundation.de/en/connect/alumni-associations> (приступљено 23. јула 2024).
- Altbach, P. G. (2007a). The Imperial Tongue: English as the Dominating Academic Language. *Economic and Political Weekly*, 42(36), 8–14.
- Altbach, P. G. (2007b). Globalization and the University: Realities in an Unequal World. In: J. J. F. Forest & P. G. Altbach (Eds.), *International Handbook of Higher Education* (pp. 121–139). Springer International Handbooks of Education, 18. Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4012-2_8
- Altbach, P. G., Reisberg, L. & Rumbley, L. E. (2009). *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education*. Paris: The New Dynamics of Higher Education and Research for Societal Change and Development.
- Apsite-Berina, E., Liga Daniela, R., Maris, B., Girts, B. & Zaiga, K. (2023). International student mobility to non-traditional destination countries: evidence from a host country. *Hungarian Geographical Bulletin*, 72(2), 133–146.
- Atkinson, C. (2010). Does soft power matter? A comparative analysis of student exchange programs 1960–2006. *Foreign Policy Analysis*, 6(1), 1–22.
- Атлагић, Н. (2016). Допринос Француске школовању српских ђака и студената у Великом рату (1914–1918) као последица дуготрајног француско-српског пријатељства. У: Шуваковић (ур.) *Век српске Голгоџе: (1915–2015): I–III*, Књ. 3 (стр. 29–42). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Baláž V. & Williams, A.M. (2004). Been there, done that: international student migration and human capital transfers from the UK to Slovakia. *Population, Space and Place*, 10, 217–237.
- Bamberger, A. (2022). From Human capital to marginalized other: A Systematic review of diaspora and Internationalization in Higher Education. *British Journal of Educational Studies*, 70(3), 363–385. <https://doi.org/10.1080/00071005.2021.1925084>

- Batalova, J., Shymonyak, A. & Sugiyarto, G. (2017). *Firing Up Regional Brain Networks: The Promise of Brain Circulation in the ASEAN Economic Community*. Philippines: Asian Development Bank.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Bedenlier, S., Kondakci, Y. & Zawacki-Richter, O. (2018). Two decades of research into the internationalization of higher education: Major themes in the Journal of Studies in International Education (1997–2016). *Journal of Studies in International Education*, 22(2), 108–135.
- Bitschnau, M. (2023). Students or internationals? Divergent patterns of governing international student mobility in Germany and the United Kingdom. *Comparative Migration Studies*, 11(24), 1–18. <https://doi.org/10.1186/s40878-023-00332-5>
- Blanco, G. (2021). International accreditation as Geopolitical space U.S. Practices as „Global Standards” for Quality Assurance in Higher Education. In: J. Lee (Eds.) *U. S. Power in international higher education* (pp. 60 –76). New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Blaug, M. (1966). *Economics of education: A selected an notated bibliography*. New York: Pergamon Press.
- Blaug, M. (1970). *Economics of education: A selected an notated bibliography* (2nd ed.). New York: Pergamon Press.
- Blaug, M. (1978). *Economics of education: A selected an notated bibliography* (3rd ed.). New York: Pergamon Press.
- Bogdanović, M. (2006). *Fulbright: Almanac 1964–2006*. Beograd: Fulbright Alumni Association of Serbia and Montenegro.
- Bodrožić, Z. (2014). The Return of Highly-skilled Migrants to Serbia. *Psihološka istraživanja*, 7(1), 55–75.
- Boeren, A. (2018). Relationships between scholarship program and institutional capacity development initiatives. In: J. Dassin., R. Marsh & M. Mawer (Eds.), *International scholarships in higher education* (pp. 43–63). London: Springer International Publishing, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62734-2_15
- Bogdanović, M. (2006). *Fulbright: Almanac 1964–2006*. Beograd: Fulbright Alumni Association of Serbia and Montenegro.
- Boļ, T. & Werfhorst, H.G.V.D. (2013). Educational Systems and the Trade-Off between Labor Market Allocation and Equality of Educational Opportunity. *Comparative Education Review*, 57(2), 285–308.
- Boliver, V. (2013). How Fair is Access to More Prestigious UK Universities? *British Journal of Sociology*, 64(2), 344–364.

- Bondžić, D. (2010). Naučna saradnja Jugoslavije i Sovjetskog Saveza: 1944–1947. U: A. Životić (ur.), *Oslobodjenje Beograda 1944* (357–381). Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Bondžić, D. (2014). Školovanje studenata iz zemalja u razvoju kao depo spoljne politike Jugoslavije 1950–1961. *Annales, Series Historia et Sociologia Archives*, 24(4), 637–648.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: J. Richardson (Eds.), *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education* (pp. 241–258). New York: Greenwood.
- Bourke, A. (1997). The Internationalisation of Higher Education: The Case of Medical Education. *Higher Education Quarterly*, 51(4), 325–346.
- Bridges, W. (2003). *Managing transitions: Making the most of change* (2nd ed.). Cambridge: Da Capo Press.
- Brooks, R., & Waters, J. (2021). International students and alternative visions of diaspora. *British Journal of Educational Studies*, 69(5), 557–577.
- Bureau of Cultural and Educational Affairs (2004). Report on International Religious Freedom. <https://eca.state.gov/about-bureau/history-and-mission-eca> (приступљено 28. јуна 2024. године).
- Bureau of Cultural and Educational Affairs (2004). *Chapter 800: US teacher, in 'The Policies of the J. William Fulbright Foreign Scholarship Board, US Department of State*, pp. 1–22. <http://exchanges.state.gov/education/fulbright/ffsb/policies/2006/chap800.pdf> (приступљено 23. априла 2024. године).
- Васојевић, Н., Кутлача, Ђ. (2014). Нострификација, историјат и примена у високообразовном систему Србије. У: Д. Теодоровић и др. (ур.), *SYM-OP-IS: XLI Симпозијум о операционим истраживањима*, (208–213). Београд: Саобраћајни факултет.
- Vasojević, N. (2015). Život i delo Perside Pintarević. U: B. Dojčilović (ur.), *Međunarodni naučni skup – Šta je knjiženstvo?* (20–21). Beograd: Filološki fakultet u Beogradu, Univerzitet u Beogradu.
- Васојевић, Н. & Филиповић, М. (2017). Студенти медицине, корисници државних стипендија Републике Србије, и њихово школовање у 21. веку: могућност побољшавања. *Социологија*, 59(2), 189–205.
- Vasojević, N., Kirin, S. & Marković, P. J. (2018). Research on scholarship holders who studied abroad and returned to Serbia. *Management: Journal of Sustainable Business and Management Solutions in Emerging Economies*, 23(1), 23–32.
- Васојевић, Н., Крњић, З. & Кирић, С. (2018). Стипендисти школовани у иностранству: повратници у академској заједници у Србији. *Социолошки преглед*, 52(39), 938–959.
- Vasojević, N., Kirin, S., Filipović, M. & Marković, P. J. (2019). Dr. Dimitrije Radulović, pioneer in the field of sports medicine – life, work, and achievements. *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 147(3), 248–255.

- Васојевић, Н. & Кирин, С. (2019). Задовољство стипендиста-повратника животом у Србији. *СШановништво*, 57(2), 71–86.
- Васојевић, Н. (2022а). Међународни студенти, корисници државних стипендија Републике Србије и њихово школовање у XXI веку. *Социолошки преглед*, 56(3), 904–928.
- Васојевић, Н. (2022б). Глобализација и академска мобилност. У: Л. Чичкарић и С. Игњатовић (ур.), *Три деценије транзиције у Србији – социолошка и антрополошка перспектива* (34–35). Београд: Институт друштвених наука.
- Васојевић, Н., Кнежавић-Лукић, Н. (2023). Учитељица Марија Милутиновић Пунктаторка – прва жена правозаступник у Србији. *Зборник радова Филозофског факултета*. Приштина: Филозофски факултет, 53(1), 143–166.
- Vasojević, N. (2024a). Academic mobility as an element of soft diplomacy: a case study Serbia. In: G. Ilik, S. Veljanovska & A. Stanojoska (Eds.), *Towards a Better Future: Peace, Justice, and Strong Institutions* (pp. 201–210). Bitola: University „St. Kliment Ohridski”- Bitola, Faculty of Law – Kicevo.
- Васојевић, Н. (2024б). Међународно образовање и дипломатија: Школовање српских студената стипендиста у иностранству у 21. веку. *Српска психичка мисао*, 84(2), 127–154.
- Velliari, D., Coleman-George, D. (2016). *Handbook of research on study abroad programs and outbound mobility*. Australian: Information Science Reference.
- Весковић-Анђелковић, М. & Васојевић, Н. (2023). (Ре)конструкција идентитета високообразованих повратника – Случај Србија. *Социолошки преглед*, 57(4): 1074–1098.
- Вучетић, Р. (2019). Америчке стипендије у Југославији 50-их и 60-их година XX века. *Токови историје*, 2(19), 135–165.
- Вучетић, Р. (2021). Успон и пад америчке меке моћи у Југославији и Србији. У: Д. Симић, Д. Живоиновић и С. Недељковић (ур.), *Српско-амерички односи: шридесет година од пада берлинског зида* (81–96). Београд: Факултет политичких наука.
- Gagné, F. (1991). Toward a differentiated model of giftedness and talent. In: N. Colangelo & G. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (pp. 65–80). Boston: MA: Allyn & Bacon.
- Garner, A. & Kirkby, D. (2019). *Academic ambassadors, pacific allies: Australia, America and the Fulbright Program*. Manchester: Manchester University Press.
- Gauttam, P., Singh, B., Singh, S., Lal Bika, S. & Tiwari, R. P. (2024). Education as a soft power resource: A systematic review. *Heliyon*, 10(1), 1–20.
- Гласник* (1998). Хумболт клуб Србије, бр. 6.
- Glasnik Humboldt-club Serbiens Mitteilungen* (1998). Humboldt-Kolloquium, von 11.

- Green, A. (2013). *Education and State Formation: Europe, East Asia and the USA*. Basingstoke: PalgraveMacmillan.
- Gribble, C. (2008). Policy options for managing international student migration: the sending country's perspective. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 30(1), 25–39.
- Gribble, C. & Tran, L. T. (2016). Connecting and reconnecting with Vietnam: Migration, Vietnamese overseas communities and social media. In: C. Gomes. (Eds.), *The Asia-Pacific in the Age of Transnational Mobility: The Search for Community and Identity on and through Social Media* (pp. 63–86). London: Anthem Press.
- Grigashkina, S. I. (2015). Academic mobility in higher education, *UEKS* 4(76), 1–10.
- Dassin, J. R., Marsh, R. R. & Mawer, M. (2018). Introduction: Pathways for social change?. In: J. Dassin, R. Marsh & M. Mawer (Eds.), *International scholarships in higher education* (pp. 3–21). London: Springer International Publishing, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62734-2_15
- De Wit H, Ferencz, I. & Rumbley, L.E. (2013). International student mobility. *Perspectives: Policy and Practice in Higher Education* 17(1), 17–23.
- Deutscher Akademischer Austauschdienst. <https://www.daad.de/en/> (приступљено 12. маја 2024. године) [Годишња листа студената стипендиста у Немачкој и листа за мобилност истраживача и наставног особља].
- DeVoretz, D. (2006). *The Education, Immigration and Emigration of Canada's Highly Skilled Workers in the 21st Century*. Canada: Canadian Electronic Library.
- Di Pietro, G. & Page, L. (2008). Who studies abroad? Evidence from France and Italy. *European Journal of Education*, 43(3), 389–398.
- Dustmann, C. (1999). Temporary migration, human capital, and language fluency of migrants. *Scandinavian Journal of Economics*, 101, 297–314.
- Ђурић, Ђ. (2000). О српским студентима у Цириху 70-их година XIX века према сећањима једног од њих. *Зборник Маџице српске за историју*, бр. 61–62, 195–199.
- European Commission (2011). *Supporting growth and jobs an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2014). *Erasmus impact study: effects of mobility on the skills and employability of the students and the internationalisation of higher education institutions*. Brussels: European Commission Committee and the Committee of the Regions. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf (приступљено 22. јула 2024. године).

- European Commission (2020). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on achieving the European Education Area by 2025*. Brussels: European Commission Committee and the Committee of the Regions.
- Zhanbayev, R., Sagintayeva, S., Ainur, A. & Nazarov, A. (2020). The use of the foresight methods in developing an algorithm for conducting qualitative examination of the research activities results on the example of the republic of Kazakhstan. *Σ Mathematics*, 8(11), 2024. <https://doi.org/10.3390/math8112024>
- Impekoven, H. (2013). *Die Alexander von Humboldt-Stiftung und das Ausländerstudium in Deutschland 1925–1945*. Göttingen: V&R unipress, Bonn University Press.
- Ince, C. (2020). From brain drain to circulation: Brain power in regional development. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 11(42), 1092–1114.
- Информативни билтен* (1978). Београд: Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу, бр. 8.
- Информативни билтен* (1979). Београд: Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу, бр. 3.
- Информативни билтен* (1982). Београд: Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу (специјални број).
- Јањићијевић, М. (1984). *Сиваралачка интелигенција међурајине Југославије*. Београд: Институт друштвених наука – Центар за социолошка истраживања.
- Jing, X., Ghosh, R., Sun, Z. & Liu, Q. (2020). Mapping global research related to international students: a scientometric review. *Higher Education*, 80, 415–433.
- Johnson-Hanks D. (2002). On the limits of life stages in ethnography: towards a theory of vital conjunctures. *American Anthropologist*, 104, 865–880.
- Jonbekova, D. (2023). Government scholarships for international higher education: pathways for social change in Kazakhstan. *Higher Education*, 87, 761–777. <https://doi.org/10.1007/s10734-023-01034-8> (приступљено 5. априла 2024. године).
- Jöns, H. (2009). 'Brain circulation' and transnational knowledge networks: studying long-term effects of academic mobility to Germany, 1954–2000. *Global networks*, 9(3), 315–338.
- Кеверески, Љ. (2009). Друштвена елита и даровити: Друштвени третман даровитих разлог одлива мозга. У: Атнонов и сар. (ур.), *Даровити и друштвена елита* (27–45). Вршац: Висока школа струковних студија за образовање.

- Keely, B. (2007). *Human Capital: How what you know shapes your life*, OECD Insights. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264029095-en> (приступљено 17. октобра 2023. године).
- Kent, A. (2018). Recent Trends in International Scholarships. In: J. Dassin, R. Marsh & M. Mawer (Eds.), *International Scholarships in Higher Education* (pp. 23–42). London: Springer International Publishing, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62734-2_2
- Kim, T. & Bamberger, A. (2021). Diaspora, ethnic internationalism and higher education internationalisation: The Korean and Jewish cases as stateless nations in the Early 20th century. *British Journal of Educational Studies*, 69(5), 513–535. <https://doi.org/10.1080/00071005.2021.1929827>
- King, R. & Raghuram, P. (2013). International student migration; mapping the field and new research agendas. *Population, space and place*, 19(2), 127–137.
- Kirkland, J. (2018). Case Study: Balancing Change and Continuity—The Case of the Commonwealth Scholarship and Fellowship Plan. In: J. Dassin, R. Marsh, R. & M. Mawer (Eds.), *International Scholarships in Higher Education* (pp. 147–161). London: Springer International Publishing, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62734-2_8 (приступљено 11. јануара 2023. године).
- Knight, J. (1999). Internationalisation of Higher Education. In: J. Knight & H. de Wit (Eds.), *Quality and Internationalisation in Higher Education* (pp. 13–23). Paris: OECD Publishing.
- Kone, Z. L. & Ozden, C. (2017). *Brain Drain, Gain and Circulation*. Washington: Knomad Working Paper 19. https://www.knomad.org/sites/default/files/2017-04/KNOMAD%20WP19_Brain%20Drain%20gain%20and%20circulation.pdf (приступљено 9. децембра 2023. године).
- Королија, М. (2017). Релација науке и политичке идеологије на примерима из области науке и образовања у односима СССР и ФНРЈ. *Филозофија и друштво*, 28(4), 1160–1171.
- Konrad Adenauer Stiftung (KAS). Стипендија за школовање наших студената у иностранству. <https://www.kas.de/sr/home> (приступљено 12. маја 2024. године).
- Krechetnikov, K. G. & Mihina, G.B. (2019). Academic Mobility of Polytechnic Education in the Aspect of Internationalization and Globalization. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 272(3), 1–6. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/272/3/032180>
- Khan, M. M., Ahmad, R. & Fernald, W. L. (2020). Diplomacy and Education: A Systematic Review of Literature. *Global Social Sciences Review (GSSR)*, 5(2), 1–9. [http://dx.doi.org/10.31703/gssr.2020\(V-III\).01](http://dx.doi.org/10.31703/gssr.2020(V-III).01)
- Lally, M. & Islem, S. (2023). A Critical Analysis of the Fulbright Program from a World Systems Perspective. *Journal of Comparative & International*

- Higher Education*, 15(5), 143–156. <https://doi.org/10.32674/jcihe.v15i5.5116> (приступљено 5. јуна 2024. године).
- Lanati, M. & Thiele, R. (2020). Foreign assistance and emigration: Accounting for the role of non-transferred aid. *The World Economy*, 43, 1951–1976. <https://doi.org/10.1111/twec.12914> (приступљено 24. марта 2024. године).
- Larsen, MA. (2016). *Internationalization of higher education: An analysis through spatial, networks, and mobilities theories*. London: Springer International Publishing, Palgrave Macmillan.
- Latief, R. & Lefen, L. (2018). Analysis of Chinese government scholarship for international students using Analytical Hierarchy Process (AHP). *Sustainability*, 10(7), 1–13. <https://doi.org/10.3390/su10072112>
- Le, T. (2008). 'Brain Drain' or 'Brain Circulation': Evidence From OECD's International Migration and R&D Spillovers. *Scottish Journal of Political Economy*, 55(5), 618–636.
- Lee, E. (1966). A Theory Of Migration. *Demography*, 3(1), 47–57.
- Lee, J. (2021). International higher education as geopolitical power. In: J. Lee (Eds.), *U.S. power in international higher education* (pp. 1–22). United States of America: Boston College, Rutgers University Press.
- Lee, J. & Kim, D. (2010). Brain gain or brain circulation? U.S. doctoral recipients returning to South Korea. *Higher education*, 59(5), 627–643.
- Lewin, R. (2009). *The handbook of practice and research in study abroad: Higher education and the quest for global citizenship*. New York: Routledge.
- Lima, A. (2007). The role of international educational exchanges in public diplomacy. *Place Brand and Public Diplomacy*, 3, 234–251. <https://doi.org/10.1057/palgrave.pb.6000066> (приступљено 13. августа 2023. године).
- Lipura, S. J. & Collins, F. L. (2020). Towards an integrative understanding of contemporary education mobilities: a critical agenda for international student mobilities research. *Globalisation, Societies and Education*, 18(3), 343–359.
- Liu, M. & Phan, LH. (2021). We have no Chinese classmates: International students, internationalization, and medium of instruction in Chinese universities. *Australian Review of Applied Linguistics*, 44(2), 180–207.
- Lostetter, E. N. (2010). *Gender differences in srudents' experiences of study abroad* (Master thesis). Eugene: University of Oregon.
- Lu, Z., Li, W., Li, M. & Chen, Y. (2019). Destination China: International students in Chengdu. *International Migration*, 57(3), 354–372.
- Lukes, S. (2007). Power and the Battle for Hearts and Minds. On the Bluntness of Soft Power. In: F. Berenskoetter & M. J. Williams (Eds.), *Power in World Politics* (pp. 83–97). New York: Routledge.
- Luo, J. & Jamieson-Drake, D. (2015). Predictors of Study Abroad Intent, Participation, and College Outcomes. *Research in Higher Education*, 56(1), 29–56.

- Марковић, Б. (1910). О конкурсу за школовање наставника будућег пољопривредног факултета на иностраним универзитетима. *Ново време*, 213.
- Марковић, П. Ј. (1992). Београд и Европа: 1918–1941: европски процес на утицај модернизације. *Социологија*, 34(4), 609–612.
- Маева, М., Slavkova, М., Stoyanova, Р. & Hristova, М. (2021). *Between the Worlds: Migrants, Margins, and Social Environment (3rd ed)*. Sofia: IEFSEM – BAS & Paradigma.
- Mazzarol, T. & Soutar, G. (2002). „Push-Pull“ Factors Influencing International Student Destination Choice. *International Journal of Educational Management*, 16(2), 82–90.
- Матијевић, Н. (2011). Жене – Образовањем до елите: Ситуација у Србији у 19. веку. *Годишњак факултета ђолићких наука*, 5, 533–541.
- Меридијани* (1990). Београд: Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије, број 9–10.
- Меридијани* (1991). Београд: Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије, број 3.
- Меридијани 40 година рада* (1992). Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије, број 3–4.
- Меридијани* (1994). Београд: Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије, број 1–4.
- Митровић, М., Кирин, С. (2015). *Менаџмент људских ресурса у теорији и пракси*. Београд: Удружење менаџера и консултаната Србије (УМИКС).
- McMahon, M. (1992). Higher education in a world market: an historical look at the global context of international study. *Higher Education*, 24(4), 465–482.
- McKeown, J. S., Luz Celaya, M. & Ward, H. H. (2021). Academic development: The impact of education abroad on students as learners. In: A. C. Ogden, B. Streitwieser & C. Van Mol (Eds.), *Online Intercultural Education and Study Abroad Theory into Practice* (pp. 77–91). New York: Routledge.
- Nghia, T. L. H., Ngo, M. T. & Tran, L. T. (2024). Repositioning and Modifying the Contemporary Approach to English Language Education for Vietnamese Graduate Employability Enhancement. In: T. L. H. Nghia, L. T. Tran & M. T. Ngo (Eds.), *English Language Education for Graduate Employability in Vietnam. Global Vietnam: Across Time, Space and Community* (pp. 355–380). Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-4338-8_16
- Недељковић, С. (2012). Стручно усавршавање у САД као антрополошки проблем: међународни програм размене научних радника као оквир за проучавање дистрибуције и репродукције моћи. *Етноантрополошки проблеми*, 7(1), 35–64.

- Netz, N. (2015). What deters students from studying abroad? Evidence from four European countries and its implications for higher education policy. *Higher Education Policy*, 28(2), 151–174.
- Netz, N., Klasik, D., Entrich, S. & Carmel Barker, M. (2020). Socio-demographics. A global overview of inequalities in education abroad participation. In: A. C. Ogden et al. (Eds.), *Education Abroad: Bridging Scholarship and Practice* (pp. 28–42). New York: Routledge.
- Ninomiya, A., Knight, J. & Watanabe, A. (2009). The Past, Present, and Future of Internationalization in Japan. *Journal of Studies in International Education*, 13(2), 117–124. <https://doi.org/10.1177/1028315308331095>
- Nye, J. (2004). *Soft Power and the Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Odge, A., Streitwieser, B. & Van Mol, C. (2021). *Education abroad: Bridging scholarship and practice*. New York: Routledge.
- OECD (2008). *The Global Competition for Talent: Mobility of the Highly Skilled*. Paris: OECD publishing.
- OECD (2008). Higher Education to 2030. *Demography*, 1. Paris: OECD publishing.
- OECD (2011). *Education at a Glance 2011: OECD Indicators*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/48631079.pdf> (приступљено 7. октобра 2022. године).
- OECD (2012). *Education indicators in focus*. Paris: OECD publishing. <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/education-indicators-in-focus.htm> (приступљено 25. маја 2024. године).
- OECD. Доступно на: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/48631079.pdf> (приступљено 25. маја 2024. године).
- OECD (2013). *Education indicators in focus*. Paris: OECD publishing.
- Павловић, В. (1988). Лицејци од 1838. до 1853. године. У: А. Митровић (ур.), *Универзитет у Београду 1838–1988 (745–753)*. Београд: Универзитет у Београду.
- Пауновић, М., Игрутиновић, М., Зец, Д. & Баљак, Ф. (2016). *Избељиштво у учионици: српски студенти и ђаци у Великој Британији за време Првој светској рат*. Београд: Центар за спортско наслеђе Југоисточне Европе.
- Park, Y. J. (2009). *Chinese migration in Africa*. South African: Institute of International Affairs. <https://saiia.org.za/wp-content/uploads/2009/02/Occasional-Paper-24.pdf> (приступљено 9. јуна 2024. године).
- Перишић, М. (2012). *Ог Сџаљина ка Сарџру формирање југословенске инџелијенције на евројским универзитетима 1945–1958*. Београд: Завод за уџбенике.
- Perna, W. L., Orosz, K., Gopaul, B., Jumakulov, Z., Ashirbekov, A. & Kishkentayeva, M. (2019). Promoting human capital development: a ty-

- pology of international scholarship programs in higher education. *Educational Researcher*, 43(2), 63–73. <https://doi.org/10.3102/0013189X14521863>
- Peterson, P. M. (2014). Diplomacy and education: A changing global landscape. *International Higher Education*, (75), 2–3.
- Potter, E. H. (2002). *Canada and the new public diplomacy. Discussion Papers in Diplomacy*. Netherlands: Netherlands Institute of International Relations „Clingendael“. http://www.clingendael.nl/publications/2002/20020700_cli_paper_dip_issue81.pdf (приступљено 17. фебруара 2023. године).
- Предојевић-Деспих, Ј. (2017). Ко је отишао и ко би се вратио: разлике између српских високообразованих исељеника у САД и Канади. У: М. Бобић и С. Јанковић (ур.), *Ка разумевању савремених миграција: узроци, последице, пољитике, размишљања* (83–107). Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду.
- Просвећени гласник* (1926). Број 1–2, стр. 1–2.
- Psacharopoulos, G. (1973). *Returns to education: An international comparison*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Puyis, D. & Chapman, A. (2007). Why university students choose an international education: A case study in Malaysia. *International Journal of Educational Development*, 27(2), 235–246.
- Phan, L. H. (2023). *Academic Diaspora, Transnational Education-Driven Mobilities, and the Nation State*. United Kingdom: Oxford Research Encyclopedias, Education.
- Razack, N. (2002). A critical examination of international student exchanges. *International Social Work*, 45(2), 251–265. <https://doi.org/10.1177/0020872802045002099>
- Република Србија, Министарство просвете, науке и технолошког развоја. *Пројекат „Свети у Србији“. Стипендије за студенте из држава чланица и држава пошматрача Покрета несвршаних земаља у школској 2022/2023. години*. Београд, август 2022.
- Република Србија, Министарство спорта. <https://www.mos.gov.rs/usluge-koje-ministarstvo-pruza-zainteresovanim-licima/stipendiranje-i-nagradjivanje-mladih-talenata?lang=lat> (приступљено 20. децембра 2023. године).
- Република Србија, Министарство просвете. <https://prosveta.gov.rs/skol-ski-i-studentski-zivot/stipendije/medjunarodne-stipendije-za-studente-iz-srbije/> (приступљено 12. маја 2024. године).
- Република Србија, Министарство просвете. <https://prosveta.gov.rs/vesti/konkurs-za-dodelu-stipendija-srbija-za-srbe-iz-regiona-za-skolsku-2023-2024-godinu/> (приступљено 26. маја 2024. године).

- Република Србија, Министарство просвете. *Стипендије страним држављанима на основу билатералних споразума*. <https://prosveta.gov.rs/skolski-i-studentski-zivot/stipendije/stipendije-srbije-stranim-studentima/stipendije-stranim-drzavljanima-na-osnovu-bilateralnih-sporazuma/> (приступљено 12. маја 2024. године).
- Република Србија, Министарство просвете. *Међународне стипендије за студенте из Србије*. <https://prosveta.gov.rs/skolski-i-studentski-zivot/stipendije/medjunarodne-stipendije-za-studente-iz-srbije/> (приступљено 12. маја 2024. године).
- Република Србија, Министарство просвете. *Конкурс за доделу стипендија „Србија за Србе из региона“ за школску 2023/2024. годину*. <https://prosveta.gov.rs/vesti/konkurs-za-dodelu-stipendija-srbija-za-srbe-iz-regiona-za-skolsku-2023-2024-godinu/> (приступљено 12. маја 2024. године).
- Република Србија, Министарство просвете. *Међународне стипендије за студенте из Србије*. <https://prosveta.gov.rs/skolski-i-studentski-zivot/stipendije/medjunarodne-stipendije-za-studente-iz-srbije/> (приступљено 12. маја 2024. године).
- Riano, Y. & Piguët, E. (2016). International Student Migration. In: B. Warf (Eds.), *Oxford Bibliographies in Geography* (pp. 1–29). New York: Oxford University Press.
- Riaño, Y., Van Mol, C. & Raghuram, P. (2018). New directions in studying policies of international student mobility and migration. *Globalisation, Societies and Education*, 16(3), 283–294.
- Рогач, Љ. (2011). Културне активности Србије у Европи и Свету 2000–2010. *Култура*, 130, 331–349.
- Rokita-Poskart, D., Koziarska, A., Ostrowska, A., Kucinska-Landwojtowicz, A. & Tataruch, M. (2024). Factors of pre-war educational migration: an investigation of polish medical and dental students in Ukraine. *BMC Medical Education*, 24(492), 1–8. <https://doi.org/10.1186/s12909-024-05464-5>
- Rosenzweig, M. R. (2008). Higher education and international migration in Asia: Brain circulation. In: J.Y. Lin & B. Pleskovic (Eds.), *Annual World Bank conference on development economics* (pp. 59–100). Washington D.C: World Bank.
- Roy, A., Newman, A., Ellenberger, T. & Pyman, A. (2019). Outcomes of international student mobility programs: A systematic review and agenda for future research. *Studies in Higher Education*, 44(9), 1630–1644.
- Sassen, S. (1988). *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. New York: Cambridge University Press.
- Стевановић, М. (2017). Утицај посете сенатора Џејмса Вилијема Фулбрајта Југославији на побољшање односа Београда и Вашингтона у другој половини 1964. *Токови историје*, 2, 59–83.

- Stefansson, A. H. (2004). Homecomings to the future: From diasporic mythographies to social projects of return. In: F. Markowitz & A. H. Stefansson (Eds.), *Homecomings: Unsettling paths of return* (pp. 2–20). Lanham, Md.: Lexington Books.
- Serbian Relief Fund, List of boy and students educated in Great Britain between April 1916 and November, 1918.* London: Serbian Relief Fund.
- Sevenhuijsen, G. (2016). *Student migration: the push and pull factors of South and Southeast Asian students migrating to Manipal University.* India: Bachelor thesis.
- Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic Status and Academic Achievement: A Meta-Analytic Review of Research. *Review of Educational Research*, 75, 417–453.
- Siwinska, B. (2009). Poland: Problems of Internationalization. *International Higher Education*, 55, 11–12.
- Sjaastad, L. A. (1962). The Costs and Returns of Human Migration, *Journal of Political Economy*, 70(5), 80–93.
- Службени гласник РС*, Одлука о образовању Фонда за младе таленте Републике Србије, бр. 71/2008, 44/2009, 37/2011, 19/2012, 86/2012, 102/2012, 56/2013, 87/2013, 64/2014, 114/2014, 59/2015, 80/2016, 101/2016, 115/2017, 50/2018, 54/2018, 84/2018, 84/2019, 140/2020, 104/2021, 125/2021, 127/2022 и 13/2023.
- Службени гласник РС*, Закон о влади, 55/05, 71/05, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12–72/12, 7/14, 44/14, 30/18.
- Службени гласник РС*, Закон о дијаспори и Србима у региону, број 88/09.
- Службени лист*, 18. јун 1949. године, бр. 52, стр. 779–780.
- Службени лист СФРЈ*, 15. март 1967. године, бр. 12, стр. 290.
- Службени лист ФНРЈ*, 26. октобар 1951. године, бр. 48, стр. 562–565.
- Службени лист ФНРЈ*, 3. децембар 1952. године, бр. 58, стр. 908.
- Службени лист ФНРЈ*, 20. јун 1955. године, бр. 33, стр. 551.
- Службени лист ФНРЈ*, 1956. године, бр. 32.
- Службени лист*, 10. јун 1947. године, бр. 49, стр. 621.
- Службени гласник Народне Републике Србије*, 25. јун 1956, бр. 32, 622–623.
- Службени гласник Федеративне Народне Републике Србије*, 1. август 1956, бр. 30, стр. 621–622.
- Српске новине, Службени дневник Краљевине Срба*, 18. април 1910, бр. 87, стр. 1.
- Службене новине, Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, 7. јун 1919а, 1, број 53, 1–3.
- Службене новине Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, 26. септембар 1919б, 1, бр. 98, стр. 1–3.
- Службене новине Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, 7. новембар 1921а, 3, бр. 250, стр. 1–4.
- Службене новине*, 1921б, бр. 51, стр. 3.
- Службене новине*, 1940, стр. 266.

- Србске новине, Београд, 1846, бр. 52.
- Службени Војни исш, 1909, стр. 875.
- Службене новине, март 1921, бр. 51/7, стр. 3.
- Snow, N. (2009). Rethinking Public Diplomacy. In: N. Snow & P. M. Taylor. (Eds.), *Handbook of Public Diplomacy* (pp. 3–11). New York: Routledge.
- Solow, R. M. (1957). Technical change and the aggregate production function. *The Review of Economics and Statistics*, 39, 312–320.
- Spitzberg, B. H. & Changnon, G. (2009). Conceptualizing Intercultural Competence. In: D. K. Deardorff (Eds.), *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 2–56). Los Angeles: SAGE.
- Springs, J. (2009). *Globalization of Education: An Introduction (Sociocultural, Political and Historical Studies in Education)* (2 nd ed.). New York and London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Swanson, R. & E. III Jr. Holton (2001). *Foundation of Human Resource Development*. San Francisco: Berret-Kochler Publishers Inc.
- Schultz, T. W. (1975). The Value of the Ability to Deal with Disequilibria. *Journal of Economic Literature*, 13(3), 827–846.
- Shutaleva, A., Martyushev, N., Starostin, A., Salgiriev, A., Vlasova, O., Grinek, A., Nikonova, Z. & Savchenko, I. (2022). Migration Potential of Students and Development of Human Capital. *Education Sciences*, 12(324), 1–15. <https://doi.org/10.3390/educsci12050324>
- Tomlinson, M. (2017). Forms of graduate capital and their relationship to graduate employability. *Education+ Training*, 59(4), 338–352.
- Tran, L. & Gomes, C. (2017). *International student connectedness and identity: Transnational perspectives*. Singapore: Springer.
- Tran, L., Blackmore, J. & D. T. Bich Nguyen. (2024). The Geopolitics of International Higher Education, Transnational Intellectual Collaboration and Leadership. In: T. Fitzgerald, H. M. Gunter & J. Nixon (Eds.), *Intellectual Leadership, Higher Education and Precarious Times* (pp. 61–80). London: Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781350291836.ch-4>
- Трговчевић, Љ. (1987). Прилог проучавању организације школовања српске омладине у Француској почетком 1916. године. У: С. Терзић (ур.), *Résumé: Apport à L'Organisation de L'Enseignement de la Jeunesse Serbe en France au Début de 1916* (261–269). Београд: Историјски институт Београд.
- Трговчевић, Љ. (2003). *Планирана елиџа: о сџуденџима из Србије на евројским универзиџеџима у 19. веку*. Београд: Историјски институт: Службени гласник.
- Trilokekar, R. D. (2021). International education as soft power: A history of changing governments, shifting rationales, and lessons learned. In: J. Lee (Eds.), *U.S. Power in international higher education* (pp. 23–41). United States of America: Boston College, Rutgers University Press.

- The Erasmus Impact Study. (2014). Luxembourg: Publications Office of the European Union. http://ec.europa.eu/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf (приступљено 11. августа 2016).
- Урошевић, М. (1978). Сима Милутиновић Сарајлија као путовођа српских питомаца у Кијев 1846. године. *Насиљава и васијишање*, 27(5), 658–668.
- Urbański, M. (2022). Comparing Push and Pull Factors Affecting Migration. *Economies*, 10(1), 1–15.
- Faridi, R. (2018). *Migration Theories: Lee's Push Pull Theory*. <https://rashid-faridi.com/2018/04/05/migrationtheories-lees-push-pull-theory/> (приступљено 27. априла 2024. године).
- Филиповић, М., Јовановић, М. (1975). *Признавање школске сиреме сиречене у иносјрансију*. Загреб: Информатор.
- Finlayson, T. (2015). The Alexander von Humboldt Foundation: outcomes of support for Australian Science and Scholarship. *The Royal Society of Victoria*, 127, 91–97.
- Фонд за младе таленте Републике Србије. <https://fondzamladetalente.gov.rs/cyr/%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%b8> (приступљено 25. децембра 2023. године).
- Frances Caldwell, E. & Nyams-Ssekasi, D. (2016). Leaving Home: The Challenges of Black-African International Students Prior to Studying Overseas. *Journal of International Students*, 6(2), 588–613.
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2006). *Fulbright Annual Report 2006–2007*. Fulbright Foreign Scholarship Board. <https://eca.state.gov/files/bureau/annual-report-final-fulbright-2006-2007.pdf> (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2007). *Fulbright Annual Report 2007–2008*. Fulbright Foreign Scholarship Board. <https://eca.state.gov/files/bureau/fsb-07-08-report.pdf> (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2008). *Fulbright Annual Report 2008–2009*. Fulbright Foreign Scholarship Board. <https://eca.state.gov/files/bureau/2008-2009-fulbright-annual-report.pdf> (приступљено 4. марта 2024).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2009). *Fulbright Annual Report 2009–2010*. Fulbright Foreign Scholarship Board. https://eca.state.gov/files/bureau/2009_2010fullreport.pdf (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2010). *Fulbright Annual Report 2010–2011*. Fulbright Foreign Scholarship Board. https://eca.state.gov/files/bureau/2010_2011fsbannualreport.pdf (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2011). *Fulbright Annual Report 2011–2012*. Fulbright Foreign Scholarship Board. https://eca.state.gov/files/bureau/2011-2012_ffsb_annual_report.pdf (приступљено 4. марта 2024. године).

- Fulbright Foreign Scholarship Board (2013). *Fulbright Annual Report 2013*. Fulbright Foreign Scholarship Board. <https://eca.state.gov/fulbright/about-fulbright/fulbright-foreign-scholarship-board-ffsb/ffsb-reports> (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2014). *Fulbright Annual Report 2014*. Fulbright Foreign Scholarship Board. <https://eca.state.gov/fulbright/about-fulbright/fulbright-foreign-scholarship-board-ffsb/ffsb-reports> (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2015). *Fulbright Annual Report 2015*. Fulbright Foreign Scholarship Board. <https://eca.state.gov/fulbright/about-fulbright/fulbright-foreign-scholarship-board-ffsb/ffsb-reports> (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2016). *Fulbright Annual Report 2016–2017*. Fulbright Foreign Scholarship Board. <https://eca.state.gov/fulbright/about-fulbright/fulbright-foreign-scholarship-board-ffsb/ffsb-reports> (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2017). *Fulbright Annual Report 2017*. Fulbright Foreign Scholarship Board. <https://eca.state.gov/fulbright/about-fulbright/fulbright-foreign-scholarship-board-ffsb/ffsb-reports> (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2018). *Fulbright Annual Report 2018*. Fulbright Foreign Scholarship Board. https://eca.state.gov/files/bureau/fulbrightar_2018_final_web_0.pdf (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2019). *Fulbright Annual Report 2018–2019*. Fulbright Foreign Scholarship Board. https://eca.state.gov/files/bureau/fulbright_2019report_11-17-22.pdf (приступљено 4. марта 2024. године).
- Fulbright Foreign Scholarship Board (2021). *Fulbright Annual Report 2021*. Fulbright Foreign Scholarship Board. https://eca.state.gov/files/bureau/fsfb_2021annualreport_web_0.pdf (приступљено 4. марта 2024. године).
- Harris, J. R. & Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment, and Development: A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*, 60, 126–142.
- Hilal, K. T. (2013). Between the fears and hopes for a different future for the nation-states: Scholarship programs in Saudi Arabia and United Arab Emirates from a public policy standpoint. *International Journal of Higher Education*, 2(2), 195–210. <https://doi.org/10.5430/ijhe.v2n2p195>
- Хумболтшов клуб Србије (AvHF). <https://www.humboldt-serbia.ac.rs/index.php> (приступљено 16. маја 2024. године).
- Cairns, D. (2014). I wouldn't stay here: economic crisis and youth mobility in Ireland. *International Migration*, 52, 236–249.
- Campbell, A. C., Kelly-Weber, E. & Lavallee, C. (2021). University teaching and citizenship education as sustainable development in Ghana and Nigeria: Insight from international scholarship program

- alumni. *Higher Education*, 81, 129–144. <https://doi.org/10.1007/s10734-019-00484-3>
- Capra, F. (2002). *The Hidden Connections*. London: Harper Collins Publishers.
- Casas, J., Mohammed, P. & Saleh, S. T. (2020). Students' motivations to study abroad: The case of International students at the University of Debrecen. *Central European Journal of Educational Research*, 2(1), 76–81.
- Castles, S. & Miller, M. J. (1993). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: Macmillan.
- Collins, F. L., Ho, K. C., Ishikawa, M. & Ma, A. H. S. (2017). International student mobility and after-study lives: The portability and prospects of overseas education in Asia. *Population, Space and Place*, 23(4), 2029.
- Cosentino, C., Fortsonb, J., Liuzzia, S., Harrisc, A. & Blair, R. (2019). Can scholarships provide equitable access to high-quality university education? Evidence from the Mastercard Foundation Scholars Program. *International Journal of Educational Development*, 71, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2019.102089>
- Cremonini, L., Antonowicz, D., Enders, J. & Westerheijden, D. F. (2008). Academic Attraction in the Global Higher Education Market. *European Education*, 41(2), 52–74.
- Cremonini, L. & Antonowicz, D. (2009). In the Eye of the Beholder? Conceptualizing academic attraction in the global higher education market. *European Education*, 41(2), 52–74.
- Czaika, M. (2018). High-skilled migration. Introduction and synopsis. In: M. Czaika (Eds.), *High-skilled migration. Drivers and policies* (pp. 1–19). Oxford & New York: Oxford University Press.
- Čović, P. (2019). Foreign students at the University of Belgrade and their interest in the History of South Slavs: (1923–1941). *Istraživanja*, 30, 197–216. <https://doi.org/10.19090/i.2019.30.197-216>
- Chronology of the Alexander von Humboldt Foundation. <https://www.humboldt-foundation.de/en/explore/about-the-humboldt-foundation/history> (приступљено 10. марта 2024. године).
- Шуваковић, У. (2009). Држава и даровити: међуутицај или одвојено постојање. У: А. Стојановић (ур.), *Даровити и друштвена елиита* (563–581). Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов“.
- Шуваковић, У. (2014). Даровити и школски систем. У: Г. Гојков, А. Стојановић (ур.), *Даровити и квалитет образовња* (493–501). Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов“ и Arad (Romania): Universitatea de Vest „Aurel Vlaicu“.
- Wojciuk, A., Michałek, M. & Stormowska, M. (2015). Education as a source and tool of soft power in international relations. *European Political Science*, 14(3), 1–20.
- Wright, J. W. (1992). *The universal almanac 1992*. New York: Andrews and McMeel.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.014:316.32
378.3-057.875(=163.41)"18/19"(100)
378.3-057.875(497.11)"20"
378.3-057.875(497.1)"19"

ВАСОЈЕВИЋ, Нена А., 1988–

Међународна академска мобилност у Србији : од идеје покретача модерног друштва до глобализације образовања / Нена Васојевић. – Београд : IDN Институт друштвених наука, 2024 (Београд : РИЦ графичког инжењерства Технолошко-металуршког факултета). – 151 стр. : граф. прикази, табеле ; 22 см. – (Едиција Монографије / [Институт друштвених наука])

Тираж 150. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 131–151.

ISBN 978-86-7093-279-1

- а) Образовање – Глобализација
- б) Високошколско образовање – Стипендије – Студенти, српски – У свету – 19в – 20в
- в) Високошколско образовање – Стипендије – Страни студенти – Србија – 21в
- г) Високошколско образовање – Стипендије – Страни студенти – Југославија – 20в

COBISS.SR-ID 152071177